

Лезги Газет

**Жуван Ватан, ватанэгълияр,
дидед чІал хуьх!**

1920 – йисалай акъатзава

N 25 (10930) хемис 18 – июнь, 2020 – йис WWW.LEZGIGAZET.RU

Къимет “Дагпечатдин” киоскрай - 16 манат

Дуьньяда сад лагъайди

Мукъвара вири лезги халкъдик руьгь кутур ва-
къиа кыле фена: Къурагъ райондин Къепирин хуь-
рйя тир, алай вахтунда Минск шегьерда яшамиш
жезвай Селим СЕФЕРБЕГОВА дуьньядин програм-
мистрин арада тешкилай “Facebook Deepfake
Detection Challenge” (DFDC) конкурсда 1-чка къуна.

Конкурсдин иштиракчийри нейросеть (Deepfake)
себеб яз пайда жезвай гъакъикъатдихъ галаз къан тийизвай видеоар винел
акъуддай махсус алгоритм арадал гъана кланзавай.

Санлай къачурла, дуьньядин дережада аваз кыле феи мярекатда
жуьреба-жуьре уьлквейрай 2265 программистди иштиракна. Приздин фон-
дуни 1 миллион доллар тешкилзавай. 1-чка къурдаз - 500, 2-чка - 300, 3-чка
- 100, 4-чка - 60, 5-чка 40 агъзур миллион доллар гузвай.

Нетижада 1-чкадиз чи ватанэгъли Селим Сефербегов лайихлу хъана.
“Лезги газетдин” редакциядин коллективди Селимаз и чІехи агалкъун
риклин сидкъидай мубаракзава.

“Эминав барабар жеч...”

Мансур КУРЬЕВИ

Етим Эмин “чи вири” тирди кье чаз
виридаз чизва. Амма адал вичел, ам чи-
дай ксарал чан аламай девирда лезгийри
чпин меденият патал ам вуьз яз гысабза-
вай, адаз гыхътин къимет гузвай? И су-
алдиз жаваб гунив чун яръарай эгечІда.
Ихтилатни чпин арада 50 йис авай кье
вакъиадилай башламишда.

Сад лагъай вакъиа XX асирдин 30-йи-
сарин сифте кылерай Мехкергъ хуьре
хъайи кар я. Лезгийрин и хуьр Е.Эминан
деврда Куьре округдик акатзавай, Рухун
хуьруьн патарив гъай. 1966-йисуз хъайи
залзала себеб яз, адан агъалияр гилан
Цийи Макъар хуьруьз куьч хъанай. Мех-
кергъа сифте колхозар тешкилзавай де-
вирда яшар 80 йисарив агъарнавай феъи
яшамиш жезвай. Писатель Абдулбари
Магъмудова яшлу мехкергъвийривай кІва-
тІай делилри шагьидвалзавайвал, а фе-
къи лацу якларин, къакъан буйдин, чина бе-
рекатдин нур авай, гзаф милаим, инсан-
рив хуш рафтар гъаз эгечІдай, умун сеси-
налди рахадай, куьчедиз, кимел артух
экъечІ тийидай, кІвалахдивай азад вахт
ктабар кІелиз ва шиирар кхъиз акъуддай
кас тир. Са гафуналди, гъич са касдизни
зиян авай инсан тушир. ГъакІ ятІани, са
хуьруьнвиди ам “хаталу” кас я лагъана,
ційи властдиз арза авуна, властдини ам
дустагъда туна. Кье йисуз дустагъ чІу-
гуна, ам элкъвена вичин кІвализ хтана.
Амма хуьре ам яръгалди амуькнач. Дус-
тагъдай хтай са тІимил вахтарилай ада-
кай хуьрйя са ни ятІани мад “органив”
хабар агакъарна, бес адан кІвалин “къван-

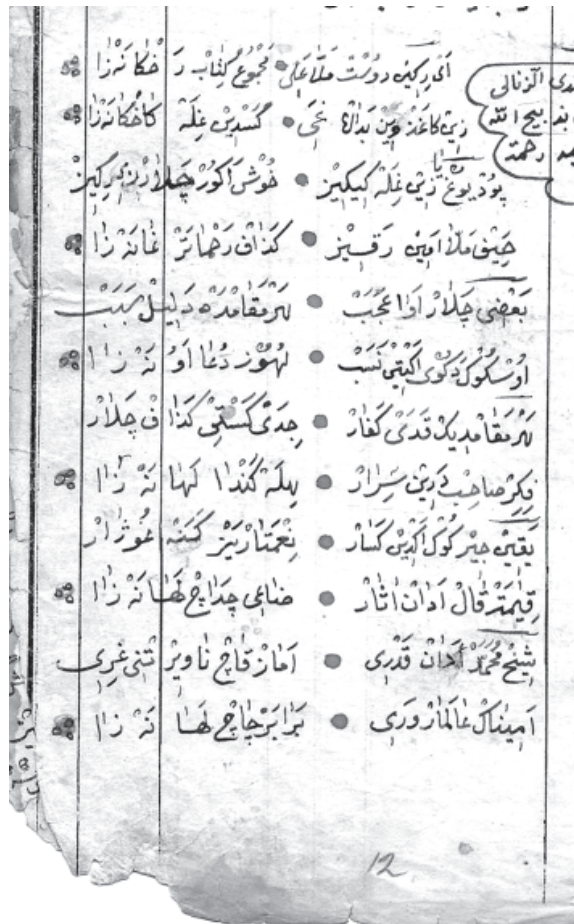
цин гурарин клане, сиве чепрекъанар туна
кІевирнавай даклардай араб чІалал кхъен-
вай санбар ктабар жагъида” ва абур пара
“хаталу” ктабар я, лагъана. “Органар” ата-
на къекъвейла, абурун гъиле феъиди
чуьнуьхарнавай ктабар гъатна. Тахсир
квач лагъана дустагъдай ахъайна кье
варз алатнавай и куьзуьз кас НКВД-дин
къуллугъчийри мад дустагъдиз хутахна,
ктабарни чпив гъаз хъфена. Гъадалай къу-
лухъ мад я ктабар, я абурун иеси мехкер-
гъвийриз ахкунач. ИкІ вичин ктабарни га-
лаз квахъай 80 йисалай артух яш хъанвай
касдин тІвар Шихмегъамед тир. Ам Етим
Эминан девирда, вичин жегъил вахтара
шаир яз машгъур хъанай...

Гила чун къвед лагъай вакъиадикай
рахан. А вакъиа чун исятда рахай Мех-
кергъ хуьре хъайи вакъиадилай са 50 йи-
сан вилик хъайиди я. Ам Етим Эминан кеч-
миш хъайи вахт тир. Гъа девирдин са ша-
ирди и вакъиадиз талуьк яз шиир кхъена.
А шиир сифте яз ва автор тайин тушиз
Гъ.М. Садыкъиди винел акъуднай. Рагъ-
метлу алимдиз жагъай шиирдихъ вад
безд авай. Ингье а шиир:

Эй, рикІин дуст малла Али,
Мажму¹ ктаб рахкана за,
Зи кагъаз ви патав гъайи
Касдин гъиле вахкана за.

Пуд югъ я зи гъили кхъиз
Хуш акур чІалар зи рикІиз,
Гъайиф малла Эмин рекъиз, -
Гзаф рагъметар гъана за.

Бязи чІалар ава ажеб -
Гъар макъамда делил-себеб,

Гъ.М.Садыкъидин архивдай жагъанвай
мехкергъви Шихмегъамедан шиир

Уьскуьк² тахъуй ихътин несеб³,
Лугъуз дуьа авуна за.

Гъар макъамдив къадай гафар,
Чидай кас тир гзаф чІалар.
Фикир сагъиб, дерин сирар⁴
Гила кландай, лагъана за.

Якъин чир хъухъ: ахътин ксар
Няметар яз гана гъуцар⁵.
Къиямат къал адан асар⁶
Зая⁷ жедач, - лагъана за.

И цІарарай аквазвайвал, абурун автор-
ди вичин дуст тир малла Алидивай Эмин
къейидалай къулухъ адан шиирар авай
ктаб къачуна, пуд юкъуз анай шаирдин
яратмишунар вичин дафтарриз кхъена. И
шиир тарихда сифте яз лезги шиирар са-
да-садавай кхъиз, гъилин ктабар арадал
гъиз башламишай вахт къалурзавай де-
лил я. Адалай вилик араб, фарс ва туьрк
чІаларалди кхъенвай шииррин кІватІалар
савадлу лезгийрин кІвалера хъун адет-
дин кар тир. Мумкин я, а девирда са бязи
лезгийри хайи чІалалди кхъенвай чпин
шиирар авай дафтарарни чпин кІвалера
хуьзвай. Амма лезги чІалалди кхъей чара-
бурун шииррин кІватІалар авачир, я абур
хуьдай адетни авачир. Ахътин кІватІалар,
яни лезги чІалалди литература, чи фикир-
далди, Етим Эминан яратмишунри сиф-
те яз арадал гъана. Вучиз лагъайтІа, адан
бажарагълу поэзиядин бинеда лезги
гъакъикъат авай. Шаирдин поэзиядин кы-
лин темаар лезги халкъ авай гъал, адан
къилихар, хесетар, ацукъун-къарагъун,

► 2

Нумрадай кІела:

ЮБИЛЕЙ

Лезги чилин баркаллу хва

Расул Даштемиров кыле авай Дер-
бентдин тежрибадин станциядин бе-
гьерлу кІвалах, агалкъунар, тежриба не-
инки Советрин Союзда, гъакІ къецепатан
уьлквейрани машгъур хъана. Гъавилай
иниз гзаф чкайрай пешекарар, алимар
къведай.

► 4

ЧІАЛ

Лезги руьгъ авайди хъун патал

...ЧІалан тербиядин месэляяр лап де-
риндай халкъдиз ашкара авунихъ галаз сад
хъиз, кье Дагъустанда ва Азербайжанда
яшамиш жезвай лезги миллетдин вири ну-
гъатра ишлемишзавай гафаризни, гафа-
рин кІватІаларизни, абурун манайризни
къетІен фикир гун герек къевеза.

► 6

ЖЕМИЯТ

Катайбуруз элкъвей ватанэгълияр

Къазахстанда миллетчивал гъа вах-
тунин сиясатдиз элкъуьрнавай. Чкадин
инсанриз кавказвийри чеб викІегъдиз
тухун, чпикай къурху тахъун, яръарай
атана итимвилелди яшамиш хъун, коо-
перативар, хсуси карханаар ачухун хуш-
завачир.

► 7

МЕДЕНИЯТ

Къадим Дербент хъсан чизвайди...

Таусадилахъ галаз кыле феи суьгъ-
бетдай мадни малум хъайивал, ам мукъ-
вал вахтара гамар хурунин пеше кІвачел
ахкъалдар хъуьун патал “элкъвей стол”,
мастер-классар кыле тухуз гъазур жез-
ва. Гзаф пешекарри хъиз, адани вилик-
дай, иллаки Къиблепатан Дагъустанда
еке машгъурвал авай и сеняткарвал
кІвачел ахкъалдар хъуьун тавуртІа, ам
михъиз квахъунин къурхулувал авайди
къейдзава.

► 8

ИРС

Хуьруьг Лукъманан ирс

Кье Хуьруьг Лукъман чи арада амач-
тІани, адан жавагъиар хътин эсерар ама.
Абур гъилий-вилай веъгена виже къведач.
Шаирдин ирс хуьн патал абур са ктабда
санал кІватІанайтІа, хъсан жедай. И карни
къенин йікъан несирипн хиве ава.

► 9

ХАБАРАР

УстІар, аскер, гыкаятчи

...Яратмишунрал машгъул Юрик Ра-
мазановичахъ и мукъвара мад са агалкъун
хъанва. 9-майдиз ам урус чІалал яратмиш-
завай Международной эдебиятдин союз-
диз къабулнава. Писателдихъ гележегда
чІехи жанрайрин эсерар кхъидай фикирни
ава.

► 12

Бязи сергъятар алуднава

Чи мухбир

15-июндилай Дагъустанда коронавирусдихъ галаз алакълу яз тайинарай бязи сергъятар алуднава. Къилди къачуртла, республикадин са жерге районринни шегьерин сергъятрал алай постарин къвалах акъвазарнава, 400 кв.м. къадардал къведалди майданар авай карханаяр, жуьреба-жуьре шейэр маса гузвай туьквенар, алишверишдин маканар кардик акат хъувунва, деллекханаяр, гъамамар, салонар, яшайишдинни коммунальнй къуллугърин идараяр къвалахдив эгеч хъувунва.

16-июндиз Дагъустандин Къил Владимир Васильева Оперативный штабдин нубатдин заседание киле тухвана. Ана РД-дин Гьукуматдин Председатель Артем Здунова, РД-дин Къилин ва Гьукуматдин Администрациядин Руководитель Владимир Иванова, РД-дин халкъдин Собранидин сад лагъай вице-спикер Сайгидагъмед Агъмедова,

РД-дин Гьукуматдин председателдин Сад лагъай заместитель Гьажимегамед Гьуйсейнова, районрин, шегьерин килери, карчийри иштиракна.

Владимир Васильева къейд авурвал, къвалахдив эгеч хъувунвай вири карханайри Роспотребнадзорди хатасузвал хуьн патал тайинарнавай къайдайрал амал авун чарасуз я. 7-9 юг арадай фейила гъалариз кьимет гуда ва сергъятар алудун давамариз жедани, жедачни веревирдда.

Дагъустандин Роспотребнадзордин Управленидин руководитель Николай Павлова хабар гайивал, санлай къачурла, тлугъвалдин жигъетдай республикада гъалар хъсан патахъ дегиш жезва. Амма бязи чкайра хаталувални амукъзава. Адан гафаралди, Къаякент, Мегамамдхуьруьн, Дербент районрин, Дербент ва Избербаш шегьерин мулкарал коронавирусдин цийи чешмеяр пайда хъунин хаталувал ава. И кар Азербайжандихъ хъфин патал Урусатдин жуьреба-жуьре регионрай хквезвай агъалирихъ ва датлана пар члугвадай машинраваз къецепатан уьлквейриз физ-хквезвай инсанрихъ галаз алакълу я.

Чуьруьк арадал атана

15-июндин йифиз Мегамамдхуьруьн райондин Лукварин хуьруьз мукъва мулкарал чпин Ватандиз хъфидай вахт вилив хуьз вахтуналди алачухрик яшамиш жезвай Азербайжандин агъалиринни Дагъустандин кьенепатан крарин органрин къуллугъчийрин арада чуьруьк арадал атана. “Лезги газетдиз” Урусатдин Силисдин комитетдин РД-да авай Управленидин пресс-къуллугъди хабар гайивал, тахминан йифен 9-дан зураз чеб Ватандиз рекъе хтунин месэла гъалзавай къайдадал нарази тир Азербайжандин 400-дав агакъна агъалияр, улакърин гьерекат акъвазарунин макъсаддалди “Кавказ” шегъре рекъел экъечина. Абурун къайдасузвилерин вилик пад къаз алахъай полициядин къуллугъчийр наразивал къалурзавай азербайжанвийри са акъван хушдиз къабулнач: абур къанун-къайда хуьдай органрин къуллугъчийрал къванер ва маса затлар ахъайиз гатлунна.

Нетижада 7 полицейскийдин сагъламвилиз жуьреба-жуьре заланвилин тларвилер, къуллугъдин 5 улакъдиз хасаратвилер хвана.

16-июндиз Дагъустандин Къил Владимир Васильев арадал атай чуьруьк веревирд авун патал Мегамамдхуьруьз фена. Иниз гъакъна Азербайжандай киле къунши уьлкведин МВД-дин къилин заместитель авай махсус делегацияни атанвай.

Мярекатдал РД-дин Гьукуматдин Председателдин заместитель Рамазан Жафарова алай вахтунда Дербент района Ватандиз хъфин ви-

лив хуьзвай Азербайжандин 600 агъали авайдакай хабар гана. Абуру сергъятдилай а патаз рекъе хтун къве уьлкведин арада авай махсус икърардин бинедаллаз тешкилзава.

“Азербайжандивай чпин агъалияр вири санал къабулиз жезвач, гъавилий гъар гъафтеда 100-130 кас рекъе хутазава. Гъайиф хьи, Лукварин хуьруьн патав туьклуьрнавай алачухрик яшамиш жезвай бязи агъалияр нубатдин гъафтеда вужар Ватандиз хъфидатла къейднавай сиягъдихъ галаз рази хъанач. Абуру Азербайжандиз хъфин чпи фадлай вилив хуьзвайди яз гъисабна ва шегъре рехъ агализ алахъна. Нетижада чуьруькни арадал атана. Алай вахтунда гъалар къайдадик кухтунва”, - лагъана Рамазан Жафарова.

РД-дин МВД-дин къил Абдурашид Мегамедова къейд авурвал, чуьруькдилай къулухъ Азербайжандин 93 агъали Мегамамдхуьруьн райондин отделдиз хутахна ва абур Урусатдин къанунар вилив хвена, жавабдарвилиз члугвада.

Владимир Васильева Азербайжандиз рахкурзавайбурун сиягъар гъахъувилелди туьклуьрунин тапшуругъ гана. Адан гафаралди, накъ хтайбурун тварар сиягъда гъатна, фадлай вилив хуьзвайбурун гъатнач лугъудай ванер-сесер ава. “Ихътин крарал эхир эцигна къанда. Чна 360 агъали патал алачухар туьклуьрнава. И крариз еке харжияр акъатзава. Гъа жигъетдай яз, республикадин бюджетдайни”, - лагъана Дагъустандин Къили.

(Макъала куьруь авуна гузва. Гегъеншдиз РД-дин Къилин сайтдай келлиз жеда)

Коронавирус: эхиримжи рекъемар

РД-дин Роспотребнадзордин делилралди, 17-июндиз Дагъустанда коронавирус акатнавайбурун къадар 6837-дав агакънавай. Гъа са вахтунда духтуррилай начагъ хъанвай 4802 кас сагъар хъийиз алакънава. Санлай къачурла, республикада 126883 кас ахтармишнава. 3482 кас лагъайтла, амайбурукай чара авуна (изоляция), къвалера ава. Дагъустанда коронавирусди 335 кас къенва.

Къиблепатан Дагъустандин шегьеррани района коронавире акатнавайбурун къадарикай рахайтла, рекъемар ихътинбур я: Дербент - 134, Дагъустандин Огни - 49, Дербент район - 62, Табасаран район - 67, Мегамамдхуьруьн район - 27, Докъузпара район - 2, Ахъегъ район - 36, Рутул район - 28, Сулейман-Стальский район - 97, Хив район - 44, Агъул район - 50, Къурагъ район - 31. И делилар 16-июндиз Дагъустандин Роспотребнадзордин Управлениди раижна.

“Эминав барабар жеч...”

14

мурадар, дердер тир. Эминан шииррин ихътин еке дережади савадлу лезгийрик руьгъ кутуна, лезги члалалди кхъенвай шиирар кхъена хуьдай.

Мадни, келзавайбурун вилик гъанвай Е. Эминакай кхъенвай шиирда ам вичин девирда халкъдин арада пара машгъур хъайиди, ам къейила, халкъди адан гъайифар гзаф члугурди, ам зурба акъулдин ва дерин чирвилерин сагъиб яз ва халкъдиз гъуцари ганвай «княмет», яни савкъват яз гъисаб авурди къалурзава. Шиирдин авторди алава яз лугъузва хьи, Эмин хътин шаирар халкъдиз къени герек я, адан яратмишунар лезгийр патал «къямат къалди» «зая жедач», яни дуьньядин эхир жедалди рекъидач.

Ихътин еке кьимет, Етим Эминалай гъейри, лезгийрин тарихда са шаирдизни ам чидай ксари гайиди туш. И кьиметдихъ галаз алакъа авай са важиблу суалдиз къедалди жаваб авачир. Суал ихътинди тир: «Ам вуж тир, Етим Эминаз халкъдин тларцлхъай ахътин зурба кьимет гайи кас?»

И суалдиз чавай гила жаваб гуз жезва. И кардин себебни ам я хьи, чаз и йикъара рагъметлу Гъ.М.Садыкъидин архивда авай чарарай автордин тларни аваз, ругуд лагъай бендни галаз ихтилат физвай шиир гъатнава. А бенд ихътинди я:

*Шихмегамед, адан къадри
Амаз, къач на виртни гъери.
Эминав алемар вири
Барабар жеч, - лагъана за.*

Сад лагъайди, и бендинай чаз Е. Эмин къейила адаз шиир бахш авур касдин тлар чир хъанва. Ам мехкергъви Шихмегамед тир. Эхъ, эхъ, вичи пара мукъаятвилелди араб гъарфаралди гъилив кхъенвай дафтарар хуьз хъайи ва гъа дафтарар паталди, ктабарни вахчуна, НКВД-ди дустагъда тур феки Шихмегамед! Гъелбетда, чаз, а дафтаррин арада Эмин къейидалай къулухъ Шихмегамеда

пуд юкъуз кхъей адан шиирар авай дафтарарни авай лагъана тестикъардай ихтияр ава! Гъа Эминан шиирар авай дафтарар патал виклегъ мехкергъвиди вичин чан гана. А касни, адан дафтарарни квахъна, амма адан такабурулу Шихмегамед тлар, Эминакай лагъай гафар чал, гена, икъван йисар алатайла, агакъна.

Къвед лагъайди, чаз жагъун хъувунвай шиирдин ругуд лагъай бендина Шихмегамеда Е. Эминан яратмишунриз ва адаз вичиз гузвай кьимет, вилик квай бендера ганвай кьиметдив гекъигайла, мадни виниз акъуднава. Ада «виртни гъери», Эминан шииррин «тлармдиз» килигайла, абурулай агдада авай затлар яз гъисабнава ва, шаирдизни адан яратмишунриз ганвай битав кьимет яз, ихътин гафар кхъенва: «Эминав алемар вири барабар жеч...». Яни Эмин са пата ва амай инсанар муькуь пата къуртла, а инсанар вири санал Эминав къведач! Ихътин гафар чи виридалайни зурба шаирдикай лугъудай ихтияр патал вичин чан гайи Шихмегамедан члалахъ тежедай са себебни чахъ авач.

...И крар чир хъайила вуч лугъун? Бахтлу халкъ я лезги халкъ, вичин тарихда ялцугъви шаир Эмин хътин ва гъахътин шаирдиз вахтунда гъахълу кьимет гуз алакъай мехкергъви Шихмегамед хътин савадлу, бажарагълу ва такабурулу итимар хъайи...

- 1. Мажму** – гъиливди кхъенвай.
- 2. Уьскуьк** – эксик, дефицит.
- 3. Несеб** – несиб, къисметдай къвезвайди.
- 4. Сирар** – гилан орфографиядалди «сирер» кхъин герек я.
- 5. Гъуцар** – инал гафунин «гъацари» къалуб рифма патал куьруь авунва.
- 6. Асар** – инал: эсер, яратмишун.
- 7. Зая хъун** – амукъ тавун, члур хъун.
- 8. Алемар** – вири санлай инсанар.

Дегиш жезва

Урусатдин здравоохраненидин министр Михаил Мурашкодин фикирдалди, коронавирусдихъ галаз женг тухун патал Дагъустандиз уьлкведин жуьреба-жуьре регионрай атанвай пешекаррин къвалах себеб яз, республикада эхиримжи пуд гъафтедин къене тлугъвалдин жигъетдай авай гъалар хъсан патахъ дегиш жезва. Алай вахтунда Дагъларин уьлкведа коронавире квани, квачни чирун патал киле тухузвай тестрин къадар, са вацран вилик авайдалай ругуд сеферда артухарнава.

«Тестрин къадар артухаруни тегъуьн акатнавайбуру вахтунда тайи-

нардай мумкинвал гузва. Республикада коронавире акатзавайбурун къадар тлимил хъунихъ галаз санал, сагъ хъжезвайбурун къадарни артух жезва. Им арадал атанвай гъалар хъсанарун патал федеральный ва региондин гьукумри санал киле тухванвай къвалахдин нетижа я», - лагъана М.Мурашкови.

Къейд ийин хьи, Дагъустанда 15-июндилай виликдай тайинарнавай бязи сергъятар алудиз эгечнава. ТАСС-ди хабар гузвайвал, республикада тлугъвалдихъ галаз женг тухуниз, санлай къачурла, 1,8 млрд манат пул чара авунва.

Виликамаз тухуда

Малум тирвал, 1-июлдиз Урусатда уьлкведин Конституциядик кухтазвай дегишвилер тестикъарунин жигъетдай сечкияр киле фида. РД-дин Избирательный комиссиядин пресс-къуллугъди хабар гузвайвал, Дагъустандин са жерге районра сечкияр 21-июндиз киле тухудайвал я.

Ихтилат Ахвах, Ботлих, Гергебил, Гумбег, Гуниб, Рутул, Унцукул, Цумада ва Шамил районрикай физ-

вай. Инра сесер виликамаз тухунин себеб, муниципалитетра сесер гудай бязи участокар яргъа ва анриз фин четин хъунихъ галаз алакълу я.

Къейд ийин хьи, санлай къачурла, уьлкведа сесер гун, 1-июлни кваз, ругуд юкъуз давам жеда. И йикъара хатасузвал хуьн патал Дагъустанда кардик кутадай вири участока Роспотребнадзордин истемишунрал къетлендаказ амалда ва хатасузвал хуьнин жигъетдай вири серенжемар къабулда.

РикӀел хуьнин ва ясдин югъ

Нариман ИБРАГЪИМОВ

Зирикел хъсандиз алама, зулуматдин даяведик цӀай кутур Гитлераз чи хуьруьн кьуьзӀ къарийри, дишегълийри къаргъишардай. ГьикӀ лагъайтӀа, гъа Гитлер лугъудай чапхунчи себеб яз гзаф-бур гъуьлерикай, рухвайрикай, стхайрикай, имийрикай, халуйрикай магърум хъанай.

Ватан хуьн патал коммунистрин партияди, уьлкведин кьил Иосиф Виссарионович Сталина авур Эвер гун дагъларинни рагарин арада чуьнуьх хъанвай Хлежизни, ислягъ зегъметдал машгъул дагъвийривни агакънай. Дяве лугъудай гафуни виридан риклер тӀарнай, гуьгъуьлар ханай. Ватандин гъарайдал фронтдиз гъиле яракъ кьаз жедай вири итимар, 120-далай виниз хпежвияр рекъе гъатнай. Абурукай 61 кас душмандихъ галаз кьиле фейи женгера телеф хъана, гел галачиз квахъна.

Ватандин Чехи дяведа иштиракай хуьруьнвийрин женгерин рекьериз вил вегъейла, дамах авунин гъакъикъат ачух жезва. Дяве жедалди вилик РККА-дин жергейра кьуллугъзавай пуд кас квачиз вири 1941-йисан гатуз ва 1942-йисан сифте кьилляй фронтдиз фена. Лежберар, муаллимар, устӀарар, партиядин

диз рекъе туна. Абурун арада РККА-дин сержант Ибрагъимов Мегъамедни авай. Адан часть Цисувка шегьерда акъвазнавай. 1941-йисан 21-июндиз фашистрин Германияди Советрин Союздал вегъейла Польшада авай чи кьушунри душмандин сифтегъан гъужумар чпел къабулна, абуруз жезмай кьван рум гана, амма къуватар, мумкинвилер сад хътин-бур тушир.

Ибрагъимов Мегъамедан кьуллугъ саки куьтягъ хъанвайди тир. Адалай хизанриз апрелдиз хтай эхиримжи чарче саламрихъ, вичин ва юлдашрин гьалдихъ галаз кхъенвай: "Мад заз чарар кхьимир, зун июлдин сифте килера кхеveda". Амма Ибрагъиман хизандиз хтайди ясдин партал алуькӀдай хабар хъана: "Куь хва, РККА-дин сержант Ибрагъимов Мегъамед Ибрагъимович 1941-йисан юндин вацра душмандихъ галаз кьиле фейи кьати женгера гел галачиз квахъна". Хуьре ам клани руша, багърийри гуьзетзавайди тир. Амма...

Гъа ихътин чарар Хлежрин хуьруьз 1942-1943-йисара 36 хтана. Гъатта фикирдиз гъун четин акъвазвава. Амма Советрин ва немсерин тарихчийри кьейд авурвал, и йисар дяве ийизвай кьве тереф патални гзаф къадарда кьурбандар, телефвилер ва аскерар квахъай-бур хъана.

Ватан патал гъайиф татай чанар

кьуллугъчияр. Абур мусибатдин, гзаф магърумвилерин женгер кьиле физвай Сталинграддин, Кавказдин, Украинадин, Ленинграддин, Москвадин, Курскдин фронтриз акъатна. Танкарин, самолетрин, артиллериядин женгер кьиле физвай, бомбайрин хар къваз-вай ва вири сад-садак какахънавай майдан-рал телеф жезвай, хирер жезвайбурув гьил-гъилеваз герек куьмекни агакъзавачир. Гъавилляй гел галачиз квахъайбурун къадарни гзаф хъана. Женгера кайи, вацӀара битмиш хъайи, бомбаяр вегъейла накъварик акатна, пуч хъайи аскерар вири гел галачиз квахъайбуруз элкъвена. Абурук есирда гъатайбуруни акатна. РФ-дин Яракълу Къуватрин военно-мемориальный центранди делилралди, 5 миллиондилай виниз аскерар ва офицерар есирда гъатна ва гел галачиз квахъна.

1941-йисан гатуз Ватан хуьз фейи саки вирибур Сталинграддин фронтдиз акъатна. Гъа и баркаллу шегьер фашистрикай хуьдайла бажарагълу шаир Хлеж Къурбанан хва Абдуллагъа чан гана. Адан гуьгъуьналлаз Шабановрин, Эмироврин, Рамазановрин, Рзахановрин, Мегъамедоврин, Меликоврин, Къужаеврин, Къадашеврин, Гъуссейноврин, Гьамидоврин, Гъайдароврин, Гъажибеговрин хизанризни туькьуьл хабарар авай чарар хтана. Колхоздин вири кӀвалахарни тамамарзавай дишегълийриз багърийр дяведа телеф хъун еке пар ва гъам-хажалат тир. ЯтӀани, абурун умуд атӀанвачир ва абур чпин рух-ваяр, гуьлер Гъалибвал гваз кхедейдахъ инанмиш тир.

Фронтдиз итим тефей хизан хуьре амукънач. Бязи тухумрай, хизанрай вадалайни виниз итимар дяведиз акъатна. Сиркъийрин тухумдик акатзавай Эмиран сихилдай 10 кьегъал фена. Лап сифте гъа и тухумдиз чӀулав хабарни хтана.

Ибрагъиман хва Мегъамеда Бакуда зегъмет чӀугвазвай ва кӀелзавай. 1938-йисуз адаз рабочийринни лежберрин Яру Армияда кьуллугъ ийизни звер гана. Ам Белоруссиядин военный округдиз акъатна. 1939-йисан 1-сентябрдиз Германияди, вичин кьушунар Польшадиз ракъуруналди, дуьньядин 2-дяведик цӀай кутуна. Польшадихъ галаз махсус икмар авай Францияди ва Англияди адаз куьмек авун лазим тир. Абуру Германиядиз дяве малумарна, амма куьмекнач. И вахтунда Советрин Союзди Белоруссиядин ва Киевдин военный округрин кьушунар Польша-

Гитлеран жаллатӀрихъ галаз Эмиров Гьамидан рухваря Вагъида, Межида, Абумуслима, Абдулгъея, Хидирнибиди, Меликан рухваря Абдиди, Муьмина, Муслима, Исмаилан хва Абдула женг чӀугуна. Хидирниби 1942, Абдулгъей, Абумуслим, Вагъид, Абди 1943, младший сержант Межид 1944, Муьмин, Абдул, Муслим 1945-йисуз телеф хъана. Кавказдин дагъларай яна феийи абуру Урусатдин, Украинадин, Белоруссиядин шегьерар, хуьрер, Прибалтика, Польша, Венгрия, Болгария, Чехословакия фашистрикай азад ийидай женгера иштиракна.

Жегъилар яз Ватан хуьз феийи бязи кьегъалар къе хуьруьнвийрин рикӀел аламач. ГьикӀ лагъайтӀа, абур гел галачиз квахъна эхир. И кар абурун багърийриз куьтягъ тежедай тӀалдиз ва ясдиз элкъвенай. Я абурув дяведин иштиракчийриз гузвай кьезилвилерни, куьмекарни агакъначир. Къе чаз дяведин цӀук акатай рухвайрин тӀварар кьаз кланзава. Аюбов Аюб, Алиев Муртузали, Апаев Рачаб, Апаев Нажмудин, Гуьсейнов Гъуссейн, Гьасанов Мегъамед, Гьамзатов Абдулкъадир, Гъалимов гъалим, Гъайдаров тайгъун, Гъажибегов Гьасан, Исмаилов Кчун, Ибрагъимов Бари, Мегъамедов Рамазан, Рамазанов Самед, Сулейманов Агъариза, Саркьиев Абдуллагъ, Шабанов Алижан, Урдиханов Ибрагъим, Эльдаров Мукаил...

Хлежай фронтдиз гуьгъуьллувилелди феийибурун арада стхаяр ТӀажиб, Межид, ТӀалиб Агъмедовар, мирес Агъабег Агъабеговни авай. ТӀажиб дяведин лап гур ва кьизгъин женгер кьиле физвай 1941-йисуз гел галачиз квахъна. Агъабег Крымда телеф хъана. Москвадин кланик акъатай ТӀалибазни фашистрин суфат, инсафсузвал патавай акуна. Ада душмандин са шумуд гъужум алуддай женгериз дурум гана. Нубатдин сеферда цава немсерин хаш алай самолетар пайда хъайила, чил бомбайрикти цавуз акъатдайла, ТӀалибахъни ракъун клусар галуьна, адан япар биши хъана. Духтуррин куьмек агакъай ам Москвадин кланик квай зениткаяр акъудзавай заводдиз рекъе туна ва дяве куьтягъ жедалди ада гъана яракъар акъудна. Вичелай алакъдайвал душмандиз ягъунар кьуна Межидни хуьруьз хтана. Ислягъ цавун кланик хтай стхайри колхозда кӀвалах давамар хъууна.

Хуьруьз виридалайни вилик фронтдай Мегъамед-Эмин Нежведилов хтанай. Яргъи

шинель ва хурудал Ватандин дяведин 1-дережадин орден, кьве медаль алаз, са кӀвач кумачиз. Им хуьруьнвияр патал еке шадвал тир. Абуруз вилералди дяведин иштиракчи, немсер къирмишай кьегъал аквазвай эхир. Касни амачир (Мегъамед-Эминан дидени буба адан цӀуд йис тирла рагъметдиз фенай, фронтдиз фидайла кӀвале амай гъвечӀи стхани вах детдомдиз акъатнавай) кӀвале хуьруьнвийри гъарда вичихъ авай ризкьӀи гъиз, еке межлис къурмишнай.

- Мусибатдин дяве тир, - ахъайнай заз Нежведилова, - чахъ граждан дяведа, финрихъ галаз кьиле феийи акъуна иштиракай инсанарни галай, абурни кваз тӀуб сара кьуна амукъдай. "Чаз ихътин вагъшивилер, инсафсузвилер, кьурбандар акурди туш", - лугъудай абуру. Абур гъахъ тир, гъар са чӀиб чил, шегьердин гъар са кӀвал, куьче патал ахътин женгер кьиле фенай хъи, фашистар 50-100 метрдин вилик къведай, йифиз чи аскерри абур 200 метрдин кьулухъ хъфиниз мажбурдай. Пакамахъ фашистри мад еке кьуватралди гъужумдай: цавай самолелтри, чилелайни артиллерияди, танкари, автоматчикри... Кьуркьушумдин хар, цӀай, гум, япар биши ийидай ванер... Бязи легъзейра гъинихъ катдатӀа чиз амукъдачир.

Дяведай Гъалибвал гваз хтайбурук Маедов Хеби, Асланов Вели, Гьамзатов Гъажикъадир, Гъажимурадов Абумуслим, Сефербегов Гъажи ва Мирземегъамед, Агъмедов Межид, Эмиров Абдулукерим, Рамазанов Гьамид, Мисриев Хизри, Шагъламазов Шагъламаз, Рамазанов Хидирнеби, Хидирнебиев Латиф, Мегъамедов ТӀилиб, Исмаилов Физлидин, Тагъиров Абасагъа, Рамазанов Гьамид, Якъубов Эседуллагъ, Алибегов Хи-сен... акатзава. Чав гъай делилралди, фронтдиз фена, душмандиз ягъунар кьуна хуьруьз 40 итим хтана. Гзафбуруз гъа виридаз акур азиятарни акуна, абурлар хирерни хъана, бязибур есирдани гъатна.

Фашистрин концлагеррин зулумар Гъажимурадов Абумуслимазни акуна. Ветеранрихъ галаз гуьруьшмиш хъайи вахтунда ада школьникриз ахъаяй суьгъбетрикай бязибур зи рикӀел алама. Залан дуьшуьшарни адан кьилел Смоленск душмандикай хуьдайла атана.

- Фашистри кьастуналди виликди гьерекатзавай, - рикӀел хкидай чинин, гъилерин ва бедендин хамунин хейлин чкаяр цӀу кана, лацу хъанвай ветеранди. - Чна немсерин са шумуд гъужумдиз дурум ганай. Ахпа ахътин вахт хъана хъи, чи патрумар куьтягъ хъана ва абур хкидай чкани амукънач. Захъ шими-хуьруьнвини галай. Адал пис хирер хъанвай. За ам кьуьнел яна тамук тухвана ва масадан вил кӀлун тийидай чкадик саламатна. ХтайтӀа, отделение алай чкадал са еке фур хъанва ва зи юлдашрин са пайни телеф хъана, амайбурални - хирер. Гила вучдайди хъуй? Амма заз веревирдер хъийидай вахт амукънач, фашистар атана ва абуру чун, чан аламайбур, кватӀна, гьална. Белоруссияда лагерда авайла чун са шумуд кас катна. Гъайиф хъи, чун фашистрин гиле гъат хъууна. Эхир чун Италиядиз акъуднай...

Стхаяр Вели ва Магъмуд Аслановарни дяве башламишай гъа сифте кьилерай Ватан хуьз фенай. Магъмудани Сталинград душмандикай хвена ва халкъдин азадвал патал чан кьурбанд авуна. Женгерай женгериз, госпиталра хирер сагъар хъийиз мад женгериз хъфизвай Вели Кенинсбергдал кьван агакъна. Красный Знамядин орден ва са шумуд медаль алаз 1946-йисуз хуьруьз хтана.

Хлежви Сефербегов Мирземегъамедни бахтлу инсанрикай тир. Ада дяведин сифте кьилелай эхирдалди пайда кьушунрик кваз Кенинсбергдал кьван рехъ гьална. Ацалтай вири четинвилериз дурум гана. Командирин тапшуругъар гаф текъведайвал кьилиз акъудна. Къалурай кьегъалвилерай адаз кьве орден, пуд медаль гана. Дяведилай гуьгъуьниз ада Баку шегьерда милициядин органра кӀвалахна. Адан стха Гъажини РагъаӀидай патан Украинадиз кьван акъатнай. Хтайла, ада са шумуд йисуз колхоздиз регъбервал ганай.

Диде ва аял

Нурудин НАСРУЛЛАЕВ

Дидеяр вирибуруз авайди, хъайиди я, амма гъайиф хъи, дидедин мегърибанвилил илгъам, ширил лайлайдин назиквал бязибурун япара амукъзавайди хъиз аквазвач.

Са сеферда меркезда заз таза аял духтурханадиз зимбилда аваз гъана акуна. Диде, чин - рангарив, вич цӀарцӀарив безетмишна, са назлу затӀ тир. Буба - шуькӀуь спелар авай, кьил-мег туькӀуьрнавай мешреб алай гада. Аквадай гъаларай, им абурун сад лагъай велел тир.

- Зимбилда вучиз авайди я аял? - тажуб я зун, - кьужахда вучиз кьунвач?

Кефсуз аял кьужахда кьуна, адан чинлай, кьилелай гъил алтадиз, чан-рикӀ ийиз дидедиз регъуьзвай жал? Я туш вичин дамахар, цӀарцӀарар чӀур жез кичӀезвайтӀа? ГьикӀ ятӀани, къуй и кар амай диде-бубайриз чешне тахъурай.

Исятда авай жегъилар регъятвилерихъ ялзавайбур я. Са клус кӀеве гъатайла, кьилин кьатӀун - кьатӀ, аннамишун акъваз жезва. РикӀел атайвал авуна тазва.

Баладиз, дидедин чандикай хкатнавай куьрпедиз, дидедин чими, къулай кьужахдилай, хурун некедилай, чан-рикӀ гъай ширил мецелай, назик темендилай багъа дарман авайди туш.

Инсандин дуланажагъ, яшайиш гуьнгъуна хъун патал, даим къаюм тир тӀебиатдин гуьзелвилел, гъавадин кевреквилел гъейран тушир садни жеч. ТӀебиатдин атиррив ацӀанвай къацу-лацу алем, гагъ рагъ кьвезвай, гагъ къаяр жезвай адан назиквилил таза гъиссер чак, чи чандик-гъиссерик акатзава. ГьикӀ лагъайтӀа, чи нефес, сагъламвал, каркеспи, рузи вири санлай датӀана збеди тӀебиатдин эсер, аламатар, керематар я. Чаз, чи сагъламвилиз къацу тӀебиат, адан къешенгвал гьикӀ чарасуз ятӀа, таза аялдиэни дидедин кьужахни хурун нек герек я. Кьужахда чӀехи хъайи чагъа аялдин нефесдин гъевес, ивидин везинвал, амалрин хвеш-чим, хъвер-къиж вичин диде-бубадин кьилихриз мукъва жеда.

Гъавайда лугъузвач, аял кьужахда авай дидедилай иер садни авайди туш. И камаллу келимадикай чи девирра пайда жезвай бязи дидейри тарс хкуднайтӀа, хупӀ хъсан жедай.

Студентрин уьмуьрдай...

Жемиля РИЗАЕВА

Лугъуда хъи, студентвилил йисар хътин вахт мад авайди туш. Мектебар акъалтӀарна, вузра кӀелунар давамарзавай бере виридалайни хъсанди яз гъисабава гзафбуру. Вучиз? Сад лагъайди, мектебда къачур чирвилерилай алава яз, шегьерриз фена, колледжра, училищейра, университетра кӀелдай мумкинвал жезва. Къвед лагъайди, диде-бубадивай къакъатна, садалайни аслу тушиз, шегьердин шартӀара кьилди яшамеш жезва чӀехи пай студентар. И карди абуруз уьмуьрдин укӀуь-цуру, пис-хъсан, четинвални регъятвал вуч ятӀа чирзава, абуруз цӀийи танишар, чирхчирар пайда жезва...

Студентрин уьмуьрда практикади кьетӀен чка къазва. И вахтунда абуру чпин чирвилер краралди ахтармишзава. Мисал яз, медуниверситетда кӀелзавай студентриз начагъдаз раб ягъиз чирзава, са гьихътин ятӀани тежрибаяр тухуз тазва. Муаллимвилил рехъ хкъанайбуру, чпин хивез дигмиш хъанвай пешекардин везифаяр къачуна, лицейрани гимназийра кӀелзавай аялприз чирвилер гузва...

Тарсарилай гъейри, студентриз уьлкведин, республикадин дережада аваз кьиле физвай жуьреба-жуьре мярекатра - фестивалра, олимпиадайра, конкурса - иштиракдай мумкинвал жезва. Саявилелди иштиракзавай студентар фикир тагана тазвач, абурун алакъунар пишкешар гуналди кьейдзава.

Гъайиф хъи, эхиримжи пуд вацра дуьньядиз чкӀанвай коронавирус лугъудай завал себеб яз, образованидин вири идарайра кӀелунин жигъетдай гзаф дегишвилер кьиле фена. Студентри чпин тарсар ва имтигъанар "дистанционно", яни кӀвале ацукъна. Интернетдин куьмекдалди муаллимрихъ галаз алакъа хвена, вахузва. Дистанционно кьиле физвай тарсар "Skype", "Zoom" программайрай экуьнин сятдин 9-даз гатӀунзава, нисинихъ куьтягъ жезва. Ихътин шартӀара кӀелун чи уьмуьрда сад лагъай сеферда хъана. Зи фикирдалди, студентни муаллим гуьруьшмиш хъана, университетдин аудиторияда гузвай тарсар виридалайни метлеблу я. Дистанционно кӀелунин хъсан тереф анжах ам я хъи, жегъилрихъ галаз яшлурни интернетдин гъавурда гъатзава, компьютеррал кӀвалахиз чир жезва.

Дугъриданни, студентвилил уьмуьр рикӀи чӀугвадай бере я, ам завай цуьк ахъайзай гатфарихъ галаз гекъигиз жеда...

Расул Даштиевич Даштемирован - 110 йис

Лезги чилин баркаллу хва

Намуслу дагъви, бажсарагълу пешекар, алим ва тешикатчи тир

Ш.ШИХМУРАДОВ

Виш йисаралди “ксанваз”, са дегишвални авачиз, са мални кье хеб хуьз, авай са ник цаз, гъа са тегьерда яшамиз жез хъайи чи дагълух хуьрер Советрин властди ахварай авудна, абуруз цийи уьмуьр хгана. Мектебар ачухна, халкъ савадлу авуна, клелхъин тийижирбурун сиве мез туна, гъар са рекъай хъсан пешекар, чкадин кадриягъазурна, хуьруьн майишат илимдин бинеираллаз виликди тухуз эгечина. Гъа ик, илимни зегъмет, шей гъасилун, илимни тежриба санал агудна, еке агалкъунарни къазанмишиз алакъай сифтебурукай сад гъуьганви ДАШТЕМИРОВ Расул Даштиевич (1910-1983) тир.

ТАКАБУРЛУ Кетин дагъдилаи агъуз, ракъини датана жумартдаказ ишигълаван ийизвай берекатлу гуьнедал, тик руьквен килел алай дуьзен квай чкадал экля хъанвай Гъуьганрин хуьрай Базар-дуьзи, Шалбуз дагълар, Самур вацун дере капан юкъван алайбур хъиз аквазва. Хуьруьхъ никлер, хъсан мезреяр, там, мал-хеб хуьдай чурар гала, барзада ядай векин гегенш тлулар ава. Бахчайрин, абукевсер булахран цин ширинвал вуч я!

Гъа ина 1910-йисан гуьзел майдиз Даштемировин хизанда дидедиз хъайи бицекдал Расул твар эцигна. Ам зегъметдал, хайи чилел, тлебиатдал рикл алаз члехи хъана. Тлебиат. Жаванди фадамаз къатлана хъи, чил, тлебиат им ктаб я, клелна, чирна, адан гъавурдани дуьздаказ акъуна, хийир къачуз, хуьнни авуна кланзавай. Гъа ик, мектебда чирвилер къачур жаван Дербентдин хуьруьн майишатдин техникумдик экечлун дуьшуьшдин кар тушир.

Ам акъалтларай 1932-йисуз, бахтунай хъиз, Махачкъалада хуьруьн майишатдин институт ачухна, дерин чирвилер къачунин къайгъуда авай жегилдикдай и вуздин студент хъана. Ашкъи-гъевесдивди клелзавай ада вуздин общественный уьмуьрда активнидаказ иштиракзавай - Расул Даштемиров пуд лагъай курсунилай эхирдалди институтдин профкомдин председатель тир. Хъсан тешикатчидиз, къайгъудар юлдашдиз гъам муаллимрин, гъам студентрин арада еке гуььрмет, авторитет авай.

Студентвилин йисар акуна-такуна акъатна. Къачунвай чирвилер чкайрал карда ишлемишунин къаст, мурад рикле авай жегил пешекар хайи Докъузпара райондиз рекъе туна ва райземотделдин килин агрономвиле тайинарна. Гила адан вилик къачунвай чирвилер карда, кваллахда ишлемишдай мумкинвилер, гегенш рекъер ачух хъана. Ик, килин образование къачунвай, гъам техникумда, гъам вузда дерин чирвилер кватнавай сад лагъай агроном райондин вири майишатриз фена, гъина гъихътин, гъикъван чилер, мумкинвилер, шартлар аватла, гъина агротехникадин гъихътин къайдаяр ишлемишиз жедатла чирна.

ПАРТИЯДИ ва Советрин гъукуматди гъам санайи, гъам хуьруьн майишат йигин еришралди вилик тухунин, уьлкве женет багъдиз элкъуьрунин везифаяр эцигнавай. Расул Даштиевичани районда багълар кутуниз иллаки артух фикир гузвай. Адаз Самурдин дередихъ и жигъетдай лап къулай шартлар (берекатлу яцлу накъвадин чилер, яд, зегъметчи гъилер) авайди виридалайни хъсандиз аквазвай.

Гъуьганрин хуьрелай агъуз Калун участкада хъсан дуьзен чилер ава. Цин патахъай лагъайтла, вацлай акъудиз тахъайтлани, хуьруьн патав гвай дередай агъуз, булахран ятар санал кватл жез, багъдиз гун патал кламай бес къадар михъи яд авахъзава, марфар къвайила, мадни гзаф жезва. Ик, 1939-1940-йисара Р.Даштемирова хайи хуьруьн Орд-

жоникидзедин тварунихъ галай колхоздин гъа и усчастокда сифте багъ арадал гъана. Гъар жуьре сортарин ичер, чуьхверар, къен-си машмашар дадмишиз, къакъан бегъерар акваз, агъалияр, гъакл къунши хуьреринбуруни, гзаф шад жезвай.

Гъич рикелай алатдач, хуьре 4-класс куьтягъна, Гъуьгандал 5-классда клелиз физгъазур хъанвай береда зун ярарикди писдаказ начагъ хъанай. Еке ифин алаз, са затлинен тийиз къатканвай зал кил члугваз, Гъуьганрин члурай (чи хуьрер са колхоз тир) хиперив гвай члехи стха Сурхай хтана ахкъатна. Чубандин мишинин чантадай акъудна, ада зав яргивал квай са еке хъипи чуьхвервугана. Адахъай ахътин атирдин ни къвезвай хъи, иштягъ квахънавай за ам зурзас-зурзас гъасятда тлуьнай. Хвеши хъайи стхади зав сад мад вугана. Ёъ, дарман хъана, акваз-акваз ифинар алатна, зун сагъ хъезе башламишна. А чуьхверар Гъуьганрин багъдинбуру тир. Еке зегъметар члугуна, а гуьзел багъ кутурбурузни, зун къутармишайбурузни баркалла гъикл лугъудач!..

Гуьгуьнлай чир хъайивал, чуьхверрихъ, иллаки ширин еке сортаринбурухъ, ифинар алуддай такъат ава, абурук хийирлу гзаф затлар ква. Чуьхвердихъай атирдин гъикъван гзаф ни къвезватла, гъакъван хийирлуни я лугъуда.

Са кар мадни рикел хъвезва. Филерин юкъван школада клелдай йисара чун, чи хуьруьн ва Чахчарин гадаяр, вацун къер къуна, гъа Гъуьганрин багъдин кланикай физхъвезвай. За квез лугъун, дустар, зулун береда чи неррихъ анин ичеринни чуьхверрин атирлу ни гъеле яргъамаз галуькдай. Хиве къан: ара-бир, гъелбетда, а багъдал чинеба вегъин тавунани акъвазиз жедачир. Жегил-жаванар тир къван. Тарарин кланерикай тлимил-шимил кватна, кланин хилерилай сад-вад емиш атлана, къаравулдиз аквадалди къулухъди вацун къвалахъ кат хъийидай.

ГУЬГУЬНЛАЙ геж-геж чир хъайивал, а гуьзел багъ арадал гъайиди чилин, инсандин къадир авай камаллу хва Расул Даштиевич Даштемиров я къван!

Хъсан чешне вилик квай: багъди хъсан бегъерар гуз акур райондин са жерге маса хуьрерин мулкарани хейлин багълар кутуна. А девирда МТС-рин метлеб лап екеди тир. Алакьунар авай хъсан пешекар - тешикатчи гила Меьгарамдхуьруьн МТС-дин кваллах дибдай хъсанарун патал рекъе туна. Сифте килерай еке зегъметар акъалтнатлани, цийи чкадални цийи регъберди лазим вири кваллахар килиз акъудна: цийи техника къачуна, МТС кадрийралди таъминарна, цийи чилер ишлемишунин кутуна, къаналар туьклубна, мастерскояр, герек дара-

матар эцигна, гегенш уьзуьмлухар, багълар кутуна.

1954-йис. Расул Даштиевичан чирвилер, тежриба, алакьунар гила Дербентдин тежрибадин станцияда герек атана - ам анин директорвиле тайинарна. Ина ада къад йисуз (та пенсиядиз экъечлалди), вичиз гъамиша хас тирвал, намуслувилелди зегъмет члугуна. Бажсарагълу тешикатчидин регъбервилек кваз тежрибадин станциядин къуллугъчияр тир М.Пейтла, Д.Саидова, С.Муллаева чи шартлар хъсан бегъер гудай ципицрин “Мускат-Дербентский”, “Слава Дербентская”, “Обильный” ва маса сортар арадал гъана. Абур са жерге маса уьлквейрани битмишариз эгечина. Германияда хъайи са выставкада “Мускат-Дербентский” сортунин ципицлар къизилдин медалдиз лайихлу хъанай. Ина гъакли къакъан шпалерриз акъуддай сортарни арадал гъана. Расул Даштемиров киле авай Дербентдин тежрибадин станциядин бегъерлу кваллах, агалкъунар, тежриба неинки Советрин Союзда, гъакл къецепатан уьлквейрани машгъур хъана. Гъавилай иниз гзаф чкайрай пешекарар, алимар къведай.

СССР-да кивенклевчи тежриба гегеншаруниз гъамиша еке фикир гузвай. Ик, 1965-йисуз ДАССР-дин Совминдин къарардалди хуьруьн майишат илимдин бинедаллаз цийи къайдада вилик тухуниз куьмекдай зональный комиссиядин совет тешиклна, адан председателвиле Р.Даштемиров тайинарна. И советдин кваллахдин не-

тижада (аник М.Пейтел, В.Корнилов, А.Талибов ва масабурни квай) Дагъустанда уьзуьмчивал вилик тухуниз талуьк программа арадал гъана.

ДЕРБЕНТИН тежрибадин станциядин коллективдин мад са важиблу агалкъун къейдна кланда: Р.Даштемиров киле аваз анин алими Дербент, Сулейман-Стальский, Табасаран, Къайтагъ ва маса районрин цик квачир чилера ципицлар битмишаруни агротехникадин къайдаяр кардик кутуна. А уьзуьмлухрин ципицрин ширинвал, гъелбетда, хейлин гзаф я. Идалайни гъейри, фад битмиш жедай помидорин, келемрин сортарни арадал гъана, абур Дербент, Меьгарамдхуьруьн районрин са жерге майиштра ишлемишна, къазанжиярни хъана.

В.Белинский кхъейвал, “Къанажагълу инсанди вичин руьгъда, рикле, ивида жематдин уьмуьр твазва: адахъ рикл куз-ва, адан тлал-квалрин патахъай дерт члугвазва, вири сагъ-саламат, хушбахтлу тирла, вичини хъсандиз гъиссзава...”. Цийи девирдин халис регъбер яз, Расул

Даштиевичани кваллах, майишат, илим вилик тухунихъ галаз сад хъиз, идарадин, коллективдин амай месэлайризни датлана артух фикир гуз хъана. Ик, станциядин дарамат цийикла туьклубна, ципицлар гъялдай цех ремонтна, лаборатория патал цийи дарамат, кваллахзавайбуруз яшайишдин квалер эцигна, гъакл абуруз хъуси квалер эцидай чилер чара авунин къайгъу члугуна. Гъам кваллахдин, гъам яшайишдин шартлар хъсан хурдавай виридак мадни ашкъи-гъевес акатзавай ва агалкъунарни къазанмишзавай.

ИЛИМНИ майишат, илимни зегъмет, тежриба сад-садав агудна, кваллах тешикнавай, виридаз и рекъай камаллу меслятар къалурзавай члехи пешекарди, илимда вичин гафни талгъана туна: 1968-йисуз ада Новочеркасскда Дондин хуьруьн майишатдин институтда уьзуьмлухриз, ципицрин къакъан бегъерар къачуниз талуьк темадай хуьруьн майишатдин илимрин кандидатвилдин диссертация агалкъунралди хвена. Теьгенгриз алава ем гуналди, ада ципицрин ширинвал артухариз ва хкудзавай чехирдин ери хейлин хъсанариз жедайди субутна. Алимдин гъиликай уьзуьмчивал ва майвачивал вилик тухуниз талуькарнавай илимдин 30 кваллах хкатна.

Р.Даштемирова тежрибадин идарадиз жегилар желб авуниз, абур вилик кутуниз датлана артух фикир гуз хъана. Камаллу регъбердин девирда Дербентдин тежрибадин станция гъакъикъатда илимдин рекъай кадриягъазурдай макандиз элкъвена. Цлуд йисалай гзаф вахтунда ам Дербентдин хуьруьн майишатдин техникумдин госэкзаменар къабулдай комиссиядин председатель яз хъана. Кваллахзавай вири чкайра Р.Даштемиров датлана общественный уьмуьрдин яцлани хъана: партиядин Докъузпара, ахпа Меьгарамдхуьруьн райкомдин бюродин, гуьгуьнлай Дербент шегъердин комитетдин член, горисполкомдин депутат, 1956-1975-йисара Дагъустандин хуьруьн майишатдин институтдин алимин Советдин член ва ик мад.

Дагъларин уьлкведа хуьруьн майишат вилик тухуниз Расул Даштиевича гужлудаказ рум гана. Адан намуслу зегъмет Зегъметдин Яру Пайдах, “Знак Почета” орденралди, ДАССР-дин, РФ-дин лайихлу агроном лагъай гуььрметдин тварар, муьжуьд медаль, ДАССР-дин Верховный Советдин Президиумдин Гуььрметдин грамота “СССР-дин хуьруьн майишатдин лап хъсан пешекар” знак гуналди кхъейда. Ам мадни еке шабагъриз, министрвилени тайинаруниз лайихлу кас тир.

“Гъикъван мектебар, институтар ва пансионар хъайитлани, - кхъенай Н.Карамзина, - хъсан бубаяр галачиз хъсан тербия жедач”. Расул Даштиевич, тарифлу регъбер хъиз, гуььрметлу хизандин кил, хъсан бубани тир. Адан пуд хчини пуд руша килин образование къачуна.

РУХВАЯР бубадин рекъай фена, рушари муаллимвилин пеше хъяна. Даштемировар Дагъустанда (мумкин я - вири Россиядани) хуьруьн майишатдин хилез муьжуьд пешекар ганвай тек са хизан я. Къеве кас - хуьруьн майишатдин илимрин кандидат. Члехи хва, илимрин кандидат Багдадин Расулович Даштемирова “Правда” совхоздин директорвиле, ахпа партиядин Меьгарамдхуьруьн райкомдин сад лагъай секретарвиле, РД-дин “Агрохимзащита” центрадин начальникиле кваллахна.

2010-йисан августдиз Дербентдин Буйнакскийдин тварунихъ галай куьчеда, уьзуьмчивални майвачивал вилик тухунин рекъе еке зегъметар члугур бажсарагълу тешикатчи, машгъур алим Расул Даштиевичан экуь къамат, твар эбеде авун яз, ам яшамиз хъайи 36-нумрадин кваллин цлал махсус къул (плита) алклубна. Къадирлу инсандин рикелай ам садрани алатдач.

Мердали ЖАЛИЛОВ

(Эвел 23-24-нумрайра)

Виликан нумрайра чна “Коммунист” газетди критикадин макъалайризни вичин чин-ра чка гузвайди къейднай.

Критика, тарихда гъатнавайвал, сагълам уьмуьр, инсанрин къени рафтар, алакъяар хуьн ва виликди тухун патал дарман хъиз герек алат (такъат) я. Гьелбетда, кар чиз, гъа-къикъатдин гъавурда аваз авунвай критикадихъ ахътин метлеб жеда.

Социализмдин демократия гъаькъи дуьз критикади хвейидини я, виликдини тухвана. Критика квахъунни уьмуьрдивай тарихдинни гъаькъатдин дуьз терез квахъда, къайгъусузвилерални къайдасузвилерал чан къведа. Демократия либерализмдиз, амни чкайивилиз элкъуьн са акъван яргъалди фидач. Им чаз “перестройщикрин” къуьруькри, адалай вилик Н.Хрущеван “къуьруьгъуьмдини” (“оттепель” лугъудайди) уьмуьрдалди субутна.

Гилан демократриз критика ерли хуш туш. Гуя ибур я ягъалмиш, я чашмиш жедайбур туш. Критика авун патал журналист сифте вич хуьдай серенжемрихъ гелкъуьн лазим я. Судди субут тавунвай кардикай кхьин лапни хаталу я. Чиновникдал вичел алуьк тавуна критика авун?... Гъавилияй чи обществода цуд йисаралди са чларни виликди фин тийидай гзаф крар амукъзава. Чиновникрини, чпин далу далуда туна, чеб хуьзва. Им гъихътин демократия ятла, гъеле садан къилни, белки, акъатнавач.

1962-йисалай а рубрика “Къараткен” тиварци эвезнава. Ингъе и йисан 13-апрелдин нумрада къейднава: “Чна къенин йикъалай башламишна, чи газетда гъар вацран къвед ва къуд лагъай гъафтейрин жуьмя йикъара “Къараткен” тивар алаз сатирадинни юмордин пипл гузва. Ана колхозрин, совхозрин, карханайрин, культпросвет идарайрин кваллахда авай кимивилер ва гъаьк чи общество вилик финиз манийвал гузвай диндин амукъаяр, муьфтехуар, пияниска-

Шагъ-Эмир Мурадов

“Къараткентдин” а чаван пипл гилан чи газетдин къве чин къванди тир.

Ингъе чи гъилевай 13-апрелдин нумрадин “Къараткенда” гъатнавай материалар: “Мегъарамдхуьруьн аламатар”, “Амин!”, “Сагъиб галайла”, “Азраилар”, “Бахтлу зенг”, “Къасум-хуьруьн районда”, “Аллагъдиз шукур гъваш”, “Туштла - куьне лагъ”. Хейлин материалар художникди члугур шикилралдини, карикатурайралдини безетмишнава. Авторар вуьжар ятла къалурнавач.

Алирза Саидов

Милли журналистика: “Коммунист”

М.Гъажиев ва А.Саидов

Социализмдин демократияди, гъа жергедай яз, “Коммунист” газетдини гъахълу, дуьз критикадиз гегенш рехъ ачухнавай. Им, чна къатлузвайвал, гъеле “Цийи дуьнья” газетда Гъажибег Гъажибегов, Алибег Фатахов, “Социализмдин пайдах” газетда Исмаил Вагъабов, Зияудин Эфендиев, Къази Къазиев хътин гъаькъи редакторри кутур рехъ цийи шартлара давамарун я. А газетрилайни артух “Коммунист” газетда сатирадинни критикадин тамам чинар гузвай. Сифте яз ихътин чинар чал “Коммунист” газетдин 1958-йисан нумрайра “Тумпуз гвай Муртуз хуьрерава гъар юкъуз” лишандик кваз акъазва. Еке тумпуз (лаш) гъилевай Муртуза (умуми образ) хуьрера общественный уьмуьрдиз зиян гузвай терсер, нясер, уюнбазар “гатазвай”, абурун къван-къванцел тазвачир. Зи сад лагъай фельетон “Яд-Лахама” гъа члавуз чап хъанай. (Редактор - Къази Къазиев).

яр, хулиганар, члуру къилихдин инсанар критика ийизвай макъалаяр гуда.

Редакцияди чи газет клелзавайбурувай и пипле активвилелди иштирак авун тлаабзава”.

И гафари куьн шагъидвалзава? Сифте нубатда, газетдихъ обществада еке къуват, авторитет ва кесер авай. Ада садакайни вил къязавачир. Газет партиядин Обкомдин, республикадин Верховный Советдин орган тир. Ада гъаькъи гъукумдин (властдин) роль къилиз акъудзавай. “Коммунист” газетдин критикадик акатай гзафбур чпин къуллугъар туниз мажбур хъайидан шагъидар чунни я. Къетли серенжемар къабулдай, къеьц гузвай крар арадай акъуддай, гъахъвал хуьдай.

Газет ва я адан къуллугъчи суддиз вугана, адал жермени илитна лугъудай ванер а члавуз къведачир. Демократия “члур хъана” лугъудай “виклеьбур” гъалтдачир.

Аквар гъаларай, редакциядин коллегияди и вири тиварар са тиварцив - “Къараткендив” эвезнава.

Гуьгуьнлай чапнавай пиплера хуси тиварарихъ галаз Чирхчир, Фундугъбег, Устлар, маса лаклабарни гъалтзава. Имни “Цийи дуьнья” газетдин ирс я.

А материалрин чланан фасатвал, сюжетрин туьквейвал, месэла къарагъарунин устадвал гъиссун паталди чна абурай бязи члукар инал гъизва.

* * *

Са сеферда Малла Нисрединан патав гашу гице лугъуз къуьнши атана. Малладиз ам вугуз клан хъанач ва гъа са вахтунда ада къуьншини бейкеф тавун къетна.

- Гашу за вав вугудай, - жаваб гана Маллади, - амма адал цуьк элянава... Пагъ, ажеб амалдар кас хъаначни и Малла Нисредин - гъик хъайитлани вичин гаф, вичин кар винел акъудиз алакьда. Валлагъ, гаф авач!

Гилалди за гъа ик фикирзавай. Амма и муьквара зун, Абасахъ галаз таниш хъайидалай гуьгуьнни, малла Нисредин акъван зурба кас тахъайдан гъавурда акъуна.

Нагагъ Малла Нисредин Абасал гъалтнайта, ада Нисредин, бубайри лугъудайвал, вацлал тухвана, яд тагана хкидай. Бес-ес! Гъакъван алакунар авай кас я Абас!..

* * *

Квез Кур хуьр (газетда ик ава - М.Ж.) ван хъайиди яни? Я. Гзафбуруз акунни авурди я. Ятла лап хъсан. Амма исятда квез виликрай акур яван тепедал алай Кур хуьр амач... Гила адакай килигдай вилер кландай гзаф гуьзел чка хъанва.

Амма... (Ажеб туширни, и “амма” лугъудай гафуниз члала чка амукъначиртла). Амма и цийи гуьзел хуьрени зи къилел Агъа Стлалдай хъайи хътин дуьшуьш къвез са кламшам амай...

* * *

- Им вуч я? - хабар къуна муьгъанди ван хкажна. - Клуб яни, тахъайтла гъамам? Инихъ иеси авайди тушни?

Чи руководителди мадни са къадар туьгметар авуна, амма адаз жаваб гудай кас хъанач. Анжах садан сивай ихътин къве гаф акъатна: “Куьне куь къилел ктланвай гъаварар ават тавуна, инай ик саламатдиз акъатунай Аллагъдиз шукур гъваш...”

* * *

И йисара “Коммунист” газетдин редакцияда, винидихъни лагъанвайвал, яшлу ксарин дестедихъ галаз санал яратмишдай руьгъ квай устад жегъилри зегъмет члугъазвай.

Месела, 1959-йисуз Москвада Литинститут акъалтларна хтанвай **Алирза САИДОВА-НИ** Дагъустандин халкъдин шаир **Шагъ-Эмир МУРАДОВА** санал кваллахзавай. Сад - куьтурадин отделдин заведующий (гила - редактор) муькуьди - газетдин жавабдар секретарь. Инал гъанвай хътин юмординни сатирадин (критикадин) куьруь макъалайрин авторар гъабур ва гъа члавуз редакциядин къваларив тупламиш хъанвай Жамидин, Ибрагъим Гъуьсейнов, Якъуб Яралиев, Буба Гъажикъулиев хътин жегъилар тирдал шак алачир кар я. Гъик хъи, ихътин кхьинри а авторрин ктабрини еке чка къуьна.

Гъа и нумрада, космонавтрин йикъал ацалтнавайвилей, Алирза Саидованни Шагъ-Эмир Мурадован цавун бушлухар муьтлуьгъарзавайбур тебрикзавай шиирарни гъатнава.

* * *

*Зи ракетар! Зи алимар! Зи Ватан!
Вуж акъваздач къе куь вилик метлерал!
Зи арифвал, зи муьгуььббат, зи виждан
Агакънава тамарзу тир гъетерал.
Зун-цлакул я, халкъ - лувар я уьлкведин,
Гар алахъиз, экъечизавай цаварал.
Ашукъ я зун, гъейран я зун вьедедин
“Восток” алай муьтлуьгъ тежер луварал...*

(А.САИДОВ)

* * *

Урус жегъил, совет инсан, игитрин игит,
Ви гъунардин тариф ийир гафар хъанва
КЫТ...

*Шад йикъара гатфарин
Лап яргъара цаварин
Лув гана вун къекъевена,
Баркалла ваз, Гагарин!
Цийи тарих я ви гъунар,
На кутуна цавук гуьрар...*

“Коммунист” газетдин женгчивилин руьгъ къалурзавай материалар саки гъар са нумрадай клелиз жезва.

“Гумадин пердедик” (авторар - **М.Салигъов, М.Шайдаев**. “Коммунистдин” 1962-йисан 50-нумра). Газетдин 3-чинин са пай къуьнай члехи макъалада Ахъегъ райондин хипехъанри Мугъанда къуьд акъудзавай гъалдиз къимет ганва. Ана майишатдин руководителри, къилдин къуллугъри рехъ ганвай еке кимивилер, гъалатлар дуьздак акъуднава. И кар макъаладин къилияй ва къилдин паряйрини акъазва: “Ик тахъун мумкин тир”, “Ленг хъанвай резервиар”.

“Ни гъинлай чешне къачун лазим я?” (автор - **А.Гъажиев**, 51-нумра) макъалада Рутул райондин хуьрерин куьтурадин квалера авай гъал, кваллахда ачухзавай гъалатлар дуьздак акъуднава.

“Цийи рекъи” пас къуьна, ам алудун лализ я” (автор - **А.Агъмедов**, газетдин махсус корр., 61-нумра). И макъала Къасумхуьруьн райондин Испикрин “Цийи рекъи” колхозда авай гъалариз талуьк я.

Чна тиварар кьур вири макъалайрай авторрин хатл, къатлунар, журналиствилини кеспидин истемишунриз вафалувал, гъахъунин тереф хуьз кичле туширвал лап хъсандиз къатлуз жезва.

Куьрелди, чун рахазвай девирда (1962-1972-йисар) “Коммунист” газет вичин пешекарвилини, идеинивилини, чланан жигъетрайни виниз тир дережайрихъди фена. Адахъ гъам авторрин, гъам клелдайбурун лап къуватлу дестеяр хъана. Газетдин тираж а йисара, чакъ авай делилралди, 20-25 агъзурдаг агакъзавай. Газет Дагъустанда хъиз, Азербайжанда, Москвада, Къазахстанда, Туркменистанда, яни лезгияр яшамаш жезвай вирирар хъизвай. Им Советрин демократиядин истемишун ва тебиатни тир...

(Къатлама)

Шайдабег МИРЗОЕВ, РСФСР-дин халкъдин марифатдин отличник, Дагъустан Республикадин илимрин лайихлу деятель, ДГПУ-дин профессор

Алай девирда чи Ватандин абадвал, адан миллетрин дуствал ва садвал хайи чалар ва милли культураар вилик финин еришрилай аслу тирди, шаксуз, малум хъанва. Гъеле 2018-йисуз уьлкведин Президент В.В. Путинан “2024-йисалди Урусат вилик финин карда миллетрин мурад ар ва стратегиядин везифаяр” указда “жезмай къван еке фикир медениятдиш гана, миллетрин руьгьдинни ахлакъдин ери хкажун лазим тирди” къалурна. Хуш жедай кар ам я хьи, чи марифатлу ватанзгълири и месэлар дериндай аннамишзава, чпин пак буржи яз лезги чалаз ва милли медениятдиш шегъре рехъ ачухзава, гъарда вичин буржи яз гъисабна, хайи чаланни медениятдин асас ерияр гуьнгъуна хутазава.

Хайи чалакай, хайи халкъдин медениятдикай ийизвай гъар са цийи ихтилатди къе инсанрин риклер шад ва гъейран ийизва, абурун ватанпересвал, халкъпересвал виниз хкажзава, ата-бубайрилай чал агакъна якъин миллетдиш хас ва багъа тир руьгьерал чан хкизва.

Лезги руьгъ авайди хъун патал

Лугъун лазим я хьи, лезги халкъдин тербиядин тежрибада “руьгьдиз ажуз”, “киче руьгъ авай”, “руьгъ аватнавай”, “руьгъ дабанда авай”, “руьгъ фидай” инсан ваъ, “руьгъламиш хъанвай”, “инсанвили руьгъ квай”, “рикле руьгъ туна зегьмет члугвазвай”, “хайи халкъдин руьгьдин къадир авай” векилрин къимет багъа я. И гафари вирида, дурумлу ибарайриз элкьвена, са гъина ятлани ваъ, чи хайи лезги чала мягъкем чка къунва. Гъар акъалзавай несилдиз акурай, чир хъурай луьгуз.

Амма, гъайиф хьи, чи и савадлу (савадсуз лагъайла, гила инсандик хлазва) девирда вич халис лезги яз гъисабиз, лезги чалан къадир ерлини аннамиш тийир инсанар гзаф хъанва. Чунуьхун квез герек я. Килиг къе бязи хизанри чеб гъи йикъал гъанватла. Чара халкъарин чалар (ингилис, немс, француз) ваъ, хайи чал аялриз чирун патал шегъердин мектебра диде-бубайрин ихтиярар герек къезва. Дагъустандин ва гъакл лезги чаларин илимдал, методикадал машгъл са къадар алимрин, милли образованидин идарайрин къуллугъчийрин (тлварар къун тавуртлани, ихтилат никай физватла малум я) чпин са къадар аялриз хайи чал чирзава ва чиризни алахъзава. Айиб гъизвай кар ам я хьи, са бязи юлдашри чпин квалера, хизанра хайи чал гъич квазни такъаз, газетдиз, журналриз, радиодиз кхизвай макъалайра, гузвай интервьуйра, амай халкъдиз чалан жигъетдай яцл-яцл меслятар къалурзава. Икибаштан, меслятар къалурун регъят я. Иллаки жуван меслятар жува киле тухуз тахъайла.

Йис-йисандавай шегъерра лезги газетарни журналар лап тлмил кхизва, бязи шегъерзгъли лезгийриз неинки газетар, журналар клелиз, саки абур аватлани чизвач. Чаз гъар садаз айиб гъизвайди ам я хьи, къе са шумуд агъзур лезги яшамиз жезвай Махачкъала шегъерда “Лезги газет” кхъенвай бур анжах 200 кас я. Амай лезги журналрин къисметни гъам хъанва. Жуван чалал чапзавай газетар ва журналар амаз, лезгийри акадай вуч хъайитлани кхизва. На лугъуди, чакъ асул-несил хъайиди туш ва я гъам аквазни кланзава. На лугъуди, чи риклелай уллу, ата-бубаяр, абур веси авур виждан, чак кутур хайи халкъдин руьгъ фенва. На лугъуди, чаз чи аялрин, хтулрин, штулрин гележер хайи

халкъдивай къакъатзавайди аквазвач, чаз абурун руьгьдин къисмет гъикл хъайитлани сад я. На лугъуди, чаз алаатай, алай, къвезмай несилар мублагъ ийизвайди хайи чал тирди чизвач. Пашман кар ам я хьи, ихтин гъалатлар къе чи са къадар «савадлу» алимрини ийизва.

И мукъвара вичи вич халис лезги яз гъисабзавай са таниш профессорди (тлвар къуна яшлу касдин рикл тлар тийин) ацукъай кимел лезги чалан дидарда авай жематдин гъахълу суьгъбетрилай цлар члугуна, захъ элкьвена, лавгъавилелди лагъана: “Яда, гъей, де лагъ кван заз, вакай алим авурди лезги чал яни, тахъайтла - урус чал?”. “Алим хъун регъят я, - лагъана за, лезгийрин мисал рикел хкана, - инсан хъун - четин”. Эгер квез чи инсанвал са тлмил къванни хуш ятла, адан асул бине кутурди зи хайи лезги чал я, Шихидхуьруьн жематдин чал”. “Вунани лугъуда гъа, - тажуб хъана, лагъ атлана амукъна профессор. Бес чи чал урус чалалай кесиб я лугъузвайбуруз гъихтин жаваб гуда вуна?”.

Дугъриданни, фикирна за, гъалат гъалатдай къеда. Советрин девирда, гъикъван чун гъилевайди ахъайна цававайдахъ калтугиз алахъна. Жуван хайи чаларик, медениятдик, ацукуьник-къарагъуник, адетрикти хесетрик тахъай лекеяр акуна, патанди гъар патахъай чехи авуна, жуван члехидини гъе-члиз акуна. Нукъсан кутун тавур затл амач.

Виш йисаралди халкъдин ахлакъдини эдебди гуьнгъуниз гъайи, халкъдин регъимлу ва мергъаматлу крарин иман хъайи му-

Муькуь патахъай, зурба гъалатл ам я хьи, йисаралди чалан илимдал машгъл алимри инсан тербияламишунин карда лезги чалахъ авай мумкинвилер вири патарихъай чирна, абуркай чи халкъдиз лазим хабарни ганвач. Вил вегъена килигайла, чаз лезги чалан иллаки важиблу терефар гилани ахтармиш тавунвайди аквазва. Къачун чна лезги чалан орфография, стилистика, лезги меденият, лезги гафарин манадиз лезгидалди дериндай баян гузвай квалталар, чалахъ авай тербиядин гафарин квалталар ва икл мад.

Килиг садра чи лезги мисалар, мисклалар гъикл квалт хъувуна, гъикл чапнаватла. Заз абур авайдалай тлмил жагъана лугъуз кланзава (и карни якъин субут жезва), квалталар чапдай акъуднавай тартибдал фикир желб ийиз кланзава. Мисалрин квалталарин члехи паюна лезги ахлакъди фагъумнавай марифатдин жигъиар ерли къалурнавач (икл туькълурун, гъелбетда, четин я), виридалай асант къайдада, лезги гъарфарин тартибдиз килигна туькълурнава. На лугъуди, мисалрихъ тек са чирвили метлеб ава, тербиядин жигъетдай метлеб эсиллагъ авач. На лугъуди, мисалрини мисклалри тек са зигъиндиз таъсирзава, руьгъдиз таъсирзава. Халкъдин вилей килигайтла, мисалринни мисклалрин къвед лагъай метлеб, тербиядин везифа къилинди жезва.

Гила чун лезги гафари чи руьгъдиз ийизвай таъсирдал акъвазин. Лезги чалахъ, амай вири чаларихъ хъиз, инсан руьгъламишзавай гафар, гафарин къилдин къатар,

Дуьшуьшдин кар туш, халкъ терг авуни мураддалди душманри гъамиша гъа халкъдин чал, милли руьгъ квадариз алахъда. Мумкин я, гъавилей лезги чала къалиндиз араб, фарс, туьрк... гафар гъатна, жуван хайи гафар акъатна. Дуьшуьшдин кар туш, гъурбатда чун са куь ятлани ваъ, жуван япариз са уьтери ван атай, хайи чалан сесерини гафари чпихъ элкьуьниз мажбурзава, чун гъар гъина аваз хъайитлани, микънатлсди хъиз, вичихъ ялзава, вири халкъ сад ийизва. Гъа иниз килигна, чалан тербиядин месэлар лап дериндай халкъдиз ашкара авунихъ галаз сад хъиз, къе Дагъустанда ва Азербайжанда яшамиз жезвай лезги миллетдин вири нугъатра ишлемишзавай гафаризни, гафарин квалталаризни, абурун манайризни къетлен фикир гун герек къезва.

Ни лугъуда, къе чаз малум гафарганра лезги чалан гафар вири гъатнава. Йисаралди аквазвайвал, са къадар халис лезги гафар халкъдин сивера жез, амма кхъинра тежез хъанва. Заз малум тир са бязи теснифчийри чпи-чпиз квалт хъувуна, чпин тежрибада куьгъне лезги гафарин гъевчи квалталар ишлемишзава. Идани къедалди чапнавай лезги гафарин квалталар гъеле акъалтлай бур туширди мад сефер тести-къарзава. Иниз килигна, фадамаз вири лезги лексикадин иесивал авун чи лезги чалан алимрин ва вири халкъдин пак буржи жезва. И месэла генгдиз гъалуниз, заз чиз, лезги газетривайни, журналривайни кумек гуз жеда. Алай вахтунда лезги-урус ихтилат-

сурман динни такъатдай вегъена, ихтибардай аватна. Нетихада жематдиз я рикливай шадвал ийиз, я пашманвал ийиз чир техжез хъана. Гъавилей яшайишдин гъар са хиле дегишвилер физвай алай девирда чна чи руьгьдин девлет мад ва мад дериндай гъисс авун лазим жезва. Лезги чалан ва лезги медениятдин мумкинвилер вири патарихъай аннамишун герек жезва.

Эвелни-эвел шачун чи лезги чалан ери-диз килигин. Алимри чалан вири къатарин: лексикадин фонетикадин, орфографиядин,

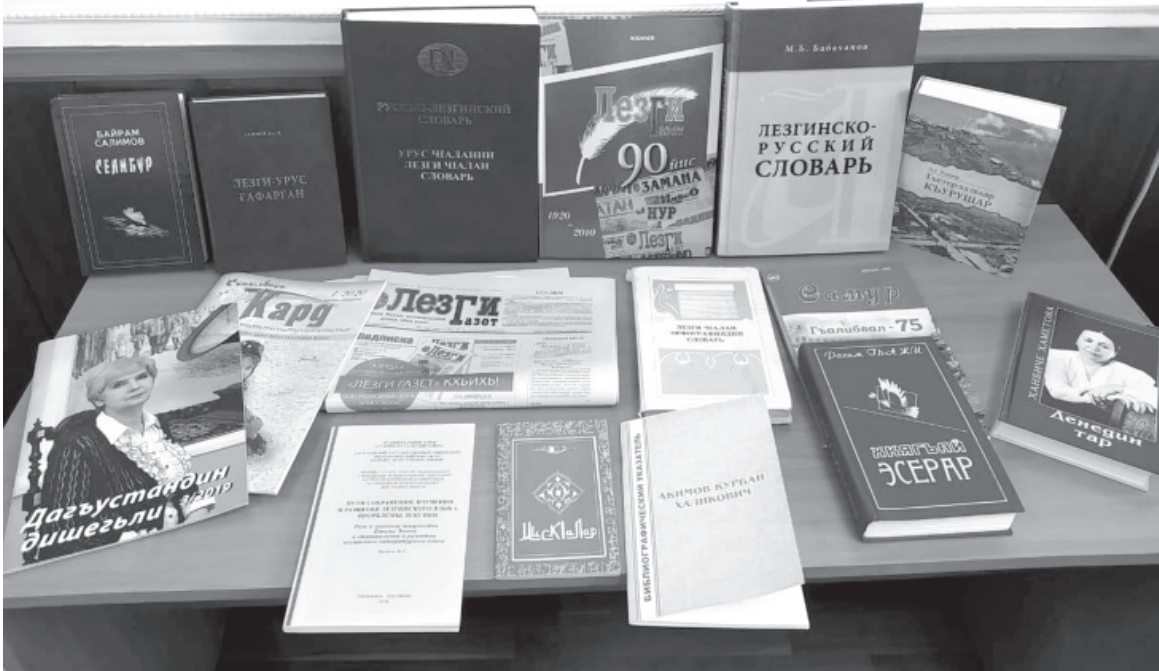
гафар сивей милайимдиз, шириндиз акъудай къайдаяр, тегъерар, жуьреяр ава. Ахтармишунри къалурзавайвал, лезги ахлакъни руьгъ: “вафа”, “ягъ”, “намус”, “виждан”, “гъейрат”, “жуьрэт”, “жумарт”, “эдеб”, зегъметдин руьгъ: “кеспи”, “куьмек”, “магъир”, “устад”, гуьзелвили руьгъ: “буй-бухах”, “зериф”, “къаш-къамат”, “къешенг”, “успагъи”, “шумал”, лагъливанвили (зирингвили) руьгъ: “бажарагъ”, “гъайбат”, “пайгар”, “цици”, “къудрат” ва икл мад са къадар гафари гуьнгъуна твазва.

рин жуьреяр гузвайди хъиз, газетрин чинриз цлийиз пайда хъхъанвай лезги гафарин квалталарни, абурун баянарни гуз жедай. Ихтин тлмил кваллахдини гзаф хийир гуда. Гъа икл чавай чалан гафар садни амачиз квалт хъувуна, адан девлет ачухдиз къалуриз, ам яшайишда лазим тегъер ишлемишиз жеда.

Ингъе винидихъ лагъай шартлар себеб яз, чи са къадар ватанзгълийриз лезги чал кесибди хъиз ава. Ша чун инанмиш тежен. Лезги чал кесиб туш. Са бязи чаларив гъикъайла, тлмил гафар ава лугъуз (имни гъеле субутна кланда) бес чал кесиб жеда ни меер? Чи чалан девлетлувал, чал яратмишай лезги халкъдин къудратлувал гъам тушни меер, тлмил гафаралди виш йисарин уьмуьр гайи, адан адетар, ахлакъдин ва марифатдин девлетар не-силрилай несилрал ахагъарай, абур сиверани, риклерани, гъар гъинихъ фейитлани, халкъдин векилрин къилерани хвейи, са шумуд жуьре гъарфаралди (араб, латин, урус) хахъдиз аманат яз, кхъена жуван клани лезги чалан, лезги миллетдин руьгьдин девлетдин къетленвилер хвена, чал агакъарай. Ибур вири чаз чидатла, чна аннамишзавачла, чалан тахсир вуч хъурай?

Чи хайи лезги чал, несилрилай несилрал агакъна, чал гъалтнавай, са куьнивни дегиш тежер ядигар я. Ам галачиз лезги халкъди вичи-вич гъиссдач. Килиг садра “чал” лугъудай гафуни вичин миллетдиз, вири жематдиз гъикъван шадвал гъизватла: “чалал акъалтун”, “чалал атун”, “аялдин чал”, “дидед чал”, “иервиллиз чал авач”, “вуч чал ава а ви ванциз” (С. Сулейман “Билбил”), “чалалар кхъин”, “чаллаз килигун”, “чалахъ хъун”, “чалав атун”, “са чалал рахан”, ада гъагъван пашманвални гъизва “чал къун”, “чаллаз килиг тавун”, “чалар ахъаюн”, “хуьр чалал гъун”, “чал атлун”.

Чаз чир хъайитла, ибур чала гузвай шадвални пашманвал туш, ибур лезги инсандин яшайишдин къадарар, адан руьгьдин девлет я. Гъаниз килигна, девирдин истемешунри, лезги халкъ вири сад хъана, дидед чалан векилвиллиз экъечлун, чалав муькуьфдивди эгечлун тлалаззава. Ша чна вирида рикел хуьн: лезги чалан чешмеяр лезги руьгьдин чешнеяр я.

морфологиядин, синтаксисдин, ономастикадин, этимологиядин месэлар са къадар ахтармишна, лезги чалаз вичиз хсуси сесер, падежар, дурумлу ибараяр ва маса-маса къайдаяр хас тирди малумарнава. Чалан илимдин ва методикадин ахтармишунри халкъдин савадлувал хкажун патал чпин везифа тамамарзава. Амма, гъайиф хьи, чалан рекъай авай илимдин кваллахар гзаф вахтара неинки чалан алимриз, гъаклни миллетдин жавабдар векилриз малум яз амачирди аквазва. Лезги халкъдин вири къатарив илимдин кваллахар агакъзава. Халкъдиз акл ава хьи, гуя лезги чал кесиб я, адавай инсандин ахлакъ тешилиз жедач. Икибаштан, им еке гъалатл я. Вични, энгел тавуна, туькълурун лазим тир гъалатл.

Малум жезвайвал, эхиримжи йисара видидихъ къалурай ва абуроз тешигъ лезги гафар неинки шегъерзгъли лезгийрин, гъакл лезги хуьерин жематдин сиверайни къериз-цларуз ван къезва. Мисал яз, аялдиз “аферин”, “баркалла”, “машаАллагъ” лагъана, руьгъ хкаждай чкадал, чна адаз са тварни таъсир тийизвай “молодец” лагъана тазва. Де лагъ кван куьне, лезги чал, лезги гаф, лезги гафунин мана течир лезгидивай, лезги халкъдин акъул, адан ери-бине, адан чилин адетар, гъайбатлу хесетар, къагъриман хкетар, халкъдал чан гъайи виш йисарин зегъметдин девлетар къатлуниз жедач? Жедач, вучиз лагъайтла лезги руьгъ са куь ятлани ваъ, лезги чала, лезги сесери, лезги гафарини келимайри арадал гъизва.

Миллетчивилин вакъиайрин 30 йис Катайбуруз элкъвей ватанэгълияр

Нариман ИБРАГЪИМОВ

1980-ЙИСАРИН юкьвара КПСС-дин ЦК-дин Генеральный секретарь М. Горбачева перестройкадиз, ачухвилиз (гласность) рехъ гана, законар бушарна. Идакай менфят къачуна, Союздин республикайра хуси сиясат тухуз эгечина. Нетижада хейлин республикайра миллетчивилиз кыл яна, гъамиша стхаяр хъиз яшамыш жезвай инсанар чурьукрин гьере-катра гъатна. Гъа ихътин татугай вакъиаяр Къазахстан Республикадани кыле фена. Ина гзаф къадар лезгийри кваллахзавай: нефтяникри, эцигунардайбуру, механизаторри... 30 йис идалай вилик Цийи Уьзенда ва маса шегьерра зегъмет члугвазвай вишералди лезгийри кваллахар, квалер гадарна катдайбуруз (беженцы) элкъвена. Къе а мусибатдин ийкяр гъа вакъиайрин шагьид хъайи отставкада авай полковник Масуб Магъмудова рикел хъизва.

- Зун жуван уьмьурдин члехи пай патара акъудай кас я, - суьгъбетдив эгечина Масуб Мавлудович, - гъавилляй датлана бейнида суалар арадал къведай. Вучиз чибуру патара авайди я? Вучиз квал-югъ гадарна, яргъариз физвайди я? Мегер къариблукда къазанмишзавай са къас фу гъакъван ширин жезвани? Гьелбетда, жавабар жагъурун са акъван четин кар тушир.

Лезги хизанар члехибуру тир. Вад, муьжуьд, цлуд, гъадалайни виниз килфетрикай. Ихътин хизан хуьн патални кутугай къазанжи кланзавай. Гъайиф хъи, чкадал хъсан пул къведай кваллах гьалар вири республикада арадал атана. Миллетчивилин сиясат гъайбуруни кыл хъажна. 1989-йисан гатун варцара и гьерекал лап вини квалчиз акъатна. Цийи Уьзендани къазахри маса миллетрин векилриз басрух гуз гатунна.

Лагъана кланда хъи, бинедай Цийи Уьзенда къазахар тлимил авай. Нафтладин мяденра ва карханайра кваллахзавайбуру урусар, лезгийр, чеченар, азербайжанар ва масабур тир. 1986-йисалай шегьердиз масанрай гзаф къазахар (жегъилар) хтана. 1989-йисуз тухвай переписдин делилралди, Цийи Уьзенда яшамыш жезвай 55751 касдикай къазахри 57 процент, урусри 18, лезгийри 11, чеченри 3,5, азербайжанри 2, украинвийри 1,4 процент тешкилзавай.

Зи хизан шегьердин юкьва яшамыш жезвай. Чи квалерин патав къве кинотеатр, къулердай майдан, туьквенар, профтехучилище гъай. Ара-ара чкадин ва маса миллетрикай тир жегъилрин арада акъунар жезвай. 1989-йисан 16-июндин нянин сятдин 10 тир. Зун телевизордиз килигзавай. Юлдашни аялар гъеле куьчеда амай. Гуьлагъа гъалаба кваз хтана ва ада заз къуьлердай майдандал къазахарни кавказвиар куклунар хъанвайдакай лагъана. Заз анал физ клан хъана. Куьчедиз кам вегъез агакьнач, чи подъезддиз къазахрин гадайрин са клерет гъахъна. Зун кьулухъ

элкъвена. Ахпа чир хъайивал, милиционерар калтугайла катнавайбуру тир абур.

Иифен кьулариз куьчейриз къазахрин жегъилрин хейлин клеретлар экъечина. Абуру вири куьчейра "къурабаяр, чи чиле-лай квахъ хъия" лугъуз, ван туна. Машинриз цлээр яна. Милиционерар атана, абуруз чукул лугъуз гъараярна, гъатта цавуз гуьлпаярни ахъайна, амма къазахриз кичле хъанач. Милиционерар хъфена. Идалай виликни са шумудра зи почтадин ящикдиз "инай хъвач" лугъуз хъенвай чарар вегъейди тир. Гила абуру са куьни-хъайни кьурхулувал авачиз истемишзавай. Къазахрин са шумуд клеретди, яракъар къакъудунин муралдалди, шегьердин ОВД-дал гъужумна. Гена дежурный милиционерри абуруз кьулухъди рум гана ва малумарна: эгер сад вилик атайтла, яда, рекьиде. Клеретлар масанихъ фена.

Къалабулухдин ийф тир. Чавай бегъем ксуз жезвачир. Иифен кьулариз чи квалерин гъаятдиз 60-70 къазах атана. Зи фикир сад тир, тепилмиш хъайитла, хизан хъуда. Зунни Гуьлагъа нажахар гъаз сад ракларихъ, сад айвандик акъазна. Эгер кваллиз гъахъиз хъайитла, чна чавай жезвай кванбуру рекьиде лагъана. Са арадилай раклар гатана, зенг яна, чун дикъетлу хъана. "Масуб Мавлудович" лагъана заз эверайла, за раклар ахъайна. Иифен мугъман капитан Хворостов Александр тир. Ада лагъана хъи, колониядин начальникди вири кьуллугъ-чирар квалтзава. За ксанвай аялар къарагъарна ва чун вири колониядиз фена. Инизи вири офицерар квалт хъанвай. Начальникди чи вилик эцигай везифа сад я: миллетчи клеретлар колониядиз ахъай тавун.

Къазахри чпин квартирайрин ракларин ручкайрихъ яру лентер акалнавай, чпиз хасаратвал тагун патал. Чи дишегъилиривай, аялривай куьчедиз, туьквенриз экъечлиз жезвачир. Ихътин гъалара лезгийр, чеченар, ингушар санал квалт жез эгечина. Къазахрикай чеб, хизанар хуьн патал. Чи тереф урусрини хуьзвай. Гъа и ийкъара миллетчийри кваллахдилай кваллиз хъфизвай кьве лезги кьена. Са кавказвидин уьмьурдин юлдаши, итимни квалеле авачирла, кваллиз гъахъай кьве къазах тфенгдай яна кьена. Чи дестейрини гъар са уламда къазахрив нагъакъан крар ийиз тазвачир. Амма къалмакъал, басрухар куьгъг жезвачир. Чи гадайрикай бязибуру чпин хизанар Ватандиз рахкурна. Члуру гъалариз гьукуматдини фикир гана. Шегьердиз Бакудай, Алма-Атадай, Москвадай кьенепатан кьушунрин частар рахкурна. Атанвайбуру хейлин кавказвиарни квал. Чна абурухъ галаз гъалар лап кьизгъинбуруз элкъвейтла, къазахрикай чибуру хуьдай планар янавай. Гена ахътин чкадал атанач, тахъанайтла, гзаф инсанар телеф жедай.

17-июндиз кавказвиар горкомдин вилик квалт хъана. Инал областдайни жавабдар векилар атанвай. Чи гадайри малумарна: "Арадал са затли алачиз кыл хъажнавай миллетчирар секинара, тахъайтла, чна чаз чидайвал ийида". Партиядин члехибуру кавказвиаривай секин хуьн тлалабна ва месэла чпи гъялдайди хиве кьуна. Амма месэла регъятди тушир. Са шумуд ийкъалай "Прогресс" туьквендин вилик са шумуд виш кас къазахарни кавказвиар къалриз акъатна. Эгер абурун арада кьенепатан кьушунрин дестеяр гъахъ тавунайтла, еке ягъунар, кьиникъар арадал къведай. Къазахар секин жезвачир. Абуру куьчедай маса миллетдин инсанар акунмазди, абуруз кван гузвай. Гзафбурувай квалляй экъечлиз жезвачир.

За жуваз суал гузвай, вучиз къазахар кавказвиариз акси я? Виликдай ик тушир эхир. Абуру чка-чкадал тикрарзавай: шегьерда вири кавказвиарин гиле ава: база-

рар, туьквенар, карханаяр... Гъакъикъат ик тушир. Гъа вахтунда горкомди гъазуринай делилар ихътинбуру тир: Шегьер сурсетдалди таъминарзавай хиле 1352 касди кваллахзавай. Абурукай 805 кас къазахар, 167 - лезгийр, 161 - урусар, 60 - ингушар, 38 - чеченар тир. Складра, базайра кваллахзавайбурун 70 процент къазахар тир. Обществанный хуьрекар недай карханайра кваллахзавай 498 касдикай 225 кас гъабур тир.

Кардин кыл масана авай. Республи-када миллетчивал гъа вахтунин сиясатдиз элкъурнавай. Чкадин инсанриз кавказ-виар чеб виклегъдиз тухун, чпикай кьурху тахъун, яргъарай атана итимвилелди яшамыш хуьн, кооперативар, хуси карханаяр ачухун хушзавачир. Перестройкадин вахтунда Туьркмениядай, Узбекистандай шегьердиз гзаф къазахар хтанвай, амма абурулай нафтладин мяденра ва карханайра кваллахиз алакъзавачир. Гъавилляй кваллах авачиз амуькнавай. Нетижада абуру квал акъудна.

Гьелбетда, вири инсанар намуслубуру, зегъметдал рикл алайбуру, инсанвал квал-буру жедайди туш. Кавказвиарикни нагъакъан крарин иесияр, спекулянтар, алвер-чирар, даш-баш къачунал рикл алайбуру, чкадин инсанар кваз таъказвайбуру, куклу-чухунал рикл алайбуруни квал. Ахътинбуруз килигна вири халкъарик тахсир кутун, абуруз чи чилерилай хъвач лугъун гъич дуьз кар жезвачир. Амма миллетчи идеологари гъа идакай менфят къачуна ва "къазахрин чил - къазахриз" лозунгар гъаз жегъилар майданрал акъудна. Им ерли рехъ гана кланзавай кар тушир. Чна, лезгийри, чеченри, урусри ва масабур гъа республика патал зегъмет члугвазвай эхир. Гъакъисагъвилелди, намуслувилелди.

1990-йисузин кьизгъинвилер акъалтлнч. Гъалар гена четинбуруз элкъвена. Шегьердин вири кар алай чкаяр къазахрин гиле авай. Абуру гъар са уламда, гъар юкъуз масанрай атанвайбуру кеве твазвай, рагъ алай югъни чулаваразай. Куьлуькуьлуь чурьукарни давам жезвай. Эхир кыл ахътин чкадал атана хъи, РСФСР-дин, Къазахстандин ва Дагъустандин гьукуматар кьаришмиш хъана, агъзуралди чи ватанэгълияр самолета аваз Махачкъаладиз хъана. Абуру катайбуруз элкъвена. Сифте вахтар кесибур гьукуматдин патай кьумекарни агакьначир. Ахпа чкадин районрин, хуьрерин килевайбуру чпелай алакьдай кьумекар, квалер эцигдай чилер гана.

Мангышлак областдин члехибуру ахпа кеве гъатна. Нафтладин мяденра кваллахдай ксар кланзавай эхир. Абуру Дагъустандиз векилар рекъе туна лезгийриз кьулухъди элкъуьгъ лугъуз. Гьелбетда, хъфейбуруни хъана. Инра тайин кваллахар авачирвилляй.

Гихътин гьукум хъайитлани, агъалий-ривай законрал амал авун, дуьзгъун кваллах авун истемишзавайди я, нагъакъан крарал сергъятарни эцигзавайди я. Герексуз азадвилер гайила инсан къадакьрайни акъатзавайди я. Патал физвай гъар са касди и истемишунар фикирда кьуна кланда. Чкадин законрал, адетрал амал, халкъдиз гъуьрмет авун, итимвилелди тухун, я жува масадакай, я жувакани масада ягъанатар хъуддайвал тавун. Намуслувилелди яшамыш жезвай, гъакъисагъвилелди зегъмет члугвазвай кас вичин ва масабурин виликни гъамиша вине жедат. И кар кьени Къазахстан Республикада баркалувилелди ва лайхлувилелди кваллахзавай лезгийри успатзава.

30 йис идалай вилик Цийи Уьзенда киле феи къалабулухдин вакъиайриз перестройкадини, гласностдини, миллетчивилин сиясатдини, руководителринни зегъметчи халкъдин арада фер гъатунини ва гъа са вахтунда инсанрик квал члуру хесетрини, амалрини таъсирна. Къуй мад ихътин агъвалатар чи ватанэгълийрин килел татурай.

Веревирдер

Парад вучиз герек я?

Мердали ЖАЛИЛОВ,
литературадин отделдин редактор

Члехи Гъалибвили 75 йис хъайилани, адан тарих чпиз кланивал элкъурзавай ксар гзаф ава. Гъам чи кьене, гъам кьече патани. Са бязи СМИ-ра гъатта Члехи Гъалибвили парадар тешкилун герек авачир кар, артухан харжияр я лугъузвай, "гъахъвал" гвай "тарихчир" рахаз акъазва. Яраб лугъузва за, чи кьулайвилеринни уьмьурдин хатасузвилини къайгъударвал ибурухъ гъакъван гзаф хъанва жал?..

Рикел гъасятда Гъалибвили пайдах мад къалур тавунин эмир гайи «виклегъ» президент Б. Ельцинан девирдин гьурушар, тарашунар, уьлкведин тарих виляй вегинар хъезва. Низ хийир гузватла, Члехи Гъалибвили парад чна киле тухун тавуртла? Жаваб вич - вичелай арадал къезва: эгер чи "къайгъударри" лугъузвайвал, парадди чаз зиян гузватла, чи душманриз, ам тухун тавурла, хийир жезва.

Эхъ, эхъ, эгер чи кьенин ва къезмай несилриз бубайрин игитвилер, абуру чпин ивидалди Ватанди азадвал, чаз яшамыш жедай мумкинвал хвейиди чир тахъайтла, са куьникайни хабар авачир авамар, кичи кьарар хъиз, бередай рахъуриз жедат. Чи душманриз и кар хъсандиз чизва, гъавилляй гъар са гъалда чи жегъилрин, аялрин килериз (мефтериз) чпин идеологиядин агъу цаз алахъзава. Гуя чи Гъалибвал гъаклан дуьшуьшдин кар тир, гуя адахъ, ерли лазимвал авачиз гъакъван инсанрин чанар гайиди я... Гуя ахътин залум дявени "яру большевикри" кыл кутур завал тир... Майданда тван тийизвай жуьредин тапан "шагъадатнама" амач.

Ибурал чи мектебрин программаяра (литературадин, тарихрин, географиядин, члалан) Члехи Гъалибвикай ва адан парадрикай я лап тлимил кхъин, я ерли са гафни тахъунни алава жезва.

Амма Ватандин кьисметдихъ, адан гележегдихъ рикл кузвай ксарни тлимил авач. Кьериз-цларуз ятлани, чи са бязи газетра, журналра, телеканалрай гъабурзани рахадай, гъакъикъат гъихътинди тиртла, Члехи Гъалибвили парадар вучиз герек ятла, чпин фикирар раиждай мумкинвал гузват.

И кар иллаки гилевай йисуз, Члехи Гъалибвили суварин вилик РФ-дин Президент В.Путина авур гъакъван камаллу, таъсиблу ва метлеблу рахунрилай кьулухъ гужлу хъайидал шак алач. Члехи Гъалибвикай, гъалибчийриз хъажнавай памятникрикай, абурун обелискрикай, суарикай, кузвай эбеди цлээррикай ягъанатиз рахазвай ва я масакла абуруз хасаратвал ийиз эгечлзавай ксариз талукъ тирвал эсер ийидай серенжемар къабулун герек тирдакай РФ-дин Госдумада, Федеральный Собранидани депутаттар рахана, тайин тир документарни къабулна.

Гафбурук и крари разивилин гьиссер кутуна. Амма, гъамиша хъиз, пад квачиз рахазвай сивер секин хъайиди артух гьиссзавач. Чи виликан «стхаяр», иллаки чи аскеррин Члехи Игитвал себеб яз, чеб картайрал аламукъай уьлквейрин векилар (Польшада, Прибалтикада, Чехияда, Украинада, Венгрияда, Болгарияда, Румынияда, масанра) "хъи" яз акъазва. Абурухъ галаз зил къазвай "гъахъ хуьзвайбуру", чи гзаф СМИ-рани, махсус центрайрани, клубрани санал квалт жез, чпин чулав, чиркин таблигъат тухузват. Им, тарихдай акъазвайвал, вири девирриз хас кар я. Хаинар, халкъдин ивидал, намусдал алверзавайбуру гъамиша хъайиди я. Гилани гъакл я. Виш дуьстунилай виш манат хъсан я лугъузвайбурун сес кьун тавуртла, абур генани хъша, виклегъ хуьн мумкин я. Амма гелелиг и кар жезвач. Тухузват мад чи Парад!

Цинин йисуз тлугъвал лугъудай завал авайвилляй, а кар (парад), адет хъанвайвал, 9-Майдиз тухуз хъанач. Амма гила...

24-июнь чи тарихда лап кветлен вакъиа тешкилайди яз ама. Члехи Гъалибвили сад лагъай парад 1945-йисуз гъа юкъуз, вични 22-июндилай гуьгъуьнлиз, яни фашистрин Германияди чапхунчивилелди чал вегъей чулав (гила ам яс чуьгунинни рикел хуьнин югъ яз тарихда гъатнава) ийкъалай гуьгъуьнлиз, чи Члехи Гъалибвили метлеб вири дуьньядиз чир хуьн паталди регъбер И.В.Сталинан теклифдалди, 24-июндиз Москвада, Яру майдандал тухванай. И кар гзаф полководецри чпин мемуарра (кхъинра) рикел хъизва.

Члехи Гъалибвили парадди чи Ватандихъ вири амаиди, мадни къуватлу тирди субутна. Вирибуру секинарнай а парадди!

Адаз мумкинвал гайи маса парад яз, чи полководецри, политологи 1941-йисан 7-ноябрдин, тарихда вичин метлеб садрани квахъ тийидай параддин твар къазва. Гитлераз гъа юкъуз Москвада, Яру майдандал немсерин кьушунрин парад тухуз кланзавай. Душман саки агакьнавай а мумкинвиле. Москвадин патарив киле физвай кьизгъин женгера чи гзаф кьегъалри чпин чанар пучзавай. Вири дуьньяди а вакъиаяр вилив хуьзвай.

Амма члехи вождь, полководец И.В.Сталина, государстводин килин руководстводи Члехи Октябрдин революциядиз талукъ парад гъа четин шартлара, вири дуьньядиз хабар жедайвал тухвана! Гъа майдандилай дяведин цлээр гъахъай кьегъалри душмандиз садрани рикелай тефидай ягъунар кьуна. Адан вири планриз цлээр яна. Советрин халкъ, армия а парадди садрани тежедай тежерда руьгъламишнай.

Рагнеда РАМАЛДАНОВА

Тежрибади шагидвалзавайвал, жуван пешедал рикл алаз зегмет члугвазвай гьар са кас бахтлуди тирди гьасятда виле акада. Къенин юкьуз чун - редакциядин пешекарар - маса сергьятра аваз, телефонрикай, компьютеррикай, соцсетрикайни месенджеррикай менфят кьачуз кваллахуниз мажбур хьанва. И йикъара чи са ватандашихъ галазни чна и саягда, видеоалакъадин куьмекдалди кваллахна, амма за макъала ихьтин шартлара кхьинин гьайиф члугуна. Вучиз ятла, куьн гуьгьуьнлай гьавурда гьатда...

Виридалайни хъсан белед

2014-йисуз къадим Дербентда дуьньядин куьтурайрин ва динрин тарихдин цийи музей ачухайла, ингилис члалан муаллим яз, Т.Алибутаевади аялрихъ галаз музейда тарс кьиле тухун пландик кутуна.

- Музейди, аялар хьиз, зунни пара гьейранарнавай. Ина авай къван экспонатри - къадим девирдиз талукъ шейэри, диндин ктабри - кьуръанри ва библийри, диндин рекъе къуллугъзавайбурун пек-парталди ва маса затлари чи фикир къадарсуз чпел желбнавай. И арада заз музейдиз сиягъатар кьиле тухудай къуллугъчи герекзавайди чир хъана, - риклел хкизва Таисади.

Гьа икл, ингилис члалан муаллимдикай музейдин къуллугъчи - экскурсовод хъана. Гуьгьуьнлай стажировкада хъана, кваллахдив эгечина. Вичин сад лагъай сиягъат чи ватандашди а вахтунда Дагъустандин кьил Рамазан Абдулатипов патал кьиле тухвана.

ракчийри 2 декьикада вичин шегьердин кьетлен метлеб авай чкайрикай суьгьбетун лазим тир.

Дербентда кардик квай дуьньядин куьтурайрин ва динрин тарихдин музейди лагъайтла, къадим шегьердин ибадатханайрин сирерикай ролик туькьурна. Музейдин къуллугъчийр ва гьа гьисабдай яз, Таиса Алибутаева дипломдиз, "Россиядин виридалайни хъсан белед" тиварциз лайихлу хъана.

2015-йисалай Таисади (антиквариатдин безекарни ишлемишна) милли халкъарин пек-парталар цвазва. Ам гьаклни вилик девиррин шалар кватлунални машгул я. Ада "Жувал тарих алукина килиг" лишандик кваз мастер-классарни кьиле тухвана. Ихьтин серенжемри мугьманриз (чпел шалар, заргаррин безекар алукуналди) са шумуд асирдин идалай вилик девирдиз сиягъатдай мумкинвал гузвай.

Сад лагъай выставка

ва нетижа

Алай йисан 3-мартдиз Т.Алибутаевадин дуьньядин жуьреба-жуьре пилерай атанвай туристар патал кьиле тухванвай сиягъатрай шикилар кьалурнавай "Шегьер" тивар алай выставка ачухна. Ана Дербентдин кьил Хизри Абакаровани РД-дин милли сиясатдин ва диндин крарин рекъай министр Энрик Муслимова иштиракна. Мярекат ачухдайла, абур Таиса Фазиловна Дербент шегьер ва адан вири сирер хъсандиз чидайди тирди, гьар са сиягъат кьиле тухунив ам рикл гваз эгечизавайди, ада туристар патал цийи маршруттар туькьурзавайди, и хиле кваллахзавай 5 йисуз адалай вич патал цийиди тир пешедин

шабагъдиз лайихлу хъана. Мадни са шумуд йикъалай адан хиве Дербентдин госуарстводинди тир тарихдинни архитектурадин ва художественный музей-заповедникдин Дагъустандин гамарин ва декоративно-прикладной искусстводин музейдин заведующийвилн везифаяр туна.

- Шегьердин гьукумри туризм вилик тухун патал за члугур зегметдиз кьимет гунал зун гзаф шад я. Гьаклни шегьердин кьиле авай ксари за къадим шегьердин "Къыркхляр" сурариз талукъ яз гайи теклифдин тереф хуьнал, исятда ана ремонтдин, цийикла туькьур хъувунин кваллахар кьиле тухунални шадвалзава. Зи мурад Дербент неинки туристар, гьаклни вири шегьерэгълияр патал къулай-

- Дагъустандин гамарин ва декоративно-прикладно искусстводин музей Армяно-Григорианский ибадатханада - архитектурадин гуьрчег имаратда - кардик ква. Ина мугьманриз Дагъларин уьлкведин эхиримжи са шумуд асирдин тарихдихъни медениятдихъ галаз таниш жедай мумкинвал ава. Дагъустандин халкъарин гамариз, ракъун ва хьенчин затлариз, заргарри гимишдикай гьазурнавай безекариз, Балхардин, Гоцатлдин устадри гьазурнавай затлариз, гьаклни Дагъустандин искусствойрин лайихлу деятель Тамара Мусахановадин итижлу кваллахриз (къарадикай), хейлин маса ивирири, вири санлай 300-далай виниз надир шейэриз тамашиз жеда, - суьгьбетзава ада.

Къадим Дербент хъсан чизвайди...

Гьелбетда, а члавуз рушак еке теспачавал, къалабулукъ квай. Ингилис члалан муаллим гьинай, сиягъатар кьиле тухудай пешекар гьинай! Амма зайифвал кьалурнач. Ада таниш тушир кваллахдин сирерай кьил акъудун кьетина. Икл, 2017-йисуз ам Махачкъалада, Россиядин туризмдин ва сервисдин госуниверситетдин (РГУТиС) филиалдин пешекарвал хкаждай курсариз гьахъзава. Са йисалай адакай Дагъустандин туризмдин ва халкъдин художественный сеняткарвилерин министерстводин аттестация гвай экскурсовод хъана. Идалайни гьейри, ада музейда методист язни кваллахна.

Рикл гваз пешедив эгечинавай чи руша 2018-йисуз вичи зегмет члугвазвай музейдин коллективдихъ галаз санал Россиядин географический обществоди малумарнавай "Россиядин виридалайни хъсан белед" конкурсда, "Белед - пешекар-шегьер" номинацияда иштиракун патал арза гана. Москвада кьиле тухузвай и конкурсдин ишти-

сирерай тамамвилелди кьил акъудиз алакьайди кьейднай.

-Таиса Алибутаевадихъ галаз таниш хъайи сад лагъай юкьуз зун ада мягътеларнай. Ада лап регъят ва гьавурда акъадай члалалди Дербентдин тарихдин метлеб авай чкайрикай суьгьбетнай. Ам за жуван дуст яз гьисабзава, зун гзаф шад я, шегьерэгълийриз ихьтин гуьрчег выставка акунал, - лагъанай Х.Абакарова.

Энрик Муслимова Т.Алибутаевадин выставкади Дербент гьикъван гуьрчег ва надир памятникрив ацланвай шегьер ятла кьалурзавайди, ам туристрин фикир желбзавайди, выставкада теклифнавай шикилра шегьердин тикрар тежер къамат кьалуриз алакьнавайди кьейднай.

И выставка автордиз вичиз хабарни авачиз ада экскурсовод яз кваллахай 5 йисан нетижаяр кьунин мярекатдиз элкьвена. Кьве йикъалай ам Дербентдин администрацияда "Дербент шегьердин вилик лайихлувилерай"

ди, гуьрчегди хьун, Дербентдихъ виликрай авай хьтин машгьурвал арадал хкун я. И кар патал чна гьар сада жувадай алакьдай куьмекар гун, пай кутун лазим я. Шегьердин администрациядихъ галаз санал ина туристар патал мугьманрин квалер ачухунни гележегдин планрик ква, - кьейдзава Т.Алибутаевади.

Ачух цавун кланик квай музей

Икл Дербентдиз гьавайда лугъузвач. Къадим шегьерда архитектурадин надир памятникар садни кьвед авач эхир. Икл, абур вири хуьнин мураддалди 1988-йисуз ина госуарстводинди тир тарихдинни архитектурадин ва художественный музей-заповедник арадал гъана.

Музей-заповедникдик гьам федеральный ва гьам регион патал еке метлеб авай 400-далай виниз памятникар акатзава. Дагъустандин тарихдинни куьтурадин памятникрихъ неинки чи республика, гьаклни дуьньядин куьтура патални еке кьимет ва метлеб авайди 2003-йисан 3-июлдиз ЮНЕСКО-дин 27-сессиядин кьарардалди Дербентдин "Нарын-къала" цитадель, куьгьне шегьер ва кьеледин имаратар и тешилатдин къаюмвилек, Виридуьньядин лап зурба метлеб авай ивирин сиягъдик кутуни шагидвалзава. Гьа члавуз, яни а сессиядал, Дербентдин музей-заповедникдин архитектурадин памятникар хуьнин, абур цийикла туькьур хъувунин жигъетдай серенжемар ва кьиле тухун лазим тир кваллахарни тайинарнай.

Винидихъ кьейднавайвал, музей-заповедникдик, санлай кьачурла, тарихдинни медениятдин 400-далай виниз памятникар акатзава, патарив гвай хуьзвай чкаярни кваз ада 2044 га майдан кьунва. Къенин юкьуз ина члехи 7 отдел-музей кардик ква, гьа гьисабдай яз "Нарын-къала" цитадель, "А.Бестужев-Марлинскийдин квал-музей", "Баркалладин музей", Дагъустандин гамарин ва декоративно-прикладной искусстводин музей ва масабур.

Таисадихъ галаз кьиле фейи суьгьбетдай мадни малум хъайивал, ам мукьвал вахтара гамар хурунин пеше квалчел ахкъалдар хъувун патал "элкъвей стол", мастер-классар кьиле тухуз гьазур жезва. Гзаф пешекарри хьиз, адани виликдай, иллаки Кьиблепатан Дагъустанда еке машгьурвал авай и сеняткарвал квалчел ахкъалдар хъувун тавуртла, ам михьиз квахъунин кьурхулувал авайди кьейдзава. Идахъ галаз сад хьиз, адаз мукьвал вахтара вири соцсетра гамариз талукъ яз видеообращение раиждай ният ава. И серенжемдин сергьятра аваз халкъдихъ элкьвена чи ватандашдиз нихъ гамар храй уstadрин шикилар, абур храдай тадаракар, нехишар, и пешедиз талукъ ктабар, куьгьне, чеб ишлемиш тийиз гадарнавай гамарни халичаяр аватла, абур музейдиз вахкун тлалабиз кланзава.

- Дугьриданни, гзафбурун квалера (чеб куьгьне хьанвайвилей) ишлемиш хъийин тийиз гадарнавай гамар ава, абуроз музейда "кьвед лагъай" уьмуьр хгун хъийида. Алай вахтунда ина жуьреба-жуьре гамар ава. Абурухъ гьар садахъни - вичин тарих. Амма заз чахъ авай итижлугьбурукай сад тир "Уьмуьрдин тар" тивар ганвай гамуникай куьрелди суьгьбетиз кланзава. Тебии рангар ишлемишна хранвай ада гьамишалугъ уьмуьр лишанламишзава. Адан цуьквер авай ваза (грекрин урнадиз гзаф ухшар ава) ва мигъраб (капл авун патал мисклинра жедай чка) ала. Цуькверихъ галаз ана авай гьамиша кьацу яз амуькдай кипарисдин пешери гьамишалугъ уьмуьр ва гьа са вахтунда перишанвални лишанламишзава. Им неинки чи республикадин, гьакл масанрай атанвай туристрин-мугьманрин рикл алай экспонат я. Адал яргъалди фикир желбзава, - алава хъийизва ада.

За макъаладин звел кьилляй ам телефондин алакьадин куьмекдалди кхьинин гьайиф члугвазвайди кьейднай. Эгер макъала виликдай хьиз, чкадал фена, кхьенайтла, генани хъсан кар, музей вич, асирра хвенвай надир затлар аквадай мумкинвал жедай. Амма умуд кутазва, девирдин чарх дуьз паттахъ элкьвен хъийида, чна дуьньядиз чкланвай хаталу тлугьвалдиз дурум гуда, мектебри, музейри, амай вири идарайри чпин ракларар мукьвал вахтара ачуьхда. Цийи къуллугъдал чи ватандаш рушан агалкъунри чун аниз садрани кьведра ялдач.

Хуьруьг Лукьманан ирс

Лезги халкъдихъ девлетлу тарих, члехи ирс ава. Гъайиф хъи, чи милли ирсиниз талукъ гзаф къадар чинар гъеле хъендик кума. Тарихчийри, алимири, пешекарри абур винел ахкъудзава, жемятдин гегъенш къатариз раижзава. “Лезги газет-дизни” и месэлайриз талукъ пара макъалаяр акъатзава. Нубатдин макъала акъалтлай бажарагъ авай шаирдикай - **Хуьруьг Лукьманакай** я. Ам рагъметлу шаирдин хва Жамалдин Алискерова авур ихтилатдикай ибарат я. Хци бубадикай авур суьгъбет чна газет клелзавай-буруз теклифзава.

Лукьман Алискеров 1921-йисан 13-июндиз Ахцегъ райондин Хуьруьгрин хуьре дидедиз хъана. Адан буба Алискер чирвилер авай динэгъли тир. Адахъ диндиз, шариатдин къанунриз талукъ араб члалал кхъенвай ктабрин тамам библиотекка авай. Алискер бубадихъ хсуси чадни авай. Чатук ада жуьреба-жуьре затлар расзавай. Хъсан устлар яз машгур хъанвай ада инсанриз вичелай алакьдай куьмекар гудай. Муьгъ рас хъийидай, рехъ туьклубурдай, хвал ийидай... Са гафуналди, жемятдин хийирдихъ галай инсан тир.

Советрин гьукум тестикъ хъайи члавуз кулак я, диндал амалзавай кас я лагъана, Алискер бубани мад са шумуд кас, квалелвай араб члалан ктабар гваз тухвана, яна къенай.

Лукьман Алискерован диде - Зуьгъре баде пара мергьяматлу дишегъли тир. Вичин гъуьлуьн кылел атай къаза эхиз тахъана ам фалуьжди янай. Кесиби дишегъли са шумуд йисуз месел хъанай, адахъ зи дахни гзаф гелкъенвай...

диз араб члалал клелизни чидай. Дахди диндин рекъай чаз, аялризни, гзаф чирвилер ганай. Дах, азарлу яз, гагъ азарханада, гагъ квалел жезвай. Хизан къалинди тир. Вири ве-зифаяр дидедин хиве гъатна: кваллин-къан дердияр авун, никле кваллахун, азарлу бубадихъ гелкъуьн. Иридийисуз ам месел хъана. Ахпа яваш-яваш арадиз хтана, квачел ахкъалтна.

Квалеле, никле куьлуь-шуьлуь кваллахар ийиз гатлунна. Никлиз фидай рекъе куьчедай жагъай картондин клусунални кваз ада вичин шиирар кхьидай. Вичихъ я сагъвал, я кваллахдай шартлар хъаначтлани, шиирар кхъин ада акъвазарнач.

Хуьруьг Лукьман лезги халкъдиз фадлай чидай автор я. Адахъ вич яшамаш хъайи девирдикай кхъенвай эсерар пара ава. Вичин сагъламвал авай гьалдизни килиг тавуна, ада вири къуватар шииратдин ва халкъдин рекъел желбна.

Хуьруьг Лукьманан печатдиз акъатай сад лагъай ктаб клелзавайбуру хушдиз къабул-най. 1971-йисуз адан «Рагъ» твар алай ктаб 1000 экзemplардин тираж аваз чагдай акъатна. Ам маса къачуна тарашнай. Къе хъиз риклел алама, ктабдиз килигиз кландайбур чи кваллизни атанай. Клелзавайбурун гъакъван рикл алай адан шииратдал.

Шаир биши ва сагъсуз тиртлани, савадлу инсан тир. Вичихъни жуьреба-жуьре рекъерай чирвилер авай. Адакай гъатта пагъливанни хъанай. Жегъил вахтунда ам симинал къугъвадайбурухъ галаз маса хуьреризни фенай. Клелунал дахдин рикл гзаф алай. Ада центральный газетрилай гатлунна гзаф изда-ния кхъенвай. Чебни вири подшивка ийиз-вай. Адахъ гъатта дя-ведин йисарин под-шивкаярни авай.

Газетар клелзавай-виляй адаз дуьньяда кыле физвай вакъай-рикайни хабар авай. Дах кимел фейила, адавай “вуч хабарар ава дуьньяда, Лукьман” лагъана хабар къадай. Вичин нубатда дахдини клелай къван малуматрикай ихтилатдай. Асул гъисабдай адахъ авайди 4-класс акъалтларай об-

разование тиртлани, чирвилерал гьалтайла ам кылин образование авайдалай клусни усал тушир. Чпихъ илимрин доктордин, кандидатдин дережар авайбуруни дахдин алакьунриз еке къимет ганай.

Шаирвилел гьалтайлани, адахъ литературадин институтар акъалтларнавайбурулайни дерин чирвилер авай. Дуьньядин поэзия Хуьруьг Лукьманаз хъсандиз чидай. Вичин яратмишунриз дуьнья къалурун патал ам гзаф алахъна. Махачкъаладиз редакциядиз физ-хквез, арадал са затлини текъвез гзаф йисар алатна. Ада лугъудай: “Дагъустандин ктабрин издательстводиз 1967-йисуз вугай “Рагъ” твар алай ктаб, са шумуд йис арадай фейила, хейлин шиирар хкудна, 1971-йисуз са гъевчли кватлал яз акъуднай...”

Дахди ихътин гъахъсуз крайкай гзаф фикрардай. Гъа ихътин фикиррин есирдар аваз ам 1988-йисан 5-январдиз рагъметдиз фена.

Къе Хуьруьг Лукьман чи арада амачтлани, адан жавагирар хътин эсерар ама. Абур гъил-виляй вегъена виже къведач. Шаирдин ирс хуьн патал абур са ктабда санал кватл-найтла, хъсан жедай. И карни къенин йикъан несилрин хиве ава.

И макъала чап авун Хуьруьг Лукьман чи риклера авайди, адан эсерри нефес къачуз-вайди тестикъарзавай лишан я. Ам гъакъикъ-атдани члехи бажарагъ авай шаир тир. И кар чна газет клелзавайбуруз теклифзавай адан эсерри нубатдин сеферда тестикъарзава.

Хуьруьг ЛУКЪМАН

КапI ая, чан хва

Хкажна кьве гъил,
Чуьхуьх беден, кыл,
Тахъана гъафил
КапI ая, чан хва.

Ви бурж я, гъелбет,
Тергун таб, гъейрет,
Мецяй къвез шуьрбет,
КапI ая, чан хва.

Зикр ийиз сиви,
Кудайвал иви,
Диндал хьухъ клев,
КапI ая, чан хва.

Акъвазна тларам,
Шак гъимир грамм,
Кутамир гъарам,
КапI ая, чан хва.

Гъарамдин девлет
Кватлун я зиллет,
Гъваш адал лянет,
КапI ая, чан хва.

Чулав гел тамир,
Гъардаз яб гумир,
Зи хатур хамир,
КапI ая, чан хва.

Хъваз эрекъ-чехир,
Члурмир квални хуьр,
Рекьиде эхир,
КапI ая, чан хва.

Иблис я душман,
Клевиз яхъ иман,
Жедач вун пашман,
КапI ая, чан хва.

Иблисдив сафа
Вугун я жафа,
Яхъ адан футфа,
КапI ая, чан хва.

Динсузриз клур гуз,
Хуьх Исламдин жуз,
Мисклинда гъар къуз
КапI ая, чан хва.

Гъуьлягъдин гардан
Клевиз яхъ, ширдан
Пад ая гъадан.
КапI ая, чан хва.

Астагъфируллагъ,
Члехи я Аллагъ,
Регъимда валлагъ
КапI ая, чан хва.

Темен гуз вичиз
Яхъ Къуръан клевиз,
Имандин гъавиз,
КапI ая, чан хва.

Мисклин ви тур я,
Аллагъдин нур я.
Женнетдин хур я,
КапI ая, чан хва.

Аллагъдиз шукур
Гъваш вилиз такур,
Дуьайрин куркур,
КапI ая, чан хва.

Ви буба Лукьман
Хуьз ава иман.
Ша, чан зи дарман,
КапI ая, чан хва.

Шиирар

Салам алейкум, клелзавай инсан!
Гъахъзава вун зи ктабдиз сифте.
Белки идалди къиметлу, масан
Пучзава жеде за куь вахт муьфте.
Вун патал гзаф члугуна зегъмет,
Яратмишна за са гъевчли тир багъ.
Мичурин вун я гудай заз къимет
Килиг, къелемар яни, тушни сагъ.
Жуьрба-жуьр жеда бахчада емиш,
Абрукай гъардаз сад аквада хуш.
Сада ашкъидив къачуртла кишмиш,
Муькуьдаз цуру хутар жеда нуш.
ГъакI тирвилай зун алахъна хейлин,
Куьн залай рази жедайвал ийиз.
Тлуьн патал майва, Жаферни Лейли,
Мадни гзафбур къведайвал ийиз.
Эгер гьалтайтла вал инай тек-тек
Туькьуьл, гъам члур, дад галачирбур,
Къалура на заз абур авай ник
Тадач за ахътин яд галачирбур.

1967

СтIал Сулейман къейила

Лезги халкъдин члехи шаир,
Вун чи гъилляй акъатна хъи!
Шад йикъара эл залан тир
Чулав ясдик акатна хъи!
Гафар дуьз гъиз жезвач завай,
Пад акъатна риклин къавай.
Чи уьлкведин вили цавай
Ачух са гъед аватна хъи!
Им вуч я къе эй чуьл, эй дагъ!
Куьз тунач а члехи кас сагъ?
Лезги чилин нур гузвай рагъ
Садлагъана алатна хъи!
Адан кьве гъил хъанвай къабар,
Хкажиз кланз, элдин лабар.
Гъайиф шаир! Къайи хабар
Чи риклерив агатна хъи!

1937

Са кар яхъ

Гагъ и кваллах, гагъ а кваллах
Шумуд кардив эгечлда вун.
Им хурх я хурх, и хурхвадай
ГъикI а патаз экъечлда вун.
И дуьньядал садалайни
Вири крар алакьдай туш.
Чахъ дуьньядал авай вад югъ
Вири патал акъакьдай туш.
Гъар са йикъа гъикъван крар
Къвез чи риклиз кужумзава.
Абру, гъуьлуьн лепейри хъиз,
Датлана чал гъужумзава.
Йиир-тийир чир тахъайтла,
Абру чун лап эзмишарда.
Пехъи вацлук акатнавай
Аял хътин батмишарда.
ИкI хъайила жуван гъиле
Тек са кар яхъ лап клевелай.
Маса крар акуналди,
Ракъур мийир ам риклелай!

1942

Багълар

Къалин таза къацу вежъер экъечина,
Гзаф хуш тир тежъер ава багълара.
Памбаг хътин тарари цуьк акъудна,

Такур хътин бежъер ава багълара.
Уьлкве тамам хунча хътин члагуриз,
Зегъметди чаз гудай бежъер къалуриз,
Гъар патахъди атирдин ни чукуьриз,
Агъзур жуьре цуьквер ава багълара.
Цли багъларай къачун патал бул бежъер,
Ширин хутар, къенеси, машмаш, ич,

чуьхвер,
Калхузчийр гъазур хъанва гъар тежъер,
Зегъметчийрин сесер ава багълара.
Билбил жеда мани лугъуз цуьквериз,
Гъикъван хуш я адан аваз риклериз,
Гъар экуьнахъ мугъман я зун нуьквериз,
Атлас хътин вежъер ава багълара.
И еке чуьл вири чи багъ-бустан я,
Цуьквер алай тарар гъикъван хъсан я,
Алад, юлдаш, акун еке девран я,
Рикил члугвар кефер ава багълара.

1946

МискIин

Мисклиндин квал къав алай квал
тушни бес,
Вучиз гадар авунва и дарамат?
Текъер, руквар тунва чиле къалин мес
Са чкани амач адан саламат.
Кукварнава илигна къван пенжерар,
Яд аватна къавар михъиз китлизва.
Санал - бушка, санал - хайи алерар
Чиле палчух, квач метлехъ къван аклизва.
Тамаш садра куьн къуд патахъ хъсандиз,
Къавун вири кларасризни гулариз.
Мумкин яни арадал гъун инсанди,
Ибур еке гъекъ тагъанмаз клулариз?
Цийиз ама гъеле хъархъун харакар
Де ахътин сад аку тлун чи члуралай?
А кларасар туш фекияр, кулакар
Куь ажугъар къачу гъабрун суралай!
Акьуллу кар хъанвач, дустар, зеррени,
Им я анжах къадирсузвал, темпелвал.
Ихътин квалер, чина, гъакI гъар хуьрени
Хуьн лазим я тавуна мад энгелвал.

1948.

Им яни инсаф?

Гатфар къвезва, югъ я секин
Зи гъал я урта.
Ацуькнава къужа хътин
Айвандин муртла.
Къекъвез жезвач, клелиз жезвач
Илиснава зун.
Хъуьрез жезвач, кхъиз жезвач
ГъакI киснава зун.
Йикъар физва, йисар физва
Ара датлана.
Зи вилерлай накъвар физва
Чара атлана!
Гъикъван чимиз хуьрай за и
Жув ксудай мугъ?
Ацуькнава ктабрал зи
Са чиплинин руг.
Эй вафасуз, буьркьуь азар
Им яни инсаф?
Тимил ая на зун бизар
Авачиз кар, гаф.
Къвед, пуд авач захъ уьмуьрар
Лугъурвал пака.
Мус кхъида зи фикрар
Тлая зи чка?!

Алискер ва Зуьгъре Алискероврихъ 6 аял авай. Лукьман хизанда вад лагъай велед тир. Хци зигъинар авай ада мектебда хъсандиз клелна. Гъатта авай алакьунар фикирда къуна, ам гъасятда 2-классдай 4-классдиз акъуднай. Мад адаз клелдай мумкинвал хъхъанач. Ятлани чирвилер къачунихъ къаних ам клвачи-клвачи Ахцегъа авай библиотекадиз фидай, анай мектебдин программадиз, философиядиз, марксизмдин ленинизмдиз талукъ ктабар къачудай, клелдай.

Шиирар кхъиз ам 15-16 йисар хъайила эгечина. Яни 1936-йисалай къулуьхъди.

17 йис тамам хъайила зи дах садлагъана биши хъана, адаз мад ван хтанач. Адан члехи кьве стха - Гъажибубани Абдусалам Ватандин Члехи дяведин йисара фронтдиз тухванай. Бишиди тирвилай дахдиз дяведин женгер къисмет хъанач. Азарлу диде, кваллин кваллахар вири адан хиве гъатна.

Чи куьгъне квалерин патав дахди са квални дегълиз галай ктабхана эцигнай. Аниз герек къведай столар, стулар, ктабар эцигдай дезгеярни вичи авуна. Адан ктабханада лезги шаиррин, философиядин, дуьньядин литературадин ктабар авай. Дахдин ктабханадиз лезгийрин машгур шаир Алирза Саидовни мугъман хъанай. Идалай гъейри, дахдини Алирза халуди гъана санал гзаф кхъинар авунай.

Вичин вири уьмуьрда дахди капI авуна. Ам Аллагъдихъ агъазвай инсан тир, хъсан-

ГАЗЕТ КІЕЛЗАВАЙБУРУН ДАФТАРРАЙ

Владик БАТМАНОВ

Заз дидеди
лагъанай...

Велед усал хъайила,
Рикі тіар жеда бубадин.
Намус пакдиз хвейила -
Вун дамах я убадин.

Руша шулугъ авурла,
Айиб къведа дидедал.
Жувак гъарам кутурла,
Лянет жеда бинедал.

Дишегълидал темягъ фин -
Итимвал туш итимдин.
Квадармир заз гайи кьин,
Мягкемдиз хуьх ватан, дин.

Хъуьруьрмир на патан кас,
Хизанда къал твамир, хва.
Усаларна жуван свас,
На ашнаяр къамир, хва.

Жуваз авур гъуьрмет хуьх,
Квадар мийир инсанвал.
Вуна жуван къимет хуьх,
Ийиз алахъ хъсанвал.

Гъич садрани алахъмир
Са гъиле къве къарпуз къаз.
На жув зерре къвалахъмир,
Рекьер ачух тирла ваз.

Вун стхадиз герек я,
Чиьрез даим цуьквер хъиз.
Буба, диде куьмек я,
Йифиз варзни гъетер хъиз.

Уьмуьр пакдиз твах, зи хва,
Леке тегъиз виждандал!
Риклевайди лагъ, зи хва,
Къадирлу хуьх хизандал!

Хизанда свас герек
туш заз!

Зи гафунал гаф эцигдай,
Захъ галачир кас гилигдай,
Пеле бириш тваз килигдай,
Хизанда свас герек туш заз!

Ківалин ківалах ийиз таклан,
Дамахунар чидай хъсан,
Течир вичиз аял, хизан,
Хизанда свас герек туш заз!

Ивидик квай табни гъилле,
Чарадан гъил къадай гъиле,
Пис ниятар авай рикле
Хизанда свас герек туш заз!

Вичин гъилляй кар текъведай,
Вич багънаяр къаз къекъведай,
Гаф лагъайла, хъелни къведай
Хизанда свас герек туш заз!

Эй, Владик, пис рахамир,
На жувакай гъич рикі хамир,
Темпел рушан кьилни къамир,
Ахътиндакай свас жедач ваз!

Вуч ава захъ
авачир?

Завай умуд кутаз жезмач зи ярдик,
Шумуд сефер ада зи рикі
тіарна хьи.

Галкиз даим за лугъузвай
гафарихъ,
Заз риклелай тефир са бед
карна хьи.

Зун тек туна, вун фидайди
гъейридаз
Заз чидайтіа, за ви кьил гъич
къадачир.
Чи кланивал ашкара я виридаз,
Лагъ, ви чамрахъ вуч ава захъ
авачир?

* * *

Б.Д.

За ви капал вири гъетер эцигда,
Варзни гъида ваз савкъат яз
гун патал.
Ви ківачерик вири цуьквер эцигда,
За гъар са заті муьтлуьгъарда
вун патал.

Ви кланивал зи илгъамдин лувар я,
Шииратдин куькушрихъ зун
тухузвай.
Заз вун акур меьки куьудни
гатфар я,
Вун патал я за гъар нефес
къачузвай.

Гъатнава зун ви ашкъидин есирда,
Гъич са рушни ахквазамач випериз.
Ви вилин нагъв такурай заз
уьмуьрда,
Чара хъунин гъисс татурай
риклериз.

Ви жибинда пул
хъайила!

Ви гафарихъ къимет жеда,
Уьмуьрда вахъ гъуьрмет жеда,
Яшайиш ви "шуьрбет" жеда
Ви жибинда пул хъайила!

Вун виридаз къведа герек,
Вун атайла, туківада клек,
Лугъуда ваз - даях, дестек
Ви жибинда пул хъайила!

Ярар-дустар элкъвез жеда,
Ви гуьгъуьна кьекъвез жеда,
Вун хъуьрейла, хъуьрез жеда
Ви жибинда пул хъайила!

Вакай мукъвад къаз алахъда,
Ви рикле вич тваз алахъда,
Гуьгъуьлни тахаз алахъда
Ви жибинда пул хъайила!

Къуьрен карчни жагъида ваз,
Цавай гъетер лап гъида ваз,
Жеда вакай хъсан рахаз
Ви жибинда пул хъайила!

Тавуна гъич гафни жузун,
Ківалахални къабулда вун,
Дустни жеда течир "вун-зун"
Ви жибинда пул хъайила!

Пуд рубан

Куьз инсанри квадарнава
инсанвал?
Сада-садаз хъийизамач хъсанвал.
Къве кепек пул хъанамазди
жибинда,
Буба тушиз хан, ийиз клан я
ханвал.

* * *

Лугъуда хьи: яр хъун пара хъсан я,
Яр авайди бахтуник квай инсан я.
Бес гъи кардай зи рикіиз гъам
илифна,
Яр хъуналди, зун куьз икъван
пашман я?

* * *

Гзаф ксар клан жеда чаз гъавайда,
Амма садаз риклин раklar
ахъайда.
Чардахдикни кьелехъ галаз
датлана
Ризкъи неда ви къисметда авайда.

Азедин МИМЕРЗАЕВ

Зи кфил

Зи кфилдин сесини
Куь гуьгъуьлар шадарда,
Рикле авай дердияр
Вири санлай квадарда.

Яйлахдавай чубанари
Кфил ягъиз, изва къуьлер.
Ашкъидивди зегъмет члугваз,
Гумрагъдаказ хуьзва хипер.

Гъар гъина зун хъайитіани,
Ам захъ галай юлдаш я.
Патал хуьруьз фейитіани,
Тереф хуьдай къардаш я.

Чуьлда хъайи йикъара за
Къилик кутаз ксана,
Хабар хъайи гъар са члавуз
Адахъ галаз рахана.

Текдиз чуьлда хъайила,
Хъуьчлуьк квай даях я.
Хиялри кьур вахтара
Гъам алуддай панагъ я.

Чуьллера зун гзаф хъана,
Гъам-хажалат алудиз.
Сиве аваз цийи кфил,
Яргъи йикъар акъудиз.

Эмирбеган кемеңча хъиз,
Зи кфилдин сес я ширин.
Гъар жуьредин макъам ягъиз,
Пишкеш цуьквер кватиз якъин.

Мукъвал-мукъвал шад
межлисра

Кфилдин ван аваз хъурай.
Хайи йикъаз талуькнавай
Мярекатдин хан яз хъурай.

Важибат НАСРУЛЛАЕВА

Рагъметлу бубадиз

Веледар ви члехи хъана,
Вуна лагъай рекъйя фена.
Виридав на клелиз туна.
Вучиз вун фад фена, буба?

Гъар са бала бахтлуди яз,
Члехи хъана акъул аваз.
Кіандай чазни акуна ваз.
Вучиз вун фад фена, буба?

Ви хтулар алимар я,
Чирзавайбур илимар я.
Хтул, штуп жейранар я.
Вучиз вун фад фена, буба?

Дидеди чун секинарна,
Гъар са ківалах тамамарна,
Гъарма санал мягкемарна.
Вучиз вун фад фена, буба?

Хъсан тир ваз акунайтіа,
Гъуьрмет-хатур гъикі аватіа.
Чи межлисра вун хъанайтіа...
Вучиз вун фад фена, буба?

Мариян БУГАЕВА

Я тіегъуьн,
вун чалай алат

Дуьнья тирвал къекъвейи вирус,
Дагъустандиз мугъман хъана.
Гъич са клусни авач инсаф,
И азар лап яман хъана,

Гъич тарихда хъайиди туш,
Икъван азаб гайиди туш,
Жегъил чанар кайиди туш,
Я тіегъуьн, вун чалай алат.

Йифди, югъди гъахъна ківале,
Аквзамач чаз къулай куьне,
Вири халкъдиз хъанва кичіе,
Я тіегъуьн, вун чалай алат.

Мукъва-къили, къуни-къунши,
Къакъатнава, ківал я ичлі,
Секин туна халкъар вири
Я тіегъуьн, вун чалай алат.

Авач клусни вичихъ инсаф,
Фендигар тіугъвал я гзаф,
Амач захъ мад лугъудай гаф,
Я тіегъуьн, вун чалай алат.

Шукур хъуй ваз, Сад Аллагъ!
Вакай хъурай халкъдиз панагъ.
Ваз вирида ийизва агъ,
Я тіегъуьн, вун чалай алат.

Сабират АСПАНОВА

Дагъдин лекърез
(Сулейман Керимоваз)

На эцигай члехи мисклин,
Меркездин юквал хъана хьи,
Мусурманри авур клар,
Дуьаяр гъалал хъана хьи!

Цуьк акъатай гатфар бере,
Ава зун шегъердин къене,
Рикле гъатна са капі авун
Меркездавай мисклид къене.

Жуьмядин югъ, нисин бере
Ківаті хъанва халкъ мисклид
къене,

Сулейманаз дуьа ийиз,
Капі ийизва вирида къе!

Акунач заз ихътин мисклин,
Икъван гуьзел туьклуьрнавай.
Аллагъди хуьй чи Сулейман
Виринра экв куьклуьрнавай.

* * *
Мектебарни бахчаяр мад
Худда туна эцигзава.
Сулейманни Хизри гъакъван
Чи дердийриз килигзава.

Сад лезги я, садни авар,
Жемятдик кутунва лувар.
Вирида ийизва гъуьрмет,
Акъваз тийиз гузва нуьсрет.

Ин дуьньядал алахъа куьн
Ийиз анжах хъсанвилер.
Са къуз фида Эхиратдиз,
Мийир ерли такланвилер.

Пул авайда дарда авай
Гъар са касдиз куьмек ая!
Сувабдин кар хъсан кар я,
Са мисклиндиз дестек ая.

Аэропортдин шегъре рекьер,
Къве патани ёлкад хилер,
Акур инсан жезва гъейран
Ви гъунар я, чан Сулейман.

Дербент шегъер, шегъре рекьер
Куьклуьрнава къуд пад эквер
Акур касдиз чир хъжезвач:
Шегъер хъанва гъакъван иер.

Халкъдин къилин винизвал я,
Чи дамах я вун, Сулейман!
Вири рекьер ахъа хъуй ваз
Чи даях я вун, Сулейман!

Зарема ИСМАИЛОВА

Лезгидиз

Зи играми лезги вахар, стхаяр,
Къисметри куьн гъар патарихъ
акъудна.
Урусатдин руьгъ акатна чанарик,
Са бязибур чалавайни къакъудна.

Лезги чіалахъ еке мана авайд я,
Сагъламвални гуда ада квез,
бахтни.

Зегъмет члугу, хизанни хуьх
виклөгъдиз,
Чи чіал чирдай жагъур куьне
са вахтни.

“Лезги газет” чи къуватрин гъевес я,
Лувар кутаз гъар са касдик
ківалахдай.

Дидедин чіал чи виридан дамах я,
Чи далудихъ акал хъанвай
са дагъ я.

“Лезги газет” кхьин чна вирида,
Фадлай я ам гъакъван клани
чи мугъман.

Эминанни Сулейманан чіаларал
Зи лезги халкъ гъамишалуьгъ я
гъейран.

“Лезги газет” кхьин ирсдин буржи я,
Чи гъар садан ківале ам лап герек я.
“Лезги газет” авачир ківал ичлі я,
Гзафбуруз ам руьгъдин ем,
куьмек я.

Шагъбала ШАГЪБАЛАЕВ

* * *

Завай лугъуз тахъай мани
Язва лезги чилинди.
Гъеле дигмиш тахъай пини
Язва лезги чилинди.
Явшанар, чиг алай винел,
Язва лезги чилинбур.
Дагълар, цифер алай кьилел,
Язва лезги чилинбур.
Цівелин тарцин хел хъанва
куьрс,

Ам я лезги чилинди.
Зи риклевай перишан гъисс,
Гъам я лезги чилинди.

1989

* * *

Чи милливал незва хаин шартіари,
Халкъдин мезни, белки, инал
куьруь я.
Чи арифри, тарихчийри хатіарив
Безетмишиз... амма къисмет
куьруь я.

Гъакъикъат бес низ аквада
зи халкъдин?
Кіандачни бес гъахъ аквадай
са гуьзчи.

Къве пата къве къван хъиз авай
чахмахдин,
Ціелхем тагуз къеженавай
лезги чил.
1990

Лезги къисмет

Зун къисметдин векил я,
лезги къисметдин,
Адан дад вуч туькбуьл я -
лезги къисметдин?!
Захъ бахт авач, я шадвал
уьмуьрда жуван,
Хиял ава мефтлєда чарх ягъиз
залан:

Зи миллетдин бедбахтвал ава
фикирда,
Перишанвал хъен хъана,
ава шиирда.
Зи рагъ алай йикъарни алатна
фена,
Регимлувал, инсанвал къуватдай
фена.

Чал тамарин сиясат хъанва
гъавалат,
Амач хьи, чи уьлкведихъ я гъахъ,
адалат.
Вуж гужлу я - гъаданди язва и
уьлкве,
Жанавурри хипер хъиз, къазва и
уьлкве.
Тарашзава уртах тир чи халкъдин
девлет,
Амач ина куьзуьздаз, ажуздаз
гъуьрмет.

Къанихвилини кліриник
акатнава чун,
Рекъелайни бубайрин
алатнава чун.
Тєбиивал амач чахъ къилихдин
милли,
Галамачтіа дувул тар гъикі хуьда
чили?!

Чун гъамиша гъазур я яб гуз
пачагъдиз,
Амма чи руьгъ табий туш члехи
Аллагъдиз.
Дин авачир чкада къанун
жедай туш,
Я акъулдихъ, камалдихъ юзун
жедай туш.
И гъакъикъат чизвач чаз, я жезвач
малум,
Гъахъняй, бейни квахъна, чи руьгъ
язва мазлум.

Дарманрин набататар

Верг

Шаксуз, верг хийрлу хъач тирди вирибуруз малум я. Амма адан аламатрикай, кылди къачуртла, неинки менфятлу, гъаки дармандин такъатрикайни таммвилелди малуматар чир хъун патал махсус энциклопедийриз, интернетдин сайтриз вил вегъейтла, хъсан я.

Вергерик лимонрилай, цїирицїрилай гзаф витаминар, гъаки ракь, магний, калий, кальций ва маса минераларни ква.

Халкъдин медицинада вергерин гъалимадини геъенш чка къазва. Риклин кївалах къайдадик кутунин, рифунин тїал алудунин, чїарарин ва хамунин гъал

хъсанарунин мураддалди ишлемишзава. Гъалима вергерин кьуру пешерикай, дувулрикай гъазурда.

Вергерикай иммунитет мягкемарунин, жуьреба-жуьре вирусрин вилик пад кьунин, хуквадинни ратарин азаррикай сагъарунин, иви михъунин, жуклумрин тїал явашарунин кардани хийир къачузва.

Гъелбетда, гъар са набатат ва я дарман хьиз, вергерни инсанри ишлемиш тавуна кїани дуьшуьшар ава. Гъавилаял духтуррал алукуьн лап важиблу я.

Чи ватанэгълияр - гъар сана Устїар, аскер, гьикаятчи

Татарстан республикадин Набережные Челны шегьерда яшамаш жезвай ва кївалахзавай **Юрик (Юрмет - эдебиятдин тахаллус я.) Рамазанович НАГЬИЕВ** вичин эсерар урус чїалал хъизвай алай аямдин лезги писатель яз машгъур я.

Ам 1962-йисан 21-январдиз Сулейман-Стальский райондин Агъа Стїалрин хуьре дидедиз хъана. Ю.Нагьиев яратмишурал, илимдал машгъул хизандай я: адан буба Рамазан Нагьиевани вичин вахтунда шиирар кхьена, стха Фейзудин Нагьиев филологиядин илимрин доктор, алай девирдин машгъур шаир я. Муькуь стха Эйзудин Рамазанович медицинадин илимрин доктор, РАЕН-дин академик я. Стхаяр тир Мидеда, Мегъемед-Шафиди ва Роберта Одесса шегьерда институтар акьалтїарна. Вах Эльмира Рамазановнади медучилище куьтягъна ва пешедай кївалахна, алай вахтунда пенсияда ава.

1973-йисуз, мектебдин 3-классдиз акъатнавай чїавуз, Юрик Нагьиева Избербаш шегьердин интернатда кїелна. 1975-йисан декабрдиз Буйнаксда залзала хъуникди интернатда кїелзавай аялар Урусатдин жуьреба-жуьре чкайриз ракъурна, Юрик Нагьиев Курскдин мектебдиз-интернатдиз акъатна. Ина жегїил тївар-ван авай тренер Юрий Карпован регьбервилек кваз дзюдодални машгъул хъана. Чїехи классар ада хайи хуьре анжах “вадар” къачуналди акьалтїарна.

1979-йисуз армиядин жергейра сержант яз къуллугъ кьилиз акъудна. 1982-1996-йисара “Кавказкурортстрой” СМУ-да къванцин устїарвиле кївалахна.

1998-йисуз ада “налоги и налогообложение предприятий” пешедай Махачкъаладин промышленно-экономический колледж заочнидаказ акьалтїарна. 1997-2010-йисара Юрик Рамазановича Россиядин Яракьлу къуватра къуллугъна. 2005-йисуз Северо-Кавказский Военный Округдин командующийдин кьарардалди ам ТКД-дин (ЗАС) начальникдин къуллугъдал тайинарна, прапорщиквилин воен-

ный тїварни гана. Яракьлу къуватра ада жуьреба-жуьре йисара жавабдар маса къуллугъарни кьилиз акъудна. Виклгьвилер къалурнауй адаз медаль ва кьизилдин сят пишкешна.

Военный пенсионер яз, алай вахтунда ам вичин хизанни галаз Набережные Челны шегьерда яшамаш жезва. Зегъмет галачиз уьмуьр фикирдиз гьиз вердиш тушир ватанэгълиди алай вахтунда улакьрин рекьер туькьурдай карханада бригадирвиле кївалахзава. Амма адан гьикаятчивили рекьикай са тїмил геъеншдиз рахун чарасуз я.

2017-2019-йисара ада “Лебедь” тївар алай Набережные Челны шегьердин эдебиятдинни яратмишунрин кїватїалда иштиракна.

2017-йисуз кьиле фейи “Славянское братство” конкурсда “Аялдин кьин кьун” гьикаядай адакай финалист хъана. Гъа и йисуз мад са яратмишунрин конкурсда иштиракна ва 1-чка кьуна. Яратмишунрин рекье ада хейлин маса конкурсрани лайихлу чкаяр кьуна.

2018-йисан эвел кьилера МСП-дин (писателрин международный союз) регьбервилек кваз Ю.Нагьиеван гьикаятдин сад лагъай ктаб - “Гатфариз чун хайи дагълариз хъфида” (урус чїалал) чапдай акъатна.

Адан эсерар “Казань”, “Доля”, “Российский колокол” ва маса журналриз, альманахриз акъат-

нава. Набережные Челны шегьерда 2018-йисуз адан сад лагъай ктабдин презентацияни кьиле фена. Гьикаятчидин “Подарок и Карьерист” эсердикай Москвадай тир журналист В.Лапинади эдебиятдин “Субкультура” интернет-каналда хуш келимаяр лагъана. И интернет-каналда Ю.Нагьиевахъ галаз интервьюни кьиле фейидалай къулухъ, “Добро” тївар алай международный эдебиятдин клубдин тешкилатди пулсуздаказ ктаб акъудунин теклиф гана. Икї, аялар патал кхьенвай гьикайирин цїийи кїватїал 2019-йисуз чапдай акъатна.

Винидихъ тївар кьур гьикаядай ватанэгълидиз М.Лермонтован тїварунихъ галай конкурсдин диплом, хурудал алкїурдай лишан ва шагъадатнама гана. Гьикаятчиди вичин кьелемдин бегьер 2020-йисузни кїелзавайбурув агакъарна - “Слепой и зрячий” тївар алай нубатдин ктабдиз экв акуна.

Илгъамди са клусни бейкеф тавуналди, эхиримжи йисара датїана яратмишунрал машгъул Юрик Рамазановичахъ и муьквара мад са агалкьун хъанва. 9-майдиз ам урус чїалал яратмишзавай Международный эдебиятдин союздиз кьаблїанава. Писателдихъ гележегда чїехи жанрайрин эсерар кхїдай фикирни ава.

Вич яшамаш жезвай шегьерда ада милли меденият, чїал хуьнин кардани зарбачивалзава. Лезгийрин тешкилатдихъ галаз сих алакьаяр хуьзвай ватанэгълиди 2018-2019-йисара шегьердин лезгийриз гьяддин мектебда хайи чїалан тарсарни гана. Алатай йисан октябрдиз кьиле фейи вири дуьньядин умуми диктантдани ада Татарстан республикада авай лезгийр патал муаллимди хьиз иштиракна.

Ю.Нагьиева кьве руш чїехи авунва, абур чпин хизанрин иеси-яр я. Хва Руслана 6-класс хъсан кьиметралди акьалтїарнава. Ам каратэдални машгъул я, шегьерда кьиле фейи акъажунра ада кьве сеферда 2-чкаяр кьуна.

Гьина аватїани, чи ватанэгълийрихъ сагъвал ва хушбахт яшайиш хьурай!

- Мехико виридалайни яргъи шегьер я.
- Стамбул шегьердин са пай Европада ава, муькуь пай - Азияда.
- Россиядин виридалайни гъвечли шегьер Туладин областдин Чекалин я.
- Чилел алай виридалайни багъа шегьер Швейцариядин Цюрих я.
- Россиядин виридалайни кеферпатан шегьер Чукотский автономный округдин Певек я.
- Россиядин виридалайни кьиблепатан шегьер Дербент я - Дагъустандин медениятдин центр.

Дуьньяда

Июлдиз ва я августдиз

Коронавирус куьтягъ жедай вахт идалай виликни жуьреба-жуьре пешекарри раижнай. Асул гьисабдай абурун зендер сад хьтинбур тир: июлдиз ва я августдиз коронавирус амуькдач.

“Коммерсантъ” чешмеди малумарнавайвал, Россиядин химиядинни технологиядин университетдин алумри тїугъвал июлдин эхирда акьалтїда лагъанва. Д.И. Менделееван тїварунихъ галай РХТУ-дин алумри тїугъвал июлдиз куьтягъ жеда лугъузва.

Сингапурдин технологиярин ва дизайндин университетдин пешекарри масакїа баян ганва. Абурун гьисабунралди, августдин эхирда коронавирусдин “тїурутлум” амуькдач.

Къейд ийин, чи уьлкведин бязи регионра къадагъадин са къадар сергьятар алуднава.

17-июндин делилралди, дуьньяда коронавирис акатнавайбурун къадар 8 175 482-дав агакънава. 3 956 263 кас сагъар хъувунва, 443 730 - кьенва. Россияда 553 301 кас вирусди начагъарна, 304 342 сагъар хъувунва, 7478 - кьенва.

Хьуси мумкинвилер ишлемишун

Белоруссиядин президент А.Лукашенкоди ватандашриз чкадин кудай затїар (топливо), гъа жергедай яз юнгъваярни (опилки) геъеншдиз ишлемишун теклифна. Адан гафар “РБК” чешмеди малумарна.

“Чун газ, нефт къачун патал масанриз тїалабиз физва”, - лагъана ада. Адан фикирдалди, республикада пуч жезвай кларасар гзаф ава, кьук хьтин затїуникай (торф) ва юнгъвадикай рахайтїа, абур, лугъудайвал, гъар камуна кївачерик акатзава. “Ингъе и затїар ишлемишна кїанда, Витебскдин областда и кар кьилиз акъудиз чирнава”, - алава хъувунва ада. Кларасар артухни авайвилай, Лукашенкоди абур ишлемишунин тежриба вири уьлкведа чукурун герек яз гьисабзава.

Зегъемдин себебар

Федеральный чешмейри къейдзавайвал, эхиримжи йисара жезвай гзаф чимивилери хуьруьн майишатдиз еке зарар гузва ва инсанар квиникъални гьизва. Гъавадин лам чими муддатар арадал атунин себеб Китайдин алумри тайинарнава. Махсус журналда чапнавай алумрин ахтармишунар “Лента.ру” чешмеди раижна.

Алимрин делилралди, зегъемдин “лепаяр”, глобальный чимивилер себеб яз мадни артух жезвай Кеферпатанни Рагъэкъечїдай патан Азиядин кьилел арадал къвезвай аномальный антициклонрихъ галаз алакьалу я. Пешекарри 2018-йисуз Китайда 33 юкьуз давам хъайи зегъемдин себебар ахтармишна. А чїавуз 71 агъзурдалай гзаф ксар акьалтїай чимивал себеб яз азарханадиз аватнай. Чимивал артух хъунин себебрикай сад Чилин гъавада парникрин газар гзаф кїватї хъун язни гьисабзава.

Порошенкодал шак фенва

Украинадин генеральный прокурордин офисди уьлкведин вад лагъай президент П. Порошенко СВП-дин (служба внешней разведки) килин заместителвиле Сергей Семочко къанунсуздаказ тайинарунихъ галаз алакьалу делодай дустагъда тунин патахъай тавакъу авунва. Юрист А. Портнован гафар “Страна.ua” чешмеди раижна.

Къейдзавайвал, СВП-дин кьил Е.Божок къуллугъдин ихтиярин сергьятрай экъечїна ва ада къанунсуз кар кьилиз акъудна. Амма чїехи къуллугъдин регьбер ихьтин йикъал гъайиди Порошенко яз гьисабзава ва адал шак физвайдан гъакьиндай 10-июндиз официалнидаказ раижна. Украинадин УК-дин талукъ тир статьядал асаслу яз, вад лагъай президентдиз 3 йисалай 10 йисал къван муддатда азадвиликай магърум авунин жаза къвезва.

Ахварин режим

Пакистандин “Джамаат-и-Ислами” партиядин векил Фазальур-Рагъмана яргъалди ксунин куьмекдалди коронавирисдихъ галаз женг чїугун чарасуз тирди малумарна. Идакай “The Indian Express” чешмеди хабар гана.

“Гьикъван чун гзаф ксайтїа, гъакъван гзаф вирусни ксузва. И карди чун зияндикай хуьда. Чун ксайла, вирусни ксузва, чун кьейила - вирусни рекъизва”, - лагъанва ада. Сиясатчиди тестикъарзавайвал, ихьтин зенд адаз духтурри лагъана.

Индиядин агъалийри Рагъманан гафар интернетдин сетра ягъанатрал вегъена. Бязи зарафатчїири карантиндин чкадал вири ватандашар патал ахварин режим кардик кутун теклифна.

Гьеле фад я

Коронавирус чукулунин хаталувилихъ галаз алакьалу яз Москвада кардик кутунвай сергьятламишнавай серенжемар яваш-яваш къуватдай вегъезва. Амма са бязи сергьятдин серенжемар июлдин юкьварилай фад амал аламачирбур яз малумардай себебар авач. “Новости” РИА-ди хабар гайивал, ихьтин фикир шегьердин кьил С. Собянина малумарна.

Москвада 16-июндилай гатун кафеяр, ресторана, ктабхана-яр, музейар, выставкайрин дараматар, зоопаркар, рекламайрин, кирийрин ва хейлин маса къуллугъар, карханаяр ачух хъувунва. Собянина къейд авурвал, коронавирис себеб яз меркезда кардик кутунвай вири сергьятар-къадагъаяр тахминан августдин юкьвара хьиз амал аламачирбур яз малумариз жеда.

Чин гъазурайди - Куругъли ФЕРЗАЛИЕВ

Квез чидани?

Шегьеррикай

• Майдандал гьалтайла, виридалайни чїехи шегьер Австралиядин Сидней я. Адан майданди 12144 квадратдин километрдилайни артух чка кьунва.

• Дуьньяда виридалайни гъвечли шегьер Хорватиядин Хум яз гьисабзава. Анин агъалийрин къадар садрани 25-далай виниз акъатнач.

понеделник, 22 июня

РГВК

06.50 «Заряжайся!» 0+
07.00 Время новостей Дагестана. Итоги
08.05 «Заряжайся!» 0+
08.15 «Здравствуй, мир!» 0+
08.50 «Заряжайся!» 0+
08.55 Д/с «Исчезновения»
09.25 Х/ф «Москва, я терплю тебя» 16+
11.10 «Служа Родине» 12+
11.30 Т/с «Штрафник» 3 с.
12.30, 14.30, 16.30 Время новостей Дагестана
12.55 «Годакан» 6+
13.25 «Парламентский вестник» 12+
13.50 «Память поколений. Шамсула Алиев» 12+
14.55 «Человек и право»
16.05 «Арт-клуб» 0+
16.55 Д/с «Исчезновения»
17.25 Т/с «Штрафник» 4 с.
18.30 Мультфильм 0+
18.45 Передача на табасаранском языке «Мил» 12+

19.30, 22.30, 00.30 Время новостей Дагестана
19.55 «Черным по белому»
20.00, 23.00, 01.00 Время новостей. Махачкала
20.20 «Здоровье» 12+
21.05 «Экологический вестник» 12+
21.20 «Учимся побеждать»
21.40 «Дагестан туристический» 6+
21.55 «На виду» 12+
22.55 «Черным по белому»
23.20 «Угол зрения» 16+
23.50 Д/ф «Памяти павших будьте достойны» 12+
00.55 «Черным по белому»
01.15 Передача на табасаранском языке «Мил»
01.50 «На виду» 12+
02.15 «Здоровье» 12+
03.00 «Черным по белому»
03.05 «Учимся побеждать»
03.20 «Дагестан туристический» 6+
03.35 «Дагестанский календарь» 0+
03.40 «На виду» 12+

ПЕРВЫЙ

5.00 Доброе утро. (12+).
9.00 Новости. (16+).
9.25 Доброе утро. (12+).
9.55 Модный приговор.
10.55 Жить здорово! (16+).
12.00 Новости. (16+).
12.15 Время покажет. (16+).
14.10 Х/ф «Освобождение». (12+).
15.00 Новости. (16+).
15.15 Х/ф «Освобождение». (12+).
18.00 Вечерние новости. (16+).
18.40 На самом деле. (16+).
19.40 Пусть говорят. (16+).
21.00 Время. (16+).
21.30 Т/с «По законам военного времени 3». (16+).
22.25 Док-ток. (16+).
23.25 Вечерний Ургант. (16+).
0.00 Познер. (16+).
1.00 Время покажет. (16+).
2.35 Наедине со всеми.
3.00 Новости. (16+).
3.05 Наедине со всеми.
3.25 Мужское/Женское.

РОССИЯ 1

09:00 Канал национального вещания «Турчидаг» (на лакском языке)
14.30, 21.05 Вести-Дагестан
5.00 Утро России.
9.30 Утро России.
9.55 О самом главном. (12+).
11.00 Вести.
11.30 Судьба человека с Борисом Корчевниковым. (12+).
12.40 60 минут. (12+).
14.00 Вести.
14.50 Т/с «Тайны следствия». (12+).
17.00 Вести.
17.15 60 минут. (12+).
18.30 Андрей Малахов. Прямой эфир. (16+).
20.00 Вести.
21.20 Т/с «Ненастье». (16+).
23.10 Вечер с Владимиром Соловьевым. (12+).
1.50 Х/ф «Сталинград».

НТВ

5.10 Т/с «Москва. Три вокзала». (16+).
6.00 Утро. Самое лучшее.
8.00 Сегодня. (16+).
8.25 Т/с «Мухтар. Новый след». (16+).
9.25 Т/с «Морские дьяволы». (16+).
10.00 Сегодня. (16+).
10.25 Т/с «Морские дьяволы». (16+).
13.00 Сегодня. (16+).
13.25 Чрезвычайное происшествие. Обзор. (16+).
13.50 Место встречи. (16+).
16.00 Сегодня. (16+).
16.25 ДНК. (16+).
18.30 Т/с «Пес». (16+).
19.00 Сегодня. (16+).
19.40 Т/с «Пес». (16+).
21.30 Т/с «Алекс Лютый». (16+).
23.35 Сегодня. (16+).
23.45 Поздняков. (16+).
0.00 Т/с «Шелест. Большой передел». (16+).
1.50 Мы и наука. Наука и мы
2.40 Кто «прошляпил» начало войны. (16+).
3.35 Т/с «Груз». (16+).

ДОМАШНИЙ

6.30 Д/с «Свидание с войной». (16+).
7.00 По делам несовершеннолетних. (16+).
9.05 Давай разведемся!
10.10 Тест на отцовство.
12.15 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
13.15 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
14.20 Д/ф «Порча». (16+).
14.50 Детектив «Саквояж со светлым будущим». (16+).
19.00 Мелодрама «Кафе на Садовой». (Украина).
22.30 Секреты счастливой жизни. (16+).
22.35 Мелодрама «Кафе на Садовой». (16+).
23.30 Т/с «Двойная сплошная 2», 25 и 26 с. (16+).
1.20 Т/с «Брак по завещанию». «Танцы на углях».
3.05 Д/ф «Порча». (16+).
3.30 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
4.20 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
5.10 Тест на отцовство. (16+).

ТВ-ЦЕНТР

6.00 Настроение. (16+).
8.10 Х/ф «Командир счастливой «Шуки». (12+).
10.20 Д/ф «Георгий Юматов. О героях былых времен». (12+).
11.30, 14.30 События. (16+)
11.50 Т/с «Она написала убийство». (США). (12+).
13.40 Мой герой. Алексей Кравченко. (12+).
14.50 Город новостей. (16+).
15.05 Т/с «Пуаро Агаты Кристи». (Великобритания).
16.55 Хроники московского быта. Когда женщина пьет. (12+).
17.50 События. (16+).
18.15 Детектив «Второе зрение». (12+).
22.00 События. (16+).
22.35 Дивный новый мир.
23.05 Знак качества. (16+).
0.00 События. 25-й час.
0.30 Петровка, 38. (16+).
0.45 Д/ф «Василий Шушкин. Комплекс провинциала».
1.30 Хроники московского быта. Когда женщина пьет

ЗВЕЗДА

6.00 Д/ф «Директива 1. Война». (12+).
6.55 Х/ф «Бессмертный гарнизон». (12+).
8.45 Т/с «СМЕРШ». (16+).
12.30 Прямая трансляция из Главного храма Вооруженных сил РФ.
14.35 Д/с «Оружие Победы»
16.10 Х/ф «Родина или смерть». (12+).
18.00 Новости дня.
18.30 Специальный репортаж. (12+).
18.50 Д/ф «Главный Храм Вооруженных сил».
19.30 Д/с «Сделано в СССР».
19.50 Скрытые угрозы».
20.40 Д/с «Загадки века».
21.30 Открытый эфир. (12+).
23.05 Д/с «Неизвестная война. Великая Отечественная». (12+).
1.05 Д/ф «Обыкновенный фашизм». (16+).
3.15 Х/ф «Два года над пропастью».
4.50 Д/ф «Маресьев: продолжение легенды»

вторник, 23 июня

РГВК

06.50 «Заряжайся!» 0+
07.00, 08.30, 12.0 Время новостей Дагестана
07.20 Передача на табасаранском языке «Мил»
08.05 Мультфильм 0+
08.55 Д/с «Исчезновения»
09.25 Х/ф «Завтрак у Тиффани» 12+
11.30 Т/с «Штрафник» 4 с.
12.55 «Здоровье» 12+
13.45 «Экологический вестник» 12+
14.05 «Учимся побеждать»
14.30, 16.30 Время новостей Дагестана
14.55 «На виду» 12+
15.25 «Дагестан туристический» 6+
15.45 «Угол зрения» 16+
16.55 Д/с «Исчезновения»
17.25 Т/с «Штрафник» 5 с.
18.30 Мультфильм 0+
18.45 Передача на лакском языке «Аьрши ва агьлу»

19.30, 22.30, 00.30 Время новостей Дагестана
19.55 «Черным по белому»
20.00, 23.00, 01.00 Время новостей. Махачкала
20.20 «Подробности» 12+
20.50 Ток-шоу «Дагестан. Правила жизни» 12+
21.40 «Молодежный микс»
21.55 «Человек и вера» 12+
22.55 «Черным по белому»
23.20 «Память поколений. Магомед Гаджиев» 12+
00.15 Д/ф «Оборванные судьбы» 12+
00.55 «Черным по белому»
01.15 Передача на лакском языке «Аьрши ва агьлу»
01.50 «Подробности» 12+
02.10 «Дагестанский календарь» 0+
02.15 «Молодежный микс»
02.30 «Человек и вера» 12+
02.55 Ток-шоу «Дагестан. Правила жизни» 12+
03.40 «Дагестанский календарь» 0+
03.45 «Черным по белому»

ПЕРВЫЙ

5.00 Доброе утро. (12+).
9.00 Новости. (16+).
9.25 Доброе утро. (12+).
9.55 Модный приговор.
10.55 Жить здорово! (16+).
12.00 Новости. (16+).
12.15 Время покажет. (16+).
13.40 Х/ф «Освобождение». (12+).
15.00 Новости. (16+).
15.15 Х/ф «Освобождение». (12+).
18.00 Вечерние новости. (16+).
18.40 На самом деле. (16+).
19.40 Пусть говорят. (16+).
21.00 Время. (16+).
21.30 Т/с «По законам военного времени 3». (16+).
22.25 Док-ток. (16+).
23.25 Вечерний Ургант. (16+).
0.00 Право на справедливость. (16+).
1.00 Время покажет. (16+).
2.05 Наедине со всеми.
3.30 Россия от края до края.

РОССИЯ 1

09:00 Канал национального вещания «Шолом» (на татском языке)
14.30, 21.05 Вести-Дагестан
5.00 Утро России.
9.30 Утро России.
9.55 О самом главном. (12+).
11.00 Вести.
11.30 Судьба человека с Борисом Корчевниковым. (12+).
12.40 60 минут. (12+).
14.00 Вести.
14.50 Т/с «Тайны следствия». (12+).
17.00 Вести.
17.15 60 минут. (12+).
18.30 Андрей Малахов. Прямой эфир. (16+).
20.00 Вести.
21.20 Т/с «Ненастье». (16+).
22.15 Вечер с Владимиром Соловьевым. (12+).
0.50 Д/ф «Великая неизвестная война». (12+).
2.45 Х/ф «Батальоны просят огня».

НТВ

5.10 Т/с «Москва. Три вокзала». (16+).
6.00 Утро. Самое лучшее. (16+).
8.00 Сегодня. (16+).
8.25 Т/с «Мухтар. Новый след». (16+).
9.25 Т/с «Морские дьяволы». (16+).
10.00 Сегодня. (16+).
10.25 Т/с «Морские дьяволы». (16+).
13.00 Сегодня. (16+).
13.25 Чрезвычайное происшествие. Обзор. (16+).
13.50 Место встречи. (16+).
16.00 Сегодня. (16+).
16.25 ДНК. (16+).
18.30 Т/с «Пес». (16+).
19.00 Сегодня. (16+).
19.40 Т/с «Пес». (16+).
21.30 Т/с «Алекс Лютый». (16+).
23.35 Сегодня. (16+).
23.45 Т/с «Шелест. Большой передел». (16+).
1.35 Т/с «Морские дьяволы». (16+).
3.15 Т/с «Агентство скрытых камер». (16+).
3.50 Т/с «Груз». (16+).

ДОМАШНИЙ

6.30 6 кадров. (16+).
6.50 По делам несовершеннолетних. (16+).
8.55 Давай разведемся!
10.00 Тест на отцовство.
12.05 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
13.05 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
14.10 Д/ф «Порча». (16+).
14.45 Мелодрама «Кафе на Садовой». (16+).
19.00 Мелодрама «Мираж». (Украина). (16+).
22.30 Секреты счастливой жизни. (16+).
22.35 Мелодрама «Мираж». (16+).
23.30 Т/с «Двойная сплошная 2», 27 и 28 с. (16+).
1.20 Т/с «Брак по завещанию». «Танцы на углях».
3.05 Д/ф «Порча». (16+).
3.30 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
4.20 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
5.10 Тест на отцовство. (16+).
6.00 Домашняя кухня. (16+).
6.25 6 кадров. (16+).

ТВ-ЦЕНТР

6.00 Настроение. (16+).
8.10 Доктор И.. (16+).
8.40 Х/ф «Екатерина Воронина». (12+).
10.40 Д/ф «Леонид Быков. Последний дубль». (16+).
11.30 События. (16+).
11.50 Т/с «Она написала убийство». (США). (12+).
13.40 Мой герой. (12+).
14.30 События. (16+).
14.50 Город новостей. (16+).
15.05 Т/с «Пуаро Агаты Кристи». (Великобритания).
16.55 Д/ф «Война на уничтожение». (16+).
17.50 События. (16+).
18.15 Детектив «Второе зрение». (12+).
22.00 События. (16+).
22.35 Осторожно, мошенники! Онлайн-пробег.
23.05 Шоу «Развод. (16+).
0.00 События. 25-й час.
0.30 Петровка, 38. (16+).
0.45 Хроники московского быта. (12+).
1.25 Прощание. Анна Сомкина. (16+).

ЗВЕЗДА

6.05 Специальный репортаж. (12+).
6.25 Д/ф «Ни шагу назад. Битва за Москву». (12+).
7.20 Д/ф «Брестская крепость». (12+).
8.15 Х/ф «Вторжение».
10.00 Т/с «Ночные ласточки»
13.00 Новости дня.
13.15 Т/с «Ночные ласточки»
18.00 Новости дня.
18.30 Специальный репортаж. (12+).
18.55 Д/ф «Кенигсберг. Падение крепости». (12+).
19.50 Легенды армии и Александром Маршалом.
20.40 Улика из прошлого». (12+).
21.30 Открытый эфир. (12+).
23.05 Д/с «Неизвестная война. Великая Отечественная». Фильмы 13 и 14. (12+).
1.05 Х/ф «Аллего с огнем».
2.30 Х/ф «Балтийское небо».
5.15 Д/ф «Вторая мировая война. Город-герой Севастополь». (12+).
5.40 Д/с «Оружие Победы».

среда, 24 июня

РГВК

06.50 «Заряжайся!» 0+
07.00, 08.30, 16.30 Время новостей Дагестана
07.20 Передача на лакском языке «Аьрши ва агьлу»
08.05 Мультфильм 0+
08.55 Х/ф «Родные берега»
10.00 К 75-летию Победы в Великой Отечественной войне. Парад Победы в Дагестане. Прямая трансляция
11.00 Д/ф «История одного героя» 12+
11.30 Т/с «Штрафник» 5 с.
12.30 Х/ф «Осенью, 41-го»
14.20 Д/ф «Оборванные судьбы» 12+
14.35 «Подробности» 12+
15.00 Ток-шоу «Дагестан. Правила жизни» 12+
15.50 «Человек и вера» 12+
16.50 Д/с «Исчезновения»
17.20 Т/с «Штрафник» 6 с.
18.20 «Арт-клуб» 0+

18.45, 01.15 Передача на даргинском языке 12+
19.30, 22.30, 00.30 Время новостей Дагестана
19.55 «Черным по белому»
20.00 К 75-летию Победы в Великой Отечественной войне. Парад Победы в Дагестане. 0+
21.05 Парад Победы 1945 года в Москве 0+
21.30 «Дагестан туристический» 6+
21.55 «Городская среда»
22.55 «Черным по белому»
23.00, 02.40 «Память поколений. Осман Бабаев»
23.20 «Аутодафе» 12+
00.00 Д/ф «История одного героя» 12+
00.55 «Черным по белому»
01.00 Д/ф «Горянка, покорившая небеса» 12+
01.50 «Городская среда»
02.15 «Дагестанский календарь» 0+
02.20 «Арт-клуб» 0+

ПЕРВЫЙ

6.00 Новости. (16+).
6.10 Парад Победы Праздничный канал. (16+).
10.00 Москва. Красная площадь. Военный парад, посвященный 75 годовщине Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945.
11.10 Новости. (16+).
12.00 Х/ф «Диверсант. Колец войны». (16+).
15.00 Новости. (16+).
15.20 Х/ф «Диверсант. Колец войны». (16+).
18.00 Вечерние новости.
18.20 Х/ф «Диверсант. Колец войны». (16+).
21.00 Время. (16+).
21.30 Москва. Красная площадь. Праздничный концерт. (12+).
23.10 Х/ф «Освобождение. Последний штурм».
0.20 Цена Освобождения.
1.15 Маршалы Победы.
3.00 Россия от края до края.

РОССИЯ 1

5.00 Х/ф «Они сражались за Родину».
8.15 Д/ф «Парад победителей». (12+).
9.00, 11.10, 20.00 Вести.
10.00 Москва. Красная площадь. Военный парад, посвященный 75-й годовщине Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945.
11.40 Х/ф «Салют-7». (12+).
14.00 Москва. Кремль. Церемония вручения Государственных премий РФ
15.00 Х/ф «Легенда N 17».
17.25 Х/ф «Тренер». (12+).
20.50 Вести. Местное время
21.00 Концерт Победы на Мамаевом кургане. Прямая трансляция.
23.00 Х/ф «Экипаж». (12+).
1.35 Москва. Красная площадь. Военный парад, 75-й годовщине Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945.
2.45 Х/ф «Батальоны просят огня».

НТВ

5.20 Т/с «Пес». (16+).
8.00 Сегодня. (16+).
8.25 Т/с «Пес». (16+).
9.45 Сегодня. (16+).
10.00 Москва. Красная площадь. Военный парад, посвященный 75 годовщине Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945.
11.10 Драма «Операция «Дезертир».
13.00 Сегодня. (16+).
13.25 Драма «Операция «Дезертир».
16.00 Сегодня. (16+).
16.25 ДНК. (16+).
18.30 Т/с «Пес». (16+).
19.00 Сегодня. (16+).
19.40 Т/с «Пес». (16+).
21.30 Т/с «Алекс Лютый». (16+).
23.40 Белье журавли. Квартирник. В День Победы! (12+).
1.30 Т/с «Морские дьяволы».
3.05 Т/с «Агентство скрытых камер». (16+).
3.40 Т/с «Груз». (16+).

ДОМАШНИЙ

6.30 6 кадров. (16+).
6.45 По делам несовершеннолетних. (16+).
8.50 Давай разведемся!
9.55 Тест на отцовство. (16+).
12.00 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
13.05 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
14.10 Д/ф «Порча». (16+).
14.45 Мелодрама «Мираж». (Украина). (16+).
19.00 Мелодрама «Ни слова о любви». (16+).
22.30 Секреты счастливой жизни. (16+).
22.35 Мелодрама «Ни слова о любви». (16+).
23.25 Т/с «Двойная сплошная 2», 29 и 30 с. (16+).
1.15 Т/с «Брак по завещанию». «Танцы на углях».
3.00 Д/ф «Порча». (16+).
3.25 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
4.15 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
5.10 Тест на отцовство. (16+).
6.00 Домашняя кухня. (16+).
6.25 6 кадров. (16+).

ТВ-ЦЕНТР

6.00 Праздничный канал «Победа-75». (16+).
8.00 Х/ф «Аты-баты, шли солдаты...» (12+).
9.50, 14.45 События. (16+).
10.00 Москва. Красная площадь. Военный парад, посвященный 75 годовщине победы в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг. (16+).
10.50 Х/ф «Добровольцы».
12.45 Х/ф «Застава в горах».
15.00 Д/ф «Одна Победа - два парада». (12+).
15.50 Х/ф «Битва за Москву». (12+).
22.00 Праздничный салют.
22.10 События. (16+).
22.35 Х/ф «Битва за Москву». (12+).
23.40 Х/ф «Дорога на Берлин». (12+).
1.05 Д/ф «Война после Победы». (12+).
1.45 Х/ф «Смелые люди».
3.30 Х/ф «Командир счастливой «Шуки». (12+).

ЗВЕЗДА

6.00 Д/с «Оружие Победы».
6.10 Д/с
9.00 Новости дня.
10.00 Москва. Красная площадь. Военный парад, посвященный 75-й годовщине Победы в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.
11.20 Д/ф «Дорога памяти. 1418 шагов». (12+).
11.45 Д/с «Оружие Победы»
12.00, 13.00 Новости дня.
12.20, 13.20, 14.10, 14.50, 15.10, 15.40, 16.10, 16.30, 17.10,

пятница, 26 июня

РГВК

06.45 «Заряжайся!» 0+
07.00,08.30,12.30 Время новостей Дагестана
07.20 Передача на аварском языке 12+
08.00 «Заряжайся!» 0+
08.10 Мультфильм 0+
08.50 «Заряжайся!» 0+
08.55 Х/ф «Викинг» 12+
11.00 «Агросектор» 12+
11.30 Т/с «Штрафники» 7 с.
12.55 «Кунацкая» 12+
13.40 «Прогулки по музею»
14.05 «На виду» 12+
14.30,16.30 Время новостей Дагестана
14.50 Х/ф «Одинокая женщина желает познакомиться» 0+
16.55 Д/с «Исчезновения»
17.25 Т/с «Штрафник» 8 с.
18.45,01.15 Передача на кумыкском языке 12+

19.30,22.30,00.30 Время новостей Дагестана
19.55 «Черным по белому»
20.00,23.00,01.00 Время новостей. Махачкала
20.20 «Подробности» 12+
20.45 «На виду спорт» 12+
21.25 «Молодежный микс»
21.45 «Дагестанский календарь» 0+
21.50 «Круглый стол»
22.55 «Черным по белому»
23.20 «Глобальная сеть»
23.50 Д/ф «Гусейн и Ольга» 12+
00.55 «Черным по белому»
01.50 «Подробности» 12+
02.10 «Дагестанский календарь» 0+
02.15 «Молодежный микс»
02.30 «Черным по белому»
02.35 «На виду. Спорт» 12+
03.10 «Дагестанский календарь» 0+
03.15 «Круглый стол» 12+
03.50 «Черным по белому»

ПЕРВЫЙ

5.00 Доброе утро. (12+).
9.00 Новости. (16+).
9.25 Доброе утро. (12+).
9.55 Модный приговор.
10.55 Жить здорово! (16+).
12.00 Новости. (16+).
12.15 Время покажет. (16+).
15.00 Новости. (16+).
15.15 Давай поженимся!
16.00 Мужское/Женское. (16+).
18.00 Вечерние новости.
18.45 Человек и закон. (16+).
19.40 Телеигра «Поле чудес». (16+).
21.00 Время. (16+).
21.30 Две звезды. Лучшее. (12+).
23.20 Вечерний Ургант.
0.10 Комедия «Найти сына». (16+).
1.30 Наедине со всеми.
3.00 Модный приговор.
3.45 Давай поженимся! (16+).
4.30 Мужское/Женское.

РОССИЯ 1

09:00 Канал национального вещания «Маданият» (на аварском языке)
14.30, 21.05 Вести-Дагестан
5.00 Утро России.
9.30 Утро России.
9.55 О самом главном. (12+).
11.00 Вести.
11.30 Судьба человека с Борисом Корчевниковым. (12+).
12.40 60 минут. (12+).
14.00 Вести.
14.50 Т/с «Тайны следствия». (12+).
17.00 Вести.
17.15 60 минут. (12+).
18.30 Андрей Малахов. Прямой эфир. (16+).
20.00 Вести.
21.20 Измайловский парк.
23.35 Х/ф «Дочки-матери».
3.15 Х/ф «Полынь - трава окоянная». (12+).

НТВ

5.10 Т/с «Москва. Три вокзала». (16+).
6.00 Утро. Самое лучшее.
8.00 Сегодня. (16+).
8.25 Т/с «Мухтар. Новый след». (16+).
9.25 Т/с «Морские дьяволы». (16+).
10.00 Сегодня. (16+).
10.25 Т/с «Морские дьяволы». (16+).
13.00 Сегодня. (16+).
13.25 Чрезвычайное происшествие. Обзор. (16+).
13.50 Место встречи. (16+).
16.00 Сегодня. (16+).
16.25 ДНК. (16+).
17.30 Жди меня. (12+).
18.30,19.40 Т/с «Пес». (16+).
19.00 Сегодня. (16+).
23.20 ЧП. Расследование.
23.55 Захар Прилепин. Уроки русского. (12+).
0.25 Квартирник НТВ у Маргулиса. Нотиз.
1.30 Последние 24 часа.
2.15 Квартирный вопрос.
3.05 Т/с «Морские дьяволы».
3.55 Т/с «Груз». (16+).

ДОМАШНИЙ

6.30 6 кадров. (16+).
7.05 По делам несовершеннолетних. (16+).
9.10 Давай разведемся! (16+).
10.15 Тест на отцовство. (16+).
12.20 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
13.25 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
14.30 Д/ф «Порча». (16+).
15.00 Мелодрама «Ты моя любимая». (16+).
19.00 Мелодрама «Сестра по наследству». (Украина). (16+).
23.20 Мелодрама «Источник счастья». (Россия - Беларусь). (16+).
2.45 Д/ф «Порча». (16+).
3.10 Д/ф «Понять. Простить». (16+).
4.00 Д/ф «Реальная мистика». (16+).
4.50 Давай разведемся!
5.40 По делам несовершеннолетних. (16+).

ТВ-ЦЕНТР

6.00 Настроение. (16+).
8.10 Х/ф «Добровольцы».
10.05 Д/ф «Элина Быстрицкая. Свою жизнь я придумала сама». (12+).
10.55 Х/ф «Когда возвращается прошлое». (16+).
11.30 События. (16+).
11.55 Х/ф «Когда возвращается прошлое». (16+).
14.30 События. (16+).
14.50 Город новостей. (16+).
15.05 Х/ф «Когда возвращается прошлое». (16+).
15.55 Детектив «Ковчег Марко». (12+).
17.50 События. (16+).
18.15 Детектив «Ковчег Марко». (12+).
19.55 Детектив «Седьмой гость». (12+).
22.00 В центре событий.
23.10 Приют комедиантов.
0.55 Д/ф «Леонид Филатов. Высший пилотаж».
1.35 Д/ф «Битва за наследство». (12+).
2.20 В центре событий.

ЗВЕЗДА

7.35 Х/ф «Аллегро с огнем». (12+).
9.15 Т/с «Охотники за бриллиантами». (16+).
13.00 Новости дня.
13.15 Т/с «Охотники за бриллиантами». (16+).
18.00 Новости дня.
18.35 Х/ф «Внимание! Всем постам...»
20.20 Х/ф «Ожидание полковника Шалыгина». (12+).
22.05 Д/с «Неизвестная война. Великая Отечественная». Фильм 19 и 20. (12+).
0.10 Х/ф «Сыщик». (12+).
2.30 Х/ф «По данным уголовного розыска...»
3.40 Х/ф «Семь часов до гибели».
4.50 Д/ф «Экспедиция особого забвения». (12+).
5.35 Х/ф «На златом крыльце сидели...»

суббота, 27 июня

РГВК

07.00,08.30,16.30 Время новостей Дагестана
07.20 Передача на кумыкском языке 12+
08.00 Мультфильм 0+
09.00 Х/ф «Приходите завтра» 12+
10.45 Киножурнал «Хочу все знать» 0+
11.00 «Молодежный микс»
11.20 «Мой малыш»
11.50,02.25 Театральная постановка Владимирского Академического театра драмы «Загадочные вариации» 12+
13.25 Х/ф «Небесные ласточки» 0+
15.50 «Здравствуй, мир!» 0+
16.55 Х/ф «Сказание о храбром Хочбаре» 12+
18.35 «Балхар» 0+
18.45 Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+

19.30,22.30 Время новостей Дагестана
19.55 «Парламентский вестник» 12+
20.20 Проект «Мы – народ российский». Дагестан многонациональный
20.50 «Первая студия» 12+
21.40 «Дагестан туристический» 6+
21.55 «Голдекан» 6+
22.20 «Дагестанский календарь» 0+
23.00 Х/ф «Солистка балета» 0+
00.30 Время новостей Дагестана
01.35 «Мой малыш» 0+
02.00 «Голдекан» 6+
03.45 «Первая студия» 12+
04.30 Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+
05.05 Золотая коллекция фильмов о родном крае. «В ритме унцукльских орнаментов»

ПЕРВЫЙ

6.00 Доброе утро. Суббота. (12+).
9.00 Играй, гармонь любимая! (12+).
9.45 Слово пастыря.
10.00 Новости. (16+).
10.15 Светлана Крючкова. «Я научилась просто, мудро жить... (12+).
11.15 Видели видео?
12.00 Новости. (16+).
12.15 Видели видео?
13.45 На дачу! с Н. Барбье.
14.55 Х/ф «Родня». (12+).
16.45 Кто хочет стать миллионером? (12+).
17.55 Сегодня вечером.
21.00 Время. (16+).
21.20 Сегодня вечером.
23.00 Большая игра. (16+).
0.10 Алые паруса-2020. Прямая трансляция из Санкт-Петербурга.
1.15 Наедине со всеми. (16+).
2.40 Модный приговор.
3.25 Давай поженимся!
4.10 Мужское/Женское.

РОССИЯ 1

5.00 Утро России. Суббота.
6.00 Вести. Местное время.
8.20 Местное время. Суббота.
8.35 По секрету всему свету.
9.00 Всероссийский потребительский проект «Тест». (12+).
9.25 Пятеро на одного.
10.10 Сто к одному.
11.00 Вести.
11.25 100янов. (12+).
12.30 Доктор Мясников. (12+).
13.30 Х/ф «Домработница». (12+).
18.00 Привет, Андрей! (12+).
20.00 Вести в субботу.
20.45 Х/ф «Я тоже его люблю». (12+).
0.30 Алые паруса - 2020. Прямая трансляция из Санкт-Петербурга.
0.50 Х/ф «Услышь мое сердце». (12+).
2.30 Х/ф «Александра». (12+).

НТВ

5.25 Их нравы.
5.40 ЧП. Расследование.
6.05 Х/ф «Осенний маршфон». (12+).
8.00 Сегодня. (16+).
8.20 Готовим с Алексеем Зиминным.
8.45 Кто в доме хозяин? (12+).
9.25 Едим дома.
10.00 Сегодня. (16+).
10.20 Главная дорога. (16+).
11.00 Живая еда с Сергеем Малоземовым. (12+).
12.00 Квартирный вопрос.
13.00 НашПотребНадзор.
14.00 Поедем, поедим!
15.00 Своя игра.
16.00 Сегодня. (16+).
16.20 Следствие вели... (16+).
19.00 Центральное телевидение. (16+).
21.00 Секрет на миллион. Б. Моисеев. (16+).
23.00 Своя правда с Р. Бабаяном. (16+).
0.45 Дачный ответ.
1.40 Боевик «По следу зверя». (16+).

ДОМАШНИЙ

6.30 Мелодрама «Забывая женщину». (Россия - Украина). (16+).
10.10 Т/с «Вербное воскресенье», 1-8 с. (16+).
19.00 Т/с «Великолепный век», 103 и 104 с. (16+).
23.15 Мелодрама «Пари на любовь». (16+).
0.55 Т/с «Вербное воскресенье», 1-4 с. (16+).
4.30 Д/с «Чудотворица». (16+).
6.05 Домашняя кухня. (16+).

ТВ-ЦЕНТР

5.45 Х/ф «Застава в горах».
7.40 Православная энциклопедия.
8.05 Полезная покупка.
8.15 10 самых... Золотые детки. (16+).
8.40 Х/ф «Берегись автомобиля».
10.35 Х/ф «Райское яблоко». (12+).
11.30 События. (16+).
11.45 Х/ф «Райское яблоко». (12+).
12.40 Детектив «Исправленному верить». (12+).
14.30 События. (16+).
14.45 Детектив «Исправленному верить». (12+).
17.25 Детектив «Перчатка Авроры». (12+).
21.00 Постскриптум. (16+).
22.15 Право знать! (16+).
23.45 События. (16+).
0.00 Приговор. Алексей Кузнецов. (16+).
0.40 90-е. Золото партии.
1.25 Удар властью. Кознокорды. (16+).
2.05 Дивный новый мир.

ЗВЕЗДА

6.55 Х/ф «Свадьба с приданым».
9.00 Легенды музыки". «Группа Любэ».
9.30 Легенды кино. Михаил Светин.
10.15 Д/с «Загадки века с Сергеем Медведевым».
11.05 Улика из прошлого".
11.55 Не факт!
12.30 Крузиз-Контроль". «Псков - Великие Луки».
13.00 Новости дня.
13.15 Специальный репортаж. (12+).
13.35 СССР. Знак качества". (12+).
14.25 Х/ф «В двух шагах от «Рая»».
16.10 Х/ф «Максим Перелопучин».
18.00 Новости дня.
18.10 Задолго!
18.25 Т/с «Узник замка Иф».
23.05 Х/ф «Постарайся остаться живым». (12+).
0.25 Д/ф «Шарль де Голль. Его Величество Президент». (12+).

воскресенье, 28 июня

РГВК

07.00,08.30 Время новостей Дагестана
07.20 Передача на лезгинском языке «Вахтар ва инсанар» 12+
08.00 «Мой малыш» 12+
08.50 Театральная постановка Владимирского Академического театра драмы «Загадочные вариации» 12+
10.20 Х/ф «Солистка балета» 0+
11.40 «Молодежный микс»
11.55 «Здравствуй, мир!» 0+
12.30 «Галерея искусств» 6+
12.55 «Арт-клуб» 0+
13.20 «Мастер спорта» 12+
14.00 «Городская среда»
14.30 «Память поколений» - Саадула Мусаев 12+

14.55 «Агросектор» 12+
15.25 «Кунацкая» 12+
16.00 Х/ф «Дело было в Пенкове» 12+
17.50 «Человек и право»
18.50 «Дагестан туристический» 6+
19.10 «Училища побеждать»
19.30 Время новостей Дагестана
20.45 «Служа Родине» 12+
21.05 Ток-шоу «Дагестан. Правила жизни» 12+
21.55 «Голдекан» 6+
22.30 Время новостей Дагестана. Итоги
23.30 «Парламентский вестник» 12+
23.55 Х/ф «Максимальный удар» 16+
01.55 «Голдекан» 6+
02.20 Д/ф «От седых вершин до Седого Каспия»

ПЕРВЫЙ

6.00 Новости. (16+).
6.10 Россия от края до края. (12+).
6.35 Комедия «За двумя зайцами».
7.50 Часовой. (12+).
8.15 Здоровье. (16+).
9.20 Непутевые заметки.
10.00 Новости. (16+).
10.10 Жизнь других. (12+).
11.10 Видели видео?
12.00 Новости. (16+).
12.10 Видели видео?
13.40 На дачу! с Л. Гузеевой.
14.45 Х/ф «Обыкновенное чудо».
17.15 Русский ниндзя. (12+).
19.00 Три аккорда. (16+).
21.00 Время. (16+).
22.00 Dance Революция.
0.00 Х/ф «Красивый, плохой, злой». (18+).
1.50 Наедине со всеми. (16+).
3.20 Мужское/Женское.

РОССИЯ 1

4.20 Х/ф «Кукушка». (12+).
8.00 Местное время. Воскресенье.
8.35 Устами младенца.
9.20 Когда все дома с Тимуром Кизяковым.
10.10 Сто к одному.
11.00 Вести.
11.25 Х/ф «Не было бы счастья...» (12+).
15.55 Х/ф «Счастье по договору». (12+).
20.00 Вести недели.
22.00 Россия. Кремль. Путин. (12+).
23.00 Воскресный вечер с Владимиром Соловьевым. (12+).
1.50 Х/ф «Нарочно не придумаешь». (12+).

НТВ

4.40 Х/ф «Сын за отца...»
6.00 Центральное телевидение. (16+).
8.00 Сегодня. (16+).
8.20 У нас выигрывают! (12+).
10.00 Сегодня. (16+).
10.20 Первая передача. (16+).
11.00 Чудо техники. (12+).
11.50 Дачный ответ.
13.00 НашПотребНадзор. (16+).
14.05 Однажды... (16+).
15.00 Своя игра.
16.00 Сегодня. (16+).
16.20 Следствие вели... (16+).
19.00 Итоги недели. (16+).
20.10 Ты не поверишь! (16+).
21.20 Звезды сошлись. (16+).
23.00 Основано на реальных событиях. (16+).
1.55 Х/ф «Громозека». (16+).
3.35 Т/с «Груз». (16+).

ДОМАШНИЙ

6.30 6 кадров. (16+).
6.45 Мелодрама «Источник счастья». (16+).
10.35 Пять ужинов. (16+).
10.50 Мелодрама «Сестра по наследству». (16+).
15.00 Т/с «Великолепный век», 103 и 104 с. (16+).
19.00 Т/с «Великолепный век», 105 и 106 с. (16+).
23.15 Мелодрама «Сестренка». (Россия - Украина). (16+).
1.05 Т/с «Вербное воскресенье», 5-8 с. (16+).
4.40 Мелодрама «Пари на любовь». (16+).

ТВ-ЦЕНТР

5.45 Х/ф «Контрабанда».
7.20 Фактор жизни. (12+).
7.45 Полезная покупка.
8.10 Х/ф «Зорро».
10.30 Д/ф «На что способно на любовь?». (12+).
11.30 События. (16+).
11.50 Х/ф «Суета сует».
13.40 Смех с доставкой на дом
14.30 Московская неделя.
15.05 Хроники московского быта. «Левые» концерты.
15.55 Прощание. Виталий Соломин. (16+).
16.50 90-е. Уроки пластики
17.40 Детектив «Прошлое умеет ждать?». (12+).
21.15,0.25 Детектив «Дом с черными котами».
0.10 События. (16+).
1.15 Петровка, 38. (16+).
1.25 Детектив «Пропавшие среди живых». (12+).
2.50 Детектив «Седьмой гость». (12+).

ЗВЕЗДА

9.00 Новости недели с Ю. Подкопаевым.
9.25 Служу России. (12+).
9.55 Военная приемка.
10.45 Скрытые угрозы". «Спецвыпуск 29».
11.30 Д/с «Секретные материалы».
12.25 Код доступа". «Битва ЭВМ и IBM. Время первых. (12+).
13.10 Специальный репортаж. (12+).
13.25 Д/ф «Легенды госбезопасности». (16+).
14.15 Т/с «Синдром Шахматиста». (16+).
18.00 Главное с О. Беловой.
19.25 Д/с «Легенды советского сыска». (16+).
23.20 Т/с «В лесах под Ковелем».
2.50 Х/ф «Тревожный месяц вересень». (12+).
4.20 Д/ф «Фатех и море».

КУЛЬТУРА 22 ПО 28 ИЮНЯ

ПОНЕДЕЛЬНИК

6.30 В.Астафьев «Прокляты и убиты»
7.00 Легенды мирового кино.
7.30 Х/ф «Парень из нашего города»
8.55 Красивая планета.
9.10 Спектакль «Василий Теркин»
10.30 Искусственный отбор.
11.10 Т/с «Вариант «Омега», 1 с.
12.25 Д/с «Клавии души».
12.55 Academia. О. Попова. «Византийское искусство. Образы и стиль». 1-я лекция.
13.45 Д/ф «Собачье сердце». Пиво Шарикову не предлагать!
14.25 Х/ф «Красное поле».
16.35 Д/ф «Ночь коротка».
17.25 Российские оркестры. В. Поланский и Госакадемическая симфоническая капелла России
18.45 Д/с «Память». «Вторая жизнь русского Федора».
19.15 Открытый музей.
19.30 Больше, чем любовь. Л. Русланова.
20.10 Телеспектакль «Вместо эпилога»
21.50 Монолог в 4-х частях, ч. 1.
22.20 Т/с «Вариант «Омега», 1 с.
23.35 Д/ф «Беспамятство».
0.35 Спектакль «Василий Теркин»
1.50 Российские оркестры. В. Федосеев и Большой симфонический оркестр.

ВТОРНИК

6.30 Письма из провинции.
6.60 Легенды мирового кино.
7.30 Х/ф «В 6 часов вечера после войны».
9.00 Д/с «Память».
9.30 Русский характер.
11.10 Т/с «Вариант «Омега», 3 с.
12.25 Д/ф «Дикая природа Шетлендских островов».
13.25 Д/с «Па

(Эвел - 23-24-нумрайра)

33. Ада лагъана: “Я Адам! Хабар це абуруз абурун тIварарикай”. Ва Адама абуруз абурун тIварарикай хабар гайила, Ада лагъана: “Бес, За квез, гъакъикъатда, Заз цаварин ва чилин гъайб (чуьнуьх тир крар) чиз-ва лагъаначирни, ва Заз чизва куьне ачухдиз ийизвай крарни ва куьне чуьнуьх (чинеба) ийизвай крарни?!”.
34. Ва (рикIел гъваш вуна инсанрин, эй Пайгъамбар) Чна малаикриз лагъай вахт: “Сажда (икрам) ая куьне Адамаз!”. Ва (гъасятда вирида) абуру сажда авуна, са иблисдилай гъейри, ада (сажда) авунач ва табурлувална, ва (ам) кафиррикай (асивал авурбурукай) хъана.

35. Ва Чна лагъана: “Я Адам! Яшамиш жез ацукъ вун ва ви паб и Женнетда, ва неъ куьне кьведани анай (емишар, хуш тIуьнар) булдиз ва нушдиз квез гъинай кIандатIани (ана), ва мукъув жемир куьн (къвед) и тарцив, тахъайтIа (эгер куьне а тарцив кIагъайтIа) куьн кьведни зулум авурбурукай жеда”.
36. Ва шейтIанди абур кьведни “татаб (ва я цIуьдгъуьн)” жедайвал авуна адан патахъай (абуру хата ийидайвал авуна ва а тарцелай

43. Ва (Ислам дин къабулна) капI ада ая куьне (вичин вахтара ва дуьздиз), ва закят це, ва рукугъзавайбурухъ галаз рукугъ ая куьне (рукугъ - кIлунал юкъ агъузна икрам авун я).

44. Бес, куьне инсанриз эмирзава-ни “хийир крар” авун, куьне куьн рикIелай алуднаваз (куьне квез эмир тийиз чIехи хийир кар авун - Ислам дин кьиле тухун) (вичин) куьне Ктаб (Таврат) кIелзавайла?! Бес, къатIузвачни куь акъулди?!

45. Ва куьмек яз къачу куьне (куь гъар са кардиз) сабур ва капI, гъакъикъатда, ам (капI) залан кар я (вирибуруз), са умунлугуруз (Аллагъдиз муьтIуьгъбуруз) квачиз.

46. Чпи, якъиндиз инандирмишвалзавай, гъакъикъатда, чеб чпин Раббидихъ галаз гуьруьшмиш жедайди (чеб къейидалай къулухъ) ва гъакъикъатда, чеб Адан патав хкведайди (Къияматдин Юкуьз).

47. Эй, Исраилан рухваря! РикIел гъваш (куьне) За квез гайи Зи (гзаф къадар) няметар ва За квез (куь девирдин амай) алемрин винел артуханвал гайиди (квез гзаф пайгъамбарар ва Ктабар ракъурна).

48. Ва кичIе хъухъ (квез) а Йикъахъай - са чандивай (масадан) чандин патахъай са шейни эвез ийиз теже-

дай (са касдивайни маса касдиз гъич са куьнинни куьмекни гуз жедач), ва адавай шафаатни (**килиг**: 4-сура 85-аят) къабул тийидай, ва адавай (жаздилай азад авунин) барабар гъакъини къачун тийидай, ва абуруз са куьмекни гун тийидай!

49. Ва (рикIел гъваш куьне гъакIни) Чна куьн фиръавандин жемьтдилай (адан терефдарин, къаравушрин дестедикай) къутармишай вахт - (абуру) квеб пис азабар чIугваз тазвай, куь рухваря рекъиз ва куь дишегъияр чан аламаз таз (чпиз лукIвализ, къуллугъиз). Ва а карда квез куь Раббидин патай чIехи имтигъан авай (ва куьн къутармишунин карда чIехи нямет ава квез).

50. Ва (рикIел гъваш куьне гъакIни) Чна куьн патал (куьн гъахъдайла) гъуьл пай авур вахт, ва Чна куьн къутармишна ва фиръавандин тухум (жемят) Чна батмишарна, куьнни килигиз.

51. Ва (рикIел гъваш куьне гъакIни) Чна Мусадиз яхцIур йифен мудат тайинарай вахт (адан гуьгъуьнай Чна адаз Таврат ракъурдайвал Дуьз рекъин регъбервал яз Исраилан несилриз), ва адалай (Муса фейидалай) къулухъ куьне (квез къизилдин) дана (гъуц яз) къуна, куьн зулумкарар яз.

52. Ахпа Чна квелай гъил къачунай адалай (а зурба гунагъ авай кардилай) къулухъ, белки, куьне шукур гъин!

53. Ва (рикIел гъваш куьне гъакIни) Чна Мусадиз Ктаб (Таврат) ва фаркъ ийидайди (гъахъ ва таб чара ийидай делил) багъишай вахт, куьн дуьз рекъел атун патал!

54. Ва (рикIел гъваш куьне гъакIни) Мусадиз вичин халкъдиз лагъай вахт: “Эй, зи халкъ! Куьне (къизилдин) дана (гъуц яз) къуналди (куьне) квез зулум авуна, туба ая куьне куь Халикъдиз ва куьне куьн яна йикъ (данадиз ибадат тавурбуру - авурбуру), ам - квез хъсан я куь Халикъдин вилик”. (Абуру а кар къилиз акъудна) ва Ада куь туба къабулна. Гъакъикъатда, (са) Ам я - туба гзаф Къабулдайди, Регъимлуди!

(КъатI ама)

Исламдин эдебар ва ахлакьар

Ямин МЕГЪАМЕДОВ,
диндин рекъай алим

(Эвел - 6-7, 9-12, 14-16, 19-24-нумрайра)

Сефердин эдебар

Мусурман касдиз сефер авун (яргъал рекъиз экъечIун) яшайишдин герек крарикай тирди чизва. Гъаж авун, умра авун, шариатдин чирвилер къачун, алишвериш авун, мукъва ксарал къил чIугун патал сефер авун, рекъера хъун лазим жезва. Гъавилияй шариатди сефердин кардиз еке фикир ва метлеб ганва, адаз къанунарни эдебар тайинарнава. Гъар са мусурманди сеферда (рекъевайла) кьиле тухудай къанунар чирна ва амална кIанда.

1. Къуд къилин кIлар куьруь авуна кве къил капI авун. КIлар куьруь ийиз вич яшамиш жезвай хуьрай, шегъердай экъечIайдалай къулухъ, та аниз сефердай хкведалди авуна кIанда. Эгер ам фейи чкада пуд йикъалай артух амуькьиз хъайитIа, ада фидай-хкведай рекъе кIлар куьруь ийида ва фейи чкада амуькайла, ада тамам къуд къилер ийида. Къуръанда лагъанва: (4-сура, 101-аят, мана): “**Ва куьн рекъиз (сефердиз) экъечIайла, гунагъ авач (квез бязи) кIлар куьруь авунин карда, эгер (квез) кафирвал авурбуру квез писвалдай (кIлуналлайла) квел гъужум ийиз) кичI аватIа. Гъакъикъатда, кафирар квез ачух душманар я!**”

Анас сагъабийди (Аллагъ рази хъурай вичелай) лугъузва, чеб Пайгъамбардихъ (къуй Аллагъдин патай салават ва саламар хъурай вичиз) галаз Мединадай Меккадиз сефердиз экъечIна ва Пайгъамбарди (къуй Аллагъдин патай салават ва саламар хъурай вичиз) къуд къилин кIлар куьруь ийиз кве къил ийизвай, та чун элкъвена Мединадиз хкведалди (Насайи).

2. КIвачел алай затIарал пуд йикъан (ва йифен) къене масгуь ийидай ихтиярар ава. Али сагъабийди (Аллагъ рази хъурай вичелай) лугъузва: “Пайгъамбарди (къуй Аллагъдин патай салават ва саламар хъурай вичиз) чаз пуд югъ йиферни галаз - мусafirдиз ва са югъ йифни галаз - мукъимдиз авуна (сеферда авачир, кIвале авай касдиз)” (масгуь ийиз - квежей гъил винелай гуьцIиз кIвачин къапарин вичелай) (Муслим).

3. Эгер яд авачтIа ва я ам жагъуриз четин ятIа, таяммум ийидай (накъвадал гъилер-чуьхуьн къачун) ихтиярар ава. Къуръанда лагъанва: (4-сура, 43-аят, мана): “**...Ва эгер куьн азарлу хъанватIа ва я сеферда (рекъе) аватIа, ва я квекай сад гъажетханадай хтанватIа (къециз фенватIа), ва я куьне дишегълийирив къанватIа (папахъ галаз жинсвилдин алакъа хъанватIа, ва я дишегълийирив хIлунаватIа) ва квез (беден чуьхуьз, гъилер-чуьхуьн къачуз) яд жагъаначтIа, (а чIаеуз цин чкадал) куьн ми хъи накъвадихъ къекъуьгъ ва (ам куьне) куь чинривайни гъилеривай гуьцIа (“таяммум” ая). Гъакъикъатда, Аллагъ афивалдайди, багъишламишдайди я!”**

4. Сив гъайдаз рекъе сив хкуддай ихтиярар ава. Къуръанда лагъанва: (2-сура, 184-аят, мана): “**...Ва низ квекай а варз алуькайтIа (еуж квекай Рамазандин вацра аваз хъайитIа), къуй ада а вацран къене сив хуьрай, ва вуж азарлу яз хъайитIа ва я рекъе аваз хъайитIа (ва гъавилляй сив хуьн тавуртIа) гъа къадар сивер маса йикъара (хуьн лазим я)...**”

5. Гъайвандал акъахнаваз (атлу яз), упакъда аваз, гъинихъ ам элкъвевназ хъайитIани, суннат капI ийиз жеда. Ибн Умара (Аллагъ рази хъурай вичелай) лугъузва, (мана): “**Дугъриданни Пайгъамбарди (къуй Аллагъдин патай салават ва саламар хъурай вичиз) суннат капI авуна (ам алай деве) элкъевей патахъ**” (Муслим).

Нисинин ва рагъданин, гъетрен ва месин кIлар санал ийидай ихтиярар ава. КIандатIа рагъданин капI вилик авуна, нисининдахъ галаз санал авун ва я нисинин капI къулухъ вегъена, рагъданин кIлунихъ галаз санал авун. Гъа икI - гъетрен капIни месин кIлунихъ галаз. И кар Муаз (Аллагъ рази хъурай вичелай) сагъабий-

дин гафари тестикъарзава, (мана): “**Чун Пайгъамбардихъ (къуй Аллагъдин патай салават ва саламар хъурай вичиз) галаз сефердиз гъазаватдиз экъечIна. Ада нисинин ва рагъдадин капI санал, гъетрен ва месин капI санал ийизвай**” (Муслим).

Сефердиз экъечIунин эдебар

1. Вав вуганвай аманатар иесийрив вахкун ва ви патай масадаз хъанвай зулум крарин гъакъиндай абурувай гъил къахчун тIалабун (вучиз лагъайтIа яргъал сефер хаталу кар я, мумкин я, элкъвена хтун тавун).

2. Рекъин пар (суьрсетар) гъалалдикай гъазурна кIанда ва гъакIни гъалал нафакъа хизандизни туна кIанда.

3. Хизандиз, стхайриз, дустариз сагърай лугъун. Сефердиз физвайда амуькъзавайбуруз и дуьа лагъана кIанда: “**АставдигIугукуму-лIагъа аллазий ля тазигIу вадаигIагъу**” (мана: “За Аллагъдал куьн ихтибарзава (тапшурмишзава) - Вичел ихтибарнавай (тапшурмишнавай) шейэр квадар (зайи) тийидай”. Ва амуькъзавайбуру рекъе гъатзавайдаз икI лагъана кIанда: “**АставдигIу-лIагъа динака ва аманатака ва хаватима гIамалика**” (мана: За Аллагъдал ихтибарзава (тапшурмишзава) ви дин, ви аманатар ва ви амалдин (кардин) эхир). Ва гъакIни: “**Заввадака-лIагъу аттакъва ва гъафара занбака ва яссара лака аль-хайра гъайсу ма кунта**” (Мана: Къуй Аллагъди ваз Вичикай кичIевал гурай, ви гунагърилай гъил къа-чурай ва регъятаррай ваз хийир вун гъина хъайитIани). И крар вири Пайгъамбардин (къуй Аллагъдин патай салават ва саламар хъурай вичиз) гъадисра къалурнава.

4. Сефердиз диндар юлдашар галаз экъечIиз алахъна кIанда. Вучиз лагъайтIа Пайгъамбарди (къуй Аллагъдин патай салават ва саламар хъурай вичиз) лугъузва, (мана): “**Эгер инсанриз чир хъанайтIа (сеферда) къилди (текдиз) хъунин карда вуч (пис) крар аватIа, заз чизвай къван крарикай, балкIандал (деведал) алай кас йифиз текдиз гъич фидачир**” (Бухарий).

5. Рекъе авай дестеди чпикай сад эмирвиле (башчивиле) хъяна кIанда. Гъадисда лагъанва, (мана): “**Пуд кас рекъиз экъечIайла, къуй абуру чпикай сад эмирвиле тайинаррай**” (Абу-Давуд).

6. Сефердиз экъечIалди “Истихара-капI” авуна кIанда, Пайгъамбарди (къуй Аллагъдин патай салават ва саламар хъурай вичиз) а кар авунин жигъетдай насигъат ганвайвал... (Бухарий)

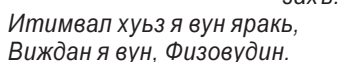
7. Сефердиз экъечIзавай касди кIвалаяй экъечIайла и дуьа кIелна кIанда: “**БисмиЛлягъ, таваккалту гIала-Ллагъ, ва ля гъавла ва ля къуввата илля биЛлягъ. Аллагъумма инни агIузу бика ан адилля ав удалля, ав азилля ав узалля, ав азлума ав узляма, ав аджъаля ав южъаля гIалаййа**” (мана: - Аллагъдин тIварцIелди, авач къуват са кар ийиз, ам (къуват вичи) анжах Аллагъдин патай я. Я Аллагъ, за Вавай зун хуьн тIалабзава: за (масад) ягъалмиш авуникай ва я зун ягъалмиш авуникай, ва за гъалатIа туникай ва я зун гъалатIа туникай, ва за (садаз) авам кар авуникай ва я заз сада авам кар авуникай...). Ахпа ада упакъда ацукъайла (ва я балкIандал, деведал акъахайла) лагъана кIанда: “**Бисми-Ллягъ, аль-гъамду лшЛлягъ, Аллагъу Акбар, Аллагъу Акбар, Аллагъу Акбар. Субгъана-аллази саххара лана гъаза ва ма кунна лагъу мукъринина, ва инна илля Раббина ламункъалибуна. Аллагъумма инни (инна) асъалука фи сафарина гъаза альбирра ва-ттакъва, ва миналь-гIамали ма тарза. Аллагъумма гъаввин гIалайи сафарана гъаза, ва-атIви гIанна бугIдагъу. Аллагъумма анта ссагъибу фи ссафар валь-халифату филь-агъли валь-мали. Аллагъумма инни агIузу бика мин вагIсаи-ссафар, ва каабатильманзар, ва сушль-мункъалаб филь-мали валь-агъли валь-валади**” (Абу-Давуд).

(КъатI ама)

Диндин месэлайриз талукъ суалар пайда хъайитIа, ватцапдин 8-989-653-42-35 нумрадиз кхьихъ.

УФК по РД
Отделение - НБ РД г.Махачкала
БИК - 048209001
ИНН - 0561051314/КПП - 057101001
Р/Сч - 40601810100001000001
Д/Сч - 20036 Ш60090

Чи ватанэглидиз гзаф хъсан
ерияр хас я. Ам вичин хивевай
буржийрив намуслувилелди
эгч!да, жавабдарвал сифте чка-

ВАЗ 60 ЙИСАН ЮБИЛЕЙ МУБАРАКЗАВАЙ АЙДИН БАЛАБЕГОВ.

Чи газет кхыннин патахъай суалар пайда хъайитIа, экуюннин сятдин 9-далай нянин сятдин 6-далди и нумрадиз зенгийиз жела: 8-928-584-16-72

ТИК ЦІАРАРА: Агавал. Къалажух. Азархана. Ханум. Тури. Ранг. Химия. Буран. Гъери. Малдарвал. Мазу. Вирт. Алихан. Къадагъа. Нарвик. Къам.

Къурагърин хуьруьн 2-нумрадин юкьван школадигь муаллимрин коллективдигь яргъал йисара физкультурадин муаллим яз кIвалахай

Али Садикъович АЛИЕВ

рагъметдиз финихъ галаз алакьалу яз адан хизандиз ва вири мукьва-къилийриз башсагълугъвал гузва.